

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: BRISITS FRIGYES: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei.* ~ MAS-

SIMO BONTEMPELLI: *A varázsló.* ~ KARDEVÁN KÁROLY: *Madács-revizió.* ~ NAGY DÁNIEL: *A drótlót.* ~ MUNKÁCSY MIHÁLY: *A mai orosz irodalom orosz megvilágításban.* ~

SZÓKE SÁNDOR: *Levél.* ~ MÁTYUSZ ELEMÉR: *A vörös emigráció.* ~ M. JUHÁSZ MARGIT, DÖMÖTÖR ILONA, SÁNTHA GYÖRGY, MAJTHÉNYI GYÖRGY: *Versek.* ~ **Elvek és művek:** *A világháború, amilyenek én láttam.* ~ *A lélek embere. Emlékezés Prohászka Ottokárról.* ~ *Vass Erzsébet írásai.* ~ *Antik művészet.* ~ *Niczky növendék.* ~ *A magyar történelírás új útjai.* ~ *Megcsüfolt apostolok.* ~ *Gróf Vigyázó Sándorné, báró Podmaniczky Zsuzsánna (1838—1923) életrajza.* ~ *Tali és Széchi-szigeti dr. Thaly Kálmán életrajza.* ~ *Aranykarika.* ~ *Jászai Mari utolsó szerepe.* ~ *Emberk.* ~ **Szemle:** *Torday Emil.* ~ *Tudományos élet.* ~ *Magyar irodalom olaszul.* ~ *Színházi szemle.* ~ *Képzőművészeti szemle.* ~ *Új szerzemények kiállítása a Szépművészeti Múzeum Grafikai Osztályában.* ~ *Zenei szemle.*

1931. ÉV

JÚNIUS 1.

6. SZÁM

IX. ÉVFOLYAM

ÁRA 2.50 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

A Napkelet szerkesztője:

TORMAY CECILE

Helyettes szerkesztő:

HARTMANN JÁNOS

Rovatvezetők:

**ECKHARDT SÁNDOR, GENTHON ISTVÁN, PRAHÁCS MARGIT,
RÉDEY TIVADAR**

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár: Negyedévre 7 pengő. Tisztviselőknek 5 pengő. Külföldre egész évre 32 pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. sz. ~ Telefon: Automata 534—32.

TARTALOM:

	Lap		Lap
<i>Brisits Friggys</i> : A magyar irodalmi műveltség kezdetei	481	<i>Kardeván Károly</i> : Madách-revizió	493
<i>M. Juhász Margit</i> : Öcsém. Májusi szimfónia. (Versek)	484	<i>Nagy Dániel</i> : A dróttóstót	503
<i>Dömötör Ilona</i> : Életrajz. (Vers)	486	<i>Munkácsy Mihály</i> : A mai orosz irodalom orosz megvilágításban	505
<i>Massimo Bontempelli</i> : A varázsló	487	<i>Szöke Sándor</i> : Levél	511
<i>Sántha György</i> : Gross-Glockner. (Vers)	492	<i>Majthényi György</i> : Ki sír? (Vers)	514
		<i>Mátyusz Elemér</i> : A vörös emigráció	515

ELVEK ÉS MŰVEK:

<i>Gabányi János</i> tábornok: József királyi herceg: A világháború, amilyenek én láttam	540	<i>Kerecsényi Dezső</i> : Nyigri Imre: Megcsüfolt apostolok	547
<i>ds.</i> : Ravasz László: A lélek embere. Emlékezés Prohászka Ottokárról	542	<i>G. M.</i> : Dr. Vargha Zoltán: Gróf Vigyázó Sándorné, báró Podmaniczky Zsuzsánna (1838—1923) életrajza	548
<i>Szinnyei Ferenc</i> : Vass Erzsébet írásai <i>G—n.</i> : Hekler Antal: Antik művészet <i>Fábián István</i> : Balla Borisz: Niczky nővendék	543	<i>Závodszy Levente</i> : Tali és Széchi-szigeti dr. Thaly Kálmán életrajza	549
<i>Hajnal István</i> : A magyar történetírás új útjai	545	<i>Majthényi György</i> : Szitnyai Zoltán: Aranykarika	550
		<i>Galamb Sándor</i> : Lehel István: Jászai Mari utolsó szerepe	552
		<i>László István</i> : Szabó Pál: Emberek	553

SZEMLE:

<i>Horváth Károly</i> : Torday Emil	554	<i>Hoffmann Edith</i> : Új szerzemények kiállítása a Szépművészeti Múzeum Grafikai Osztályában	571
<i>Eckhard Sándor</i> : Tudományos élet	555	<i>Prahács Margit</i> : Zenei szemle	574
<i>Fábián István</i> : Magyar irodalom olaszul	559		
<i>Rédey Tivadar</i> : Színházi szemle	562		
<i>Genthon István</i> : Képzőművészeti szemle	568		

T. Olvasóinkhoz!

A NAPKELET júniusi számával záródik az idei első félév. Ebből az alkalmából nagyon kérjük azokat a t. Olvasóinkat, akik előfizetésükkel hátralékban vannak, szíveskedjenek az esedékes díjak kiegyenlítése iránt mielőbb intézkedni, hogy számlájukat a félév végén lezárhassuk.

Kiváló tisztelettel
A KIADÓHIVATAL.

A MAGYAR IRODALMI MŰVELTSÉG KEZDETEI.

HORVÁTH JÁNOS legújabb kötete a magyar irodalomtörténetírásnak s ugyanakkor a magyar irodalomtudománynak is nagy jelentőségű, történelmi erejű ténye. A munka értéke nagyon összetett, éppen ezért csak különböző úton megközelített irány-fogalmakkal tudjuk átfogni. Hiszen itt többről van szó, mint az irodalmi jelenségek pusztá tény-szemléletéről, avagy azoknak az esztétikai érték-rendbe való besorolásáról. Ha nem félnénk a szótól, akkor azt mondanók, Horváth János könyve az irodalmi élet szerves folyamatosságának, alkotó elemeinek szinte törvényszerű felismerését hozza és adja, a bölcséleti gondolkodásnak önmagában adott természetes módszerével, a nélkül, hogy előre megalkotott rendszer kényszerébe erőszakolná bele anyagát. Rothacker szavai jutnak itt eszünkbe: Die lebendigen Methoden der Wissenschaft rechtfertigen sich vor ihrer eigenen Vernunft.

Horváth János könyve akkor jelenik meg, amikor az irodalomtörténet s a belőle önálló tudományként kiválni kezdő irodalomtudomány legnyugtalanabban és legszélsőségesebben keresi önmagát. A harc azért folyik, hogy mi legyen az *elvisége* akár a rendszerezésnek, akár a szemléletmódnak, akár az értékelésnek. A természettudományos gondolkozástól kölcsönöztetett fejlődés-fogalom az irodalomban hozzásegített az összefoglalás formai keretének megalkotásához, de egyrészt nem adott belső világosságot az egyes jelenségek kiindulásához és saját maguk módján történő felfogásához, másrészt utat nyitott egy végső következményeiben igen egyoldalú módszer állandósításának. Ez pedig abban állott, hogy az irodalomtörténet alkalmi területe lett elsősorban és jellegénél fogva idegen természetű tudomány-elveknek, amelyekkel szemben szinte elvesztette a maga egyéniségét. Igaz, s ezt el kell ismernünk, hogy ezeknek a módszertani túlzásoknak nagy eredménye volt, hogy megbuktatták az irodalomtörténeti pozitivizmust, amellyel zsákutcába jutott a mult századi irodalomtörténetírás. Hiszen azok a problémák, amelyekből módszertanuk kiindult, már feltevésükben is azt igazolták, hogy az irodalmi jelenségeket nem lehet azzal az anyagi szűk ténszerűséggel kimeríteni, amint azt a pozitivizmus hitte és tette. Mikor megjelenik Dilthey, nyomában rendszerének formai kiépítője Spranger, s később az egész a szellemtörténeti irányzat uralomra jut, az irodalomtörténeti módszer tagadhatatlanul finomult, lélektani elmélyítése megtermékenyült s az irodalmi szemlélet horizontja magasra ívelődött, de ugyanakkor az irodalmi jelenségeknek a maguk életét és jellegét megnyilatkoztató kockázata is nagyobb és veszélyesebb lett. Vajjon mi biztosította egy irodalmi mű sorsát ama lehetőség ellen, hogy egyénisége áldozatul ne essék a «struktur-lélektan»-ban már eleve adott szellemtörténeti, filozófiai, kultúrirányzatok elvének? Vajjon hol s miben volt megszabva a határ, amelyen innen valami még irodalmi jellemű tény lehetett, amelyen túl azonban már csak ancilla philosophiae lett? Vajjon ugyanez akkor mi volt erősebb és igazabb az irodalmi műben: az író szándéka-e,

avagy az irodalomtudós kívülről álló történelmi «probléma-látása?» E kérdések tulajdonképpen már odasodornak bennünket, ahol az irodalom legmélyebb kérdései kezdődnek: Ha így áll a helyzet, akkor mi a kritériuma az irodalmi megismerésnek, egyáltalában lehetséges-e az irodalmi megismerés s ezzel összefüggően: az irodalmi értékelés. A kérdések gyökerén pedig ott gyötrődik a legnagyobb probléma: Lehetséges-e egy irodalmi tudománynak mint rendszernek a felépítése? Hiszen a cél mégis csak az, hogy az ú. n. szubjektív igényű szabad szemlélet könnyű pillanatain áthaladjunk, s az elvszerűség mély alapjaiba építsük és szilárdítsuk bele az irodalomról alkotott fogalmaink alapjait, kezdve az irodalmi történet feltételeitől az irodalmi tény, forma, anyag, törvény, élet és érték kérdésein át egészen az irodalom értelméig.

Ebben a nagy nyugtalanságban szinte ideálisnak tetsző szilárdsággal s szerves rendszerességgel, nyugodt, biztos vezetéssel hozza meg a maga módszerét s vele irodalomtudományát Horváth János könyve. Nem irodalomfilozófiát ad. Szellemtörténetet sem. Legalább is nem használja e szavakat, bár e fogalmakkal dolgozik. Félő, kényes, középkori tény-tisztelettel öröködik a történelmi elv fölött. És mégis színtezist ad! De ezt akkor és úgy, ahogy tárgyaló menetének szigorúan adatoló, induktív logikája szinte kényszerítő világossággal bontja ki a tények belső tartalmából.

Miben új Horváth János útja? Abban, hogy fölismerte az irodalomnak mint személyes folyamatnak a tényét. Ezt ő így mondja: Az irodalom az író és közönség viszonya. Az irodalomtudomány rendszerében pedig ez a fölismerés fogalmilag ezt jelenti: Önlevű tudomány. Ezzel az elvi megalapozással egyszerre kizárt az irodalom életének felfogásából minden kívülről jövő beavatkozást és deduktív ráalkalmazást, s megadta a módszer útját, amelyen az irodalomnak a maga tudományát a saját anyagában megvalósult elvek és formák történetileg kialakult eredményeivel kell felépítenie. Ez természetesen nem azt jelenti, mintha az irodalom valami önmagában teljesen elszigetelt történet-sor volna, hiszen ez már elvonás volna, ilyen pedig sehol sincsen, hanem tisztán csak azt, hogy az irodalomtudomány az irodalmi jelenségek történelmi folyamatának meghatározó jegyeit az irodalomalkotó tényezők önálló rendszerében s hatáskörében mutassa be és sorakoztassa fel. Vagyis így az irodalmiságnak, az irodalmi jelenségek egyéniségének, az irodalmi folyamatnak az ihlettől kezdve a megvalósulás tényéig tartó megértésének tiszta, egészen magukra valló fogalmához jutottunk el. Horváth János e felfogásának két irányban nyílik nagy jelentősége. Az egyik az, hogy bár elfogadja és érvényesíti az általános művészi esztétika eredményeit, de nem ezek adta elvekből indul ki, hanem egy új irodalom-esztétika alapjain jár, amely irodalomtörténelmi módszere mellett szinte párhuzamosan nő fel. A másik pedig az, hogy az esztétikai pszichológizálás egyoldalúságát, túlságos alanyiságát, leíró ismertetésre szorító módját háttérbe szorítja s e helyett az alkotó tevékenység forma-alakító ihletpillanatainak az anyagba ömlő átváltását vezeti végig. Lélektani eljárás ez is. Elemző módszer ez is. Csakhogy itt a lelki elemrészek vizsgálata nem öncélú típuspszichológia felépítéséhez vezet, hanem éppen a végelemzésben elmossa a műalkotás egyediségét és egyéniségét, amely éppen a műalkotás lelki eredeztetéséhez, annak a szinte irracionális és megfoghatatlan találkozásnak az ábrázolásához avagy rekonstruálásához, amikor a feldolgozott élmény az irodalmi mű valóságának gyönyörébe lép. Horváth János tehát megtartja, éppen az irodalmi tárgyiasság érdekében azt a fegyelmezett mértéket, amellyel távol tudja magát tartani ama szélsőségektől, amelyeknek egyik sarkában azok állnak, akik a

szellemtörténet túlhajtásaiként az irodalomban csak az emberi szellem irányainak történeti és lélektani funkcionáriusát látják, a másik sarkában pedig azok, akik, mint Roman Ingarden, az irodalmi műben tisztán csak «Vorstellungsgegenstand»-ot találnak s értelmezéséből teljesen kiszorítják a lélektant.

Egy kérdés azonban fölvetődhetik bennünk: Vajjon Horváth János irodalomtudományában nem uralkodik a formai elvszerűség? Nem! Rendszerében a formának szinte az az értelme, mint a középkori filozófiában: belső meghatározás. Tehát nem személytelenül kialakult mechanikus képződmény. Horváth János formája személyes eredésű. A személyesség pedig nála mélyebb jelentésű, mint a szellemtörténeti iskola tanításában. Itt a személyesség azonosítva van bizonyos lelki formákkal, diszpozíciókkal, amelyek aztán típusba olvadnak föl. Ezekkel, mint kialakult adottságokkal szemben nem lehet semminemű felelősséget fölvetni, hiszen a maguk kényszerét hordozzák. Horváth János személyessége az egyéniség személyisége. Senkihez nem hasonlít, csak ő maga. A maga módján él s a maga alakító erőivel hordozza az irodalomnak benne áramló életét, amelyet átvesz, tovább ad, a saját egyénisége tisztelőtének s közössége szolgálatának tudatával. Ebben pedig a személyiség kihatásaként, a forma alakuló, fejlődő időbeliségében adva van az ízlés, a stílus, a világnézet, a szellem történetének feltétele és lehetősége. Csak ez az egyéniség-szemlélet és felfogás írhatta, mintegy hitszerű vallomásként ezeket a felejt-hetetlen sorokat, amelyek szinte postulatúmként hangzanak: «Az irodalomnak világilag-nemzetivé válván, kiszakadtak a vallás talajából, de nem szakadhattak ki a végső felbomlás veszedelme nélkül az erkölcsi komolyság és felelősség kötelekeiből. Rég kísérti őket a szörny, melynek pikkelyein Arany János még rettenve olvasá a hat betűt: frivol. A kísértő «hívságos leckéivel» szemben kétségkívül szívós ellenálló erő rejlik magukban világi irodalmunk klasszikus hagyományában. De ez ellenállás mindenkor alkalmas támogatóra találhat régi és legrégebbi: középkori irodalmunkban is, s mely mint a maga idejében a vallásos, úgy ma a világi műveltség javára is képes volna gerjeszteni és táplálni a szívnek áhíthatját». (294—295. l.)

Ebben a nagy és új rendszerben jelenik meg előttünk a magyar középkori irodalom. Kezdve az első magyar szótól egészen az Érdy-kódexig, amelynek háttérében ott sötétlik már Mohács, végigvonul előttünk a magyar irodalom ébredésének, alakulásának történetisége. A legideálisabb indukció útján alakul ki előttünk az író és közönség viszonyításában, a legtisztább önelvűség rendjében a középkori irodalom. Mindaz, amit eddig a kutató munka kimutatott, ami azonban eleddig mozaikszerű adat-életet élt, most Horváth János rendszerében és megvilágításában jelentőséget, lelket, kapcsolatot kap. Amikor az ember a halotti beszédről, a kódexek keletkezésének helyéről és körülményeiről, az Érdy-kódexről szóló részeket olvassa, önkéntelenül is a hódolat érzéseivel hajol a szerző felé, aki ezt a nagyszerű irodalmi szintézist el tudta végezni arról a korról, amelynek eddig csak philológiai értékelését ismertük. Csak most látjuk igazán, hogy a középkori irodalmunk nyelvi alapvetése, formai előkészítése, az irodalmi élet jövőendő feltételeit megindító áldott, névtelen szolgálatára nélkül nem lett volna lehetséges irodalmunk későbbi fejlődése, sokágúvá gazdagodása. A középkor vallásos műveltségének szinthezise ringatta a magyar irodalmiság derengő sejtelmét.

A munkának a benne felhalmozott tudományelvi és tárgyi eredményein kívül kiváló formai értékei vannak. Ilyen elsősorban az a vonása, hogy egy ihlet állandó vonzalmával van írva. A történeti és philológiai természetű szük-

séges beszövések és betétek semmit sem lankasztják, szárítják az előadás mindvégig üde és gondos művészetét. Mint egyéb műveiben, Horváth János itt is a stílusnak és a mondatépítésnek teljesen egyéni módon mestere. Mondatai általában tömörített szerkezetűek, de mindig az ítéleterő fényében ragyognak. Ez az ítélő él azonban át van szöve, tele van futtatva a tárgy ihletéből táplálkozó s szinte az értékelés világosságának zamatában átízesedő esztétikai szépségekkel. Ilyenkor ír így: «Lecke, meg cellabeli, magányos olvasmány nagyban és egészben meg is különböztethetők kódex-irodalmunk szövegkészletében s az áhitat és édesség mellé, melyet szintén belsőleg egyénivé mélyít, ez utóbbival vonul be a csend és békesség szigeteire a regényesnek, a fantasztikusnak, a szórakoztatónak és humorosnak izlete s nyomában suhanak be kedély és képzelet világibb szellői». Mondataiba beépített szavai, különösen szó-összetételei, szinte anyagának korából valók, annak fogalmi-hangulatához idomulóak, érzet-elemükben naív bájttükrözőek és lehelők. A tudomány a műben nem fújta le tárgyaról a legendák aranyporát, maga is fényt kapott tőlük.

Horváth János könyvét nagy tudás s a «szívnek» áhitatja írta. Tisztelet és hála érte.

Brisits Frigyes.

ŐCSÉM.

*Most számtant ír, az arca csupa gond,
a logaritmustáblán szánt az ujj,
majd a latin memoritert tanulja,
s a korcsolyája ott búsul a kályhán.
Ó, sok lehet ez egy kisfiú vállán!*

*Szemüveg csillog kedves kék szemén.
Tegnap a bolygókról beszélt velem,
s napokról, amik messze téreken
hömpölyögnek szent, szörnyű gyorsasággal,
s a Földről, hogy a végtelenben szárnyal.*

*Szép sima homlokán dereng a fény,
Jókait olvas, Kiplinget, de már
Vernét lenézi ez a kis betyár.
Aeroplánt konstruál, s a rádiónál
New-Yorkot fogja, s messze ürben kószál.*

*Néha ökölbe rántja vig kezét
és duzzadó kis izmait mutatja,
vagy nyújtón nyúlik, mint egy fürge macska.
Ha lány néz rá, elpirul fültövíg,
s álmában sárkányokkal küzködik.*

*Néha felhős lesz két vidám szeme.
Elüldögél a csöndben hallgatag,
vagy szállnak tőle tétova szavak,
keres a multban, el az ősködig,
s halkan Istenről kérdezősködik.*

M. Juhász Margit.

MÁJUSI SZIMFÓNIA.

Csodálatos melegenergiák
áradnak most, — én Istenem — a fák,
sosem tudtam, hogy így szeretnek élni.
Mert énekelni hallottam a régi
kertben: az éjjel énekelt a fa.

Ó, erre minden óra új csoda!
A lonc itt ma még kétszeresre nő.
Honnan árad most ennyi vad erő?
Holnap talán a jázmin is kifeslik,
a labdarózsa bizonyos, hogy estig
háromszor annyi, mint hajnalban volt.
Az orgona óriás lila folt,
az akác még az éjjel fűrtbe bomlik,
s ha felmegyek a sárga homokdombig,
a zöld vetésből olyan illat árad,
hogy szeretném ledobni gondruhámat,
minden kételkedőt, s keserűt, mi ember,
és mámorosan megtárgult szememmel
az áradó aranyfolyamból inni
és hinni — Istenem — és hinni
tudatlan gyermekésszel, mint a fák,
s körül az egész megzendült világ.
Áldott gyermeki hittel, bizva-bizva,
hogy fönn, a kékség mögött tárva-nyitva
egy aranyajtó, s úgy ömlik a fény
és nincsen nyomorult és nincs szegény,
mert tékozlók, adakozók a földek,
szétáradnak, minden sejtet betöltnék
ezek a nagy aranyfolyók, s az égi magvak
jában, fűben, emberben felfakadnak.
Szeretném ma ledobni gondruhámat,
ellopni hitét ég felé nyúlt fának,
a földi gyomnak, loncnak, rózsatőnek,
fűveknek, mik a lábunk alatt nőnek,
s eldobni szívem messzi barázdába,
hogy az sem fájna, egyszer az sem fájna
és szerte zengne bennem is a fény!

Nem tehetem! Ember vagyok, szegény.
Mea culpa, — csak ember vagyok én.

M. Juhász Margit.

ÉLETRAJZ.

Voltam én is király lánya,
Becézgetve óvott gyermek.
Lépésemre hű testőrök:
Rokonszivek jól ügyeltek.
Fejem fénnel koronázta
Kék sugára anyaszemnek.
Dicsérő szók fürge serge:
Hízelkedő apródnépem
Szivárványszín káprázatból
Virágzáport szórt elébem.
Büszkén tudtam: nekem szánja
Rózsákból font álomtrónját
Játékország, meseország ...
Voltam én is király lánya,

De most vagyok jávorfácska.
Nagy varázslat nem is kellett.
Embereknek erdejében
Sűrűn sarjad fa, fa mellett.
Ellakart az ágak árnya.
Szép királyfi nem jött értem,
Nem is hívtam, nem is kértem,
Erdők fája mit keresne
Mirtuszbokros diszkertjében?
Aki voltam király lánya,
Vagyok mostan jávorfácska.

Jávorfából furulyácska,
Zengő, nótás szerszám támadt.
Mély árnyékból ki-kiröppen
Dallá enyhült öröm s bánat.
S olyan mindegy, hogy a hangszer
Melyik fának milyen ága,
Csak feloldást leljen benne
Az erdőnek némasága.
Rejtve élek s nem panaszlom,
Hogy bár voltam király lánya,
De most vagyok jávorfácska,
Jávorfából furulyácska.

Dömötör Ilona.

A VARÁZSLÓ. Irta: Massimo Bontempelli, az Academia d'Italia tagja.

ELBSZÉLEK nektek egy kis történetet, mely époly titokzatos, mint amilyen megható; majd nem szerelmi történet. Pedig az alatt a teljes három nap alatt, melyet Ginevra és én együtt töltöttünk Dovresanban, álmunkban sem jutott eszünkbe, hogy szerelmesek legyünk egymásba. (Álmunkban talán igen, de akkor mind-egyikünk külön álmodta ezt az álmot.)

Ugyanabban a szállodában laktunk, ugyanannál az asztalkánál étkeztünk és úgyszólván egész nap együtt voltunk. Mikor atyja a negyedik nap reggelén eljött érte, megkérdezte tőlem:

- Jól viselkedett?
- Kifogástalanul.
- De mondja, nem zavarta Önt?
- A legkevésbé sem.

És aztán elutaztak. Nem szerettünk egymásba, de történt közöttünk valami. Tudniillik az étterem a szálloda földszintjén volt. És az asztalka, melynél ebédünket és vacsoránkat elfogyasztottuk, egy ablak fülkeszerű mélyedésében állott, mely a kertre nyílt. És minden este becsuktuk az ablakot, mivel itt fenn a magasban nyáron is, mihelyt esteledik, nagyon lehűl a levegő. Az ablaküvegek előtt sűrű bokrok nőttek és azokon túl két piros, dúsvirágzatú gerániumtő látszott, mely egy alacsony kis fal két végénél két kővázából duzzadt ki. Aztán mindjárt meredeken lefelé hajlott a terület a széles, árnyékos, hegyektől szegélyezett völgybe. Itt-ott a távolban kis fények lobogtak fel egészen a láthatárig és az égboltig, mely lassanként meggyújtotta csillagait.

*

A következő dolog történt tehát:

A harmadik estén étkezés után egy darabig még asztalkánk mellett ültünk az ablakfülkében, egymással szemben, mint rendesen. Mögöttünk a terem üres volt, mintha egészen eltűnt volna. Talán eltűnt az egész világ, csak mi ketten maradtunk meg ott asztalkánknál, az ablak előtt, mely közeli és távoli dolgokra tekintett.

Ginevra hallgatagon nézett ki a csukott ablakon.

Én is kinéztem és egy pár csillagot láttam imitt-amott.

Akkor arcomat Ginevra felé fordítottam. Ginevra határozottan nem a csillagok felé nézett.

Tekintete rövidebb utat vett. Talán a fal melletti gerániumokra

esett. A virágokra néztem, de ők semmit sem árultak el nekem. Két teljesen egyforma bokor volt. Mozdulatlanul hallgattak. Piros színűket beárnyalta az alkony. Ellenségeseknek tündek fel nekem. De ha jól meggondolom a dolgot, csak kifejezésnélküliek és részvételenek voltak.

Azonban Ginevra a gerániumokra sem nézett. Tekintetét változtatlanul a távolba irányítva, homlokához emelte egyik kezét és hátra-símitotta egy hajfürtjét, mely túlságosan előretolakodott. Kétszer-háromszor utasította rendre, míg a hajfürt végre engedelmeskedett. Ginevra mosolygott és így szólt:

— Asszony mindenütt talál tükröt.

— Hála Istennek — feleltem csak úgy találomra.

Azután megpróbáltam, hogy szintén nézzem magamat az ablak üvegében, mely a kert, a völgy, az egész világ hatalmas árnyékának volt támasztva.

— Nézz csak, — mondtam — milyen különös tünemény! Túl ezen az üvegen egész tájképet látok: a falat, a gerániumokat és mindent, ami még e mögött fekszik. De egyidőben egy más szceneriát is látok: az én képemet és a magáét, a fehér asztalka képét, a palackét és a lámpáét, mely itt világít nekünk; mindent látok, ami idebenn van. Valamivel gyöngébben, de azért elég világosan. Sőt maga az ablakot még tükörnek is használhatta. Két világ és mind a kettő közvetlenül az ablaküvegnél. Egy és ugyanazon térben van mind a kettő. Azonban — és ez az, ami különös — nem folynak át egymásba, nem ütköznek össze, nem taszítják és nem egészítik ki egymást. Nem szeretik és nem is bántják egymást. Se vonzalom, se harag nincs köztük. Nem is ismerik egymást. Bár ugyanazt a teret használják, egyik sem vesz tudomást a másikról. Nézze csak! A fehér csésze pontosan ugyanazt a helyet foglalja el, mint ott annak a puszpángbokornak a levelei és maga a leveleket és a csészét, két tökéletesen elkülönült zárt formát, mégis egyszerre látja. E két világ mindegyike magábanvéve átláthatatlan, de a másikra való vonatkozásában áttetsző.

— Nos és? — kérdezte Ginevra.

Elfogódottan hallgattam egy darabig.

— Mégis megtörténhetnek... — kezdtem azután.

De rögtön elhallgattam újra.

— Mindegy...

— Maga úgylátszik, megint ábrándozik egy kicsit... — mondotta Ginevra.

— Persze, persze.

De mulatságosnak találta a tüneményt. Felemelte a kezét és körben járatta az asztal fölött, mintha madárka volna, mely mindjárt lerepül, hogy felszedje a kenyérmorzsákat az abroszról. Ginevra azonban nem törődött a morzsákkal, kifelé nézett az ablaküvegen át.

— Mit csinál maga? — kérdeztem.

— Igazán kómikus. El akartam rejteni a kezemet ott a gerániumok között, de tényleg nem lehet.

— Legyen óvatos, ne csináljon igen heves mozdulatokat, nehogy kárt tegyen a gerániumokban.

Ginevra nevetett.

*

Kannácskámiban volt még egy kis kávé. Betöltöttem a csészébe és kiittam, bár egészen hideg volt már.

Azután összeráncoltam a homlokomat és szigorú hangon, ahogy gyermekekhez beszélünk, így szóltam :

— Ne nevéssen, komolyan mondom !

Ginevra rögtön felhagyott a nevetéssel. A játéknak vége volt. Keze az asztalra hullott, rám nézett.

— Maga most igazán komolyan beszél?

— Körülbelül. Akarja, hogy egy kísérletet tegyünk?

— Micsoda kísérletet?

— Nézzen ide. Látja, úgy tartom a kezemet, hogy tükörképe közvetlen a gerániumok fölött lebeg. Nem látja-e most úgy, hogy megfoghatnám a virágokat, ha az ujjaimat még egy kicsit lejjebb bocsátanám? Így : nézze, most megérintem őket. De a gerániumok nem mozdulnak.

— Természetes, hogy nem.

— Igen, ez természetes, bizonyára ; de én valami természetfölötti dolgot akarok előidézni. Azt akarom, hogy megmozduljanak !

— És hogy akarja ezt megcsinálni?

— Így. Figyeljen. Ebben az egyetlen térben, mely két világot foglal magában, kell lennie egy pontnak, egy metszőpontnak a térben, vagy egy pillanatnak az időben, ahol vagy amikor a két világ érintkezik egymással. Ezt a pontot akarom megtalálni.

Égészen feléje fordultam és erősen az arcába néztem. Ő is kíváncsian és ijedten nézett most rám.

Már csupa tűz és szenvedély voltam és felemelkedtem, mint egy igazi varázsló. Ginevra tágranyílt szemmel mért végig tetőtől-talpig. Parancsoló hangon szóltam :

— Nézzen most kifelé.

Engedelmeskedett. Én is kifelé meredtem. A legerősebb koncentrációval láttam neki a kísérletnek. Nem néztem a kezemet, hanem csak képét az ablak tükrében : kezem finom fantómja ráhajolt az igazi gerániumokra és megérintette őket. De a gerániumok nem mozdultak. Még mélyebbre süllyesztettem a kezemet ; a tükörkép összeszövődött a gerániumokkal. Még egymás mellett volt a két forma, a mozgó és a nyugvó, anélkül, hogy elvegyültek, zavarták vagy egyáltalában ismerték volna egymást.

— Maradjon egész csendesen ! Vigyázzon !

Egy második kísérletet tettem. Megfeszítettem teljes akaratomat.

Mozgattam az ujjaimat és egyben gyorsan körben forgattam a kezemet.

És a kép is nagyon gyorsan forgott.

Ekkor — hirtelen — megmozdultak a gerániumok.

*

Gyöngén lefelé hajoltak, mintha halk szél lengett volna. Ginevra felkiáltott :

— Ó !

De rögtön erőt vett rajta a női szkepszis. Vállát vonogatva mondotta :

— Véletlen. Egy kis szellő fujt éppen.

Magaslatomról szigorúan néztem le rá.

— Tehát még egyszer ! És most maga határozhatja meg, hogy mikor mozogjanak.

Kezem tükörképe a nyugodtan álló gerániumokon pihent. Ginevra hallgatott : gyorsan és hallhatóan lélekzett. Bátorítottam :

— Rajta ! Parancsoljon ! Mondja, hogy mikor !

Kissé habozott, majd hirtelen elkiáltotta magát :

— Most !

Kezemet, mint az előbb, forgatni kezdtem. És a gerániumok újra meghajoltak és reszkettek.

Ekkor feléje fordultam, tekintetemet elfehéredett arcába fúrtam.

De megindultsága nem tartott sokáig. Játékosztöne újból győzött. A vér visszaözlönlött arcába, nevetett. Nevetése ugyan kissé hamisan csengett, de most kijelentette :

— Én is meg szeretném próbálni egyszer.

Szánakozó pillantást vetettem rá.

— Nem. Maga ezt nem tudja.

Ezt elhitte nekem és belenyugodott.

*

Egy darabig hallgattunk és átengedtem magamat gondolataimnak ; vakáció alatt t. i. szívesen gondolkozom ilyen mély és rejtélyes kérdéseken.

Elmélkedésem virága aztán a következő szavakban nyílt ki :

— A geránium megmozdult. Ha tehát egyáltalában érezni tudna, érzett is volna valamit. Csinos kísérlet volt. Kérem, menjen most ki egy kicsit . . .

— Hová ?

— Ki, oda a gerániumokhoz. És azután emelje fel a kezét bárhogyan, a helyzet nem határoz semmit, de egész nyugodtan kell tartania. Én itt maradok és megpróbálom a maga igazi kezét tükrözött kezemmel megérinteni. Érti ?

— Igen, igen.

— És maga meg fogja éreznie, magának meg kell éreznie.

Ginevra felkelt és menni akart. Visszatartottam.

— Még egy percre. Meg kell éreznie. De ne nézzen rám, mert akkor megint azt mondaná, hogy képzelődés volt. Álljon háttal az ablaknak. Emelje fel a kezét úgy, hogy láthassam.

— Rendben van.

Kiment. Utána néztem rózsaszínruhájú karcsú alakjának, néztem meztelen fehér nyakát, amint észrevétlenül merült a fekete hajhullámaiba. Aztán újra megfordultam és kinéztem az ablakon.

Egy perc múlva Ginevrát a kertben lehetett látni. Háta fordított nekem, követve utasításomat. A rózsaszín ruha az alkonyatban sötétebbnek látszott, de a nyak fehérebben világított, mint az előbb. Egyenesen állott, mintegy kivágva a fekete égből, mintha a csillagoknak helyet kellett volna adniok neki.

Egy kis helyváltoztatás és szemem a tükörképeket újra kitudta vetíteni oda a külső világba. Az asztalka mögött állottam és láttam sajátmagamat, testetlen vázamat az ő valódi alakja mellett.

Ginevra felemelte kezét és egész nyugodtan tartotta, ahogy mondtam neki. Állt és várt.

De én nem mozgattam a kezemet, hogy a tükörben megérintsem az övét.

Nem tudom, miféle démon kerített hirtelen hatalmába. Óvatosan mozdítani kezdtem egész testemet, anélkül, hogy szememet egy pillanatra is levettem volna hasonmásomról. Az alterego most a hozzám hasonlóig megközelítette őt, — testem a teste mellett — alig volt nagyobb nála. Lefelé hajlítottam a fejemet és képalakom is lefelé hajolt. Megmozdítottam a szájamat. És képmásom ajkát a leány eleven nyakához szorította, megcsókolta, megpihent rajta, nem vált meg tőle, amíg nem láttam, hogy Ginevrát remegés futja át tetőtől-talpig. Lehajtotta a fejét és oldalt fordította. Anélkül, hogy felém fordult volna, futásnak eredt.

Menekült, mintha megérezte volna, hogy megcsókoltam a nyakát.

*

Nem tudtam elhinni, hogy valóban megérezte. Leültem, mintha semmi sem történt volna és vártam.

Egy perc múlva visszajött.

Nagyon halvány volt és nem ült le.

Talán meg kellett volna kérdeznem, miért szaladt el. És ő, kérdezetlenül is, csak mondhatott volna valamit nekem.

Egy szót sem mondott. Egy hanggal sem tett többé említést a kísérletről. És én nem is kérdeztem. Állva maradt az asztal előtt s tekintete egy üvegre meredt.

Azután önkénytelenül, lassan felemelte a kezét, végighúzta a nyakán, köröskörül. De hátul a haj határvonalánál görcsösen oda-szorította tarkójához.

Az egész csak egy pillanatig tartott. Azután megint egészen szabad lett, mosolygott s végül a szemembe nézett. És felém nyujtotta a kezét.

— Jó éjt.

Elment. Nem fordult többé vissza. Eltűnt. Ezen az éjtszakán nem aludtam. Következő reggel megérkezett az apja, hogy magával vigye. Elutaztak és én sohasem láttam többé.

Fordította : *Horvát Henrik.*

GROSS-GLOCKNER.

*Hegyek hegye, apátlan, völlen,
Gleccerszakállú gránitpüspök.
Alattad emberbogár zümmög,
S te némán állsz az egy időben.*

*Homlokodon most ifjú hó van,
De rá új írást nem tud róni.
Hallgatsz, míg hozzád jönnek gyónni,
S maradsz az Örökváltozóban.*

*Neked egy perc, egy ezred semmi;
Neked mindegy, ha szláv, ha német.
Nem érted a vajúdo évek
Nagy bánatát: magyarnak lenni.*

*Nem érted, hogy szép hegyeinket
Elcsatolta a rablók kénye.
Hidegen mutat sz fel az égre:
Tenedek itt lent minden mindegy.*

*Mit bánod, ha csintalan május
Kurjant a völgyeken kigyulva,
Vagy a nap válladra símulva
Bujtogat, vén Cartusianus.*

*Egykedvűn nézel a világra,
S a rohamozó jenyvesekre,
Kik folyton-fogyó ezredékbe'
Törnek feléd, a titok-várba.*

*Hordod hócsuklyás némaságod,
Mert ez a rend, mert ez a törvény —
Mi lenne, ha most összetörném
Iszonyatos üvegvarázsod.*

*És szétpattanna a varázsfal,
Mely köztünk lebeg láthatatlan? ...*

Alattad járok a jiammal.

S beszélek csendben a Halállal.

Sántha György.

MADÁCH-REVIZIÓ.

AMIÓTA Erdélyi János kimondotta, hogy «Az ember tragédiája elhibázott cím, e helyett: *Az ördög komédiája*», a mű sokféle megítélésben részesült. *Prohászka Ottokár* szerint «igazán bensőséges vallásos lelkekre Madách tragédiája kínos benyomást tesz, mint akik imádás helyett káromkodást, isteni tervek helyett inkább kontárságot, nagy teremtő stílus helyett inkább cinizmust s az ördög túrhetetlen pökhendiségét érzik ki s elzarándokolnak az ilyen földről Dante poklába, hogy áhítatot és kegyeletet tanuljanak.» Ezzel szemben áll a következő három vélemény. *Kapi Béla* szerint «Az ember tragédiája az igazi keresztény élet dicsőítő éneke! *Az ember tragédiája* az igazi istenfélelem apológiája.» *Ravasz László*: «Pesszimista tehát Madách? Az, mint Pál, Szent Ágoston, Kempis, Luther, Calvin, mindenki, aki az Isten nélkül való életet abszolút rossznak látja s az Istennel való életet az egyedül jónak». *Pauler Ákos*: «Madách hívő ember volt, kinek szemében a világtörténelem kezdete és vége Isten. Történelmünk lényege, hogy elszakadunk tőle, hogy aztán szenvedéseink keresztül visszatérjünk hozzá». Ide sorakozik *Kármán Mór* magyarázata is, aki a műben theodicaeát lát s még régebben *Szász Károlyé*, aki a vallásos magyarázatot keresőkkel a lényegben megegyezik. Ezekről a magyarázatoktól távol állanak *Palágyi Menyhért*, *Alexander Bernát* és *Voinovich Géza*, akik a tragédiát nem látják vallásos megoldású műnek. *Palágyi* szerint, a költő «e műben tudatosan egész élettörténetét foglalta össze a maga sajátos, önalkotta költői módszerével», tehát különösképen a maga egyéni életének világtörténeti illusztrációját rajzolta meg. *Alexander* a mű értelmét Ádámnak a világűrben mondott e keserű vigaszában véli megtalálni: «*S az ember célja a küzdés maga*», Később egyenesen tagadja, hogy a műben Istenről szó volna: «A mitikus jelenetekben sem Isten szólal meg, hanem Isten papja, vatesa: a költő». Hogy ezt *Alexander* mikép képzei, nem világosítja meg ez a magyarázat: «Nem Isten szerepét arrogálja magának, de isteni ihlet inspirálja». «Az ember tragédiája filozófiai, nem vallási mű, amint azt minden igazi filozófiai és vallásos lélek első pillanatra látja. Kérdi, minden vallásos beállítástól függetlenül, mi az emberi élet sorsa, jelentése, értelme, ha a történet tükrében nézzük?» (Ethika Tud. Gyűjt.) *Voinovich Géza* Madách-könyve alapján véve *Alexander* felfogásához csatlakozik. Szerinte «Az ember tragédiájának tartalmát nem foglalhatni össze egyetlen eszmében, úgyszólván egy mondatban; alapeszméje a gondolatok egész sorából van összetéve, melyek magukban is jelentősek, de csak összefogózva adják a mű egész értelmét.» «Rövidre fogva, azt tanítja: hogy az ember és az emberiség élete szakadatlan küzdelem, melyre ereje s a hivatás szava ösztönzi; jutalma az emberiségre nézve a haladás, az egyes küzdő emberre pedig a szerelmi és családi boldogság s önérzete. Az egyéni szűk élet beletorkollik az emberiség életébe, a véges ember a végtelenség részesévé válik, a teremtés folytatójává, aki égi szikrát hord magában; kiapadhatatlan bizalom benső hangja ösztönzi előre, mely az égi kegyelem s a halhatatlanság remé-

nyével biztatja.» De megelégedhetünk-e az emberiség egész történetének, egész öntudatának magaslatáról vizsgálódó műnek ily sovány alapeszméjével? S mi ebben az ember tragédiája? Voinovich magyarázata abban is rokon Alexanderével, hogy nem is vallásos problémájú és megoldású művet vél könyvében elemezni. Világosan kitetszik ez, midőn a vallástalanság vádjával szemben csak így tudja Madáchot megvédelmezni: «De lehet-e a költőt vallástalannak nevezni, amiért hite kétségekkel vegyült, ami költői s ingadozott, mint a legtöbb emberé: mikor végül hősét mégis az Úr trónjához vezérli s a vallás igéivel emeli föl? Valóban, Madách nem volt vallástalan; költeményeiben lelkének rezgő iránytűje többször fordult e sarkpont felé s kivált fő munkáját erős vallásos érzés hatja át. S mindez nem pusztán költői megoldás. *Tépelődött a hit titkain s ennek nyoma van nagy művében.*»

Sok kritikában van része a mű szerkezetének, jellemeinek, egész költőiségének. «Alakjai, amidőn jellemzésre szolgáló dolgokat mondanak, néha azokra a primitív képekre emlékeztetnek bennünket, melyeken az alakot és körülményeit nem a kép ismerteti, hanem az alak szájából kilógó, teleírt cédula.» (Alexander.) «A londoni élet egészen szétfolyik, semmi művészi egység sincs benne, csak versbeszedett, elkeseredett s mégis prózai kritikája korunknak.» (Alexander.) «Madách csak kimondja a haladás megváltó szavát, de szemléltetni az egyes színekben nem tudja.» (Voinovich.) «Rendszeres bölcselmi képzettséget nem találni nála; műveltsége e részben szakadozott s a dilettantizmus jellegét viseli magán, bár maga kétségkívül bölcselkedő fej.» (Voinovich.) «Ez a két szín [az utolsó két történelmi szín] így együtt, egymás tőszomszédságában meg nem állhat. Ime ez az a belső ellentmondás, melyet minden jóérzékű olvasó a tragédia végén, ha csak ösztönszerűen is megsejt.» (Palágyi.) «Ádám: Csak az a vég! csak azt tudnám felelni! Önkénytelenül a mi esztétikai ítéletünknek ad kifejezést.» (Palágyi.)

Egy kötetten keresztül folytathatnám a mű értelmére és értékére vonatkozó ellentétes véleményeket. *És biztos alapon történhetik-e az esztétikai ítélezés, midőn a mű értelmezése ingatag alapon áll?* Természetes az is, hogy minden költői művet eredetiben s nem fordításból kell megítélni, kérдем tehát, hogyha nálunk a legellentétebb vélemények megférnek egymás mellett, vajjon elvárhatjuk-e a külföldtől, hogy a fordítások révén megértse és nagyra értékelje Madách remekét? Részletes magyarázóink Kármánt kivéve Madách művében sok ellentmondást, homályt, érthetlenséget vélnek megállapíthatni, ezeket kiki a maga filozófiájával hidalja át s a mű értelmét illetően más-más eredményre jut. Nem vitatkoznak, csak ahol megegyeznek, hivatkoznak egymásra. De vajjon nem döböntette-e meg őket az, hogy valóban gyermeki tévedéseket, ellentmondásokat látnak a műben, melyek sehogyan sem illenek Madách nagyságához? Meggondolandó s óvatosságra inthette volna a magyarázókat az is, hogy Madách egy év alatt írta meg művét s ezért az egységes koncepció szempontjából más megítélés alá esik, mint Goethe Faustja, mely egy hosszú élet több tervének és hangulatának nyomait mutatja, azonfölül, hogy a költő egyet-mást el is rejtett benne (hineingeheimnist). «Habent sua fata libelli», de Az ember tragédiájának egyenesen tragédiája van: a megnemértés tragédiája. Pedig Madách több joggal mondhatta volna művéről, mint Nietzsche a Zarathustrának első fogadtatása után: az ember a napnál világosabban írhat, mégsem érti meg senki sem! Arany inkább a mű esztétikai értékével foglalkozott, Gyulai Pál, kora íróinak legnagyobb megértője pedig Madách összes műveit kiadta, a tragédia értelméről azonban sohasem nyilatkozott Szász

Károly egészben véve jól látja a mű tervét, de mások számára nem tudta világgossá tenni, későbbi magyarázók aztán a problémagombolyag végszálát nem találták meg, az egészet összekúszálták, majd darabokra vagdalták.

Minden ellentétes véleménnyel szemben állítom, hogy *Az ember tragédiája* teljesen egységes mű, melynek minden része az egész nagyvonalú koncepcióval teljes összhangban van. A koncepciót, melyet újabban *Kapi, Ravasz, Pauler Ákos* nagy áttekintésben kifejtettek, a részletes elemzés teljesen igazolja.¹ Az alábbiakban a mű főbb problémáit világítjuk meg s megmutatjuk, hogy ezek megoldásával mikép fejlik ki a mű értelme.

A tévedések láncolata ott kezdődik, hogy az újabb részletes magyarázók *Kármán* kivételével fel sem tételezték, hogy a mű mennyei jelenete, bibliai színei egyebek lehetnek, mint egy filozófiai problémákat görgető, modern természettudományi és szociológiai alapon álló költemény cirádái, legjobb esetben kerete, melynek vajmi kevés köze van a mű értelméhez. S miután *Kármán Mór* felhívta a figyelmet arra, hogy itt van a mű kulcsa, — melyet csak Arany kongeniális lelke ismert fel, — még akkor sem ismerték el jelentőségét és maga *Kármán* sem tudta a kulcsot a zárban megforgatni.

Az első félreértés az, hogy az Úr Luciferrel szemben szerződészegést követ el. Két fát ad neki, a tudás és a halhatatlanság fáját, mégsem engedi meg, hogy rendelkezék velük s az első emberpárral a halhatatlanság gyümölcsét megízleltesse. A biblia szerint ugyanis Isten a jó és gonosz tudásának fájától tiltja el Ádámot és Évát, de az örök élet fájának gyümölcséből ehetek, mert halhatatlanoknak voltak teremtve. Csak mikor a tudás fájának gyümölcséből ettek, mondja az Úr: «Mostan annak okáért reá kell gondolnunk, hogy az ő kezeit kinyujtván az élet fájának gyümölcsében ne egyék, hogy mindörökké éljen». (Gen. I. könyve III. 22.) S kiűzve az első emberpárt a paradicsomból «helyezettte Éden kertének bemenetele felől cherubinokat és villogó kétélű fegyvert az élet fája útjának őrizetére.» (III. 24.) *Madách* itt a külső cselekményben eltér a bibliától. Művében az Úr két fát ad Lucifernek, a tudás fáját és az élet fáját, de a bűnbeesés után, miután Ádám és Éva a tudás gyümölcséből evett s Lucifer az élet fájához akarja őket vezetni, következik a cherub közbelépése. Erre azt mondja Alexander: «... az Úr mind a két fát odaadta Lucifernek, mi jogon korlátozza most Lucifer jogát? Ha tétlenül nézte, hogy Lucifer a tudás gyümölcsével csábította az embert, miért avatkozik most be; ha pedig most avatkozott be, ámbár a fa Luciferé, miért nem avatkozott be elébb is? Vagy nem mind a két fa Luciferé, vagy ha az övé, az Úr nem állíthat cherubokat az élet fája elé, amivel visszaveszi Lucifertől, amit előbb ajánlkozott neki». *Voinovich* szerint is «*Madách*nál a tilalom rögtön két fára szól, ami többszörös logikai botlással jár», de — folytatja tovább — «ily apró-cseprő ellenmondáson *Madách* nem akar fönnakadni. A mythos sohasem felel meg a fogalomnak a szó pontosságával, hiszen oly gondolatot ír körül, melynél nem lehet a szöveget a fején találni. Az ilyen leplet nem való merészen megemlíteni, mert esetleg csak üresség tátong alatta.» — Megelégedhetünk-e ezzel a magyarázattal? Próbáljuk inkább a szöveget a fején találni, emeljük meg bátran azt a fátylat!

A mennyei jelenetben azt mondja az Úr:

¹ *Kardeván Károly*: *Az ember tragédiájának magyarázata*, Magyar Közművelődés, Gyakorló Főgimnáziumi Egyesület kiadványa, szerkeszti *Waldapfel János*, 1910.

Éden fái közt
E két sudár fát a kellő közepén
Megátkozom, aztán tied legyen.

E szók, igaz, lapidárisan fejezik ki a költő gondolatait, de nincsenek ellentétben a fejleményekkel. A biblia szerint a bűnbeesés ténye az, hogy Ádám és Éva megszegik az Isten parancsát. Madách szerint is így van: az Úr megengedi Lucifernek, hogy az embert bűnre csábítsa s azért engedi át neki a két fát, de nyilván csak azért, hogy bűnre csábítsa. «Tied legyen» — t. i. csábításra. *Madách azt hitte, hogy itt épügy számíthat mindenki megértésére, mint a görög drámatró, mikor egy ismert mítoszt dolgoz fel.* A két fa Lucifernek nem is kell másra, hiszen a földre utasítva a bűnbeesés után mit is kezdjen velük? Oly formális szerződésről pedig, mint a Faustban, itt szó sincs. Nem ajándékba kapja Lucifer a két fát. A bibliai Isten beláthatatlan bölcsességénél fogva megengedi a megkísértést, de nem ad ki kezéből oly hatalmat, melyet a két fa képvisel. Visszaveheti őket, amikor akarja, *a megváltással a büntetést csökkenteli,* mégis a szó szoros értelmében megtartja szavát, midőn a bűnbeesés tényét megengedi, de egyúttal az ember sorsát nem hagyja Lucifer kezében. S Lucifer egy szóval sem említi, hogy itt szerződésszegés történt volna, sőt valószínűleg maga is tudja, tán reméli is, hogy az élet fájának gyümölcsével hiába kínálja az embert. Hiszen Luciferhez, a halál principiumához oly kevéssé illenek, hogy örök életet adjon. Madách eljárása mégsem volna teljesen érthető, ha arra a kérdésre nem tudnánk felelni: miért tér el akkor a bibliai elbeszéléstől? A feleletet Madách Ádámjának és Évájának alaptermészete adja meg. Ádám lényegénél fogva a tudást szomjúhozza, azért Lucifer a tudás fájával könnyen meg tudja ejteni. Nem így Évát. Az asszonyt Madách olyannak rajzolta, kire a tudás nincs oly csábító erővel, mint a férfira; ez teszi azt, hogy az egész történelmen át szíve tisztaságát, szívében az égi zengzetet jobban meg tudja őrizni. Viszont abban még sem térhetett el Madách a bibliától, hogy az almát Éva szakasztotta le. A költő tehát még egy hatalmas csábító eszközt, az élet fáját is odaadta Lucifernek, mellyel az asszonyt is megejtheti. A tudás almája megöregedést, halált jelent, ettől irtózott volna Madách Évája, ha ott nincs remélt orvossága, az élet, az örök ifjúság almája. Az Úr figyelmezteti őket, ne nyúljanak a két fa gyümölcséhez, mert halállal hálnak, ők azonban inkább hisznek Lucifer okoskodásában: nem haltok meg, mert majd az élet fájának gyümölcséből is esztek. Elfordulnak tehát az Úrtól s ez bűnük. Madách a bibliai elbeszéléshez lényegében hű marad, művészileg pedig az ellentéttel hatalmasan kidomborítja a nő és a férfi jellemét.

Akik félreértették a két fa jelentőségét, természetesen azt hitték, hogy Madách első emberpárja halandónak volt teremtve. «Isten két fát ajándékoz Lucifernek és mind a két fától egyszerre tiltja el az embert, tehát Madách felfogása szerint mindjárt halandónak teremtette Isten az embert.» (Alexander.) Csudálatos dolog, hogy egyes magyarázók a bibliával ellentétes felfogást képesek kikövetkeztetni és számba sem veszik, amit a költő világosan kijelent:

Megállj, megállj, egész földet neked
Adám, csak e két fát kerüld, kerüld,
Más szellem óvja csábgyümölcsseit
S halállal hal meg, aki élvezi.

Morvay Győző azon is megakad, hogy az Úr megátkozza a két fát, «mivel akkor a szimbolika szabályai szerint Isten önmaga is, mint a tudás és örök élet

megátkozott volna.» Csakhogy a tudás és élet fája nem szimbólumai az isteni tudásnak és isteni örök életnek, hanem szimbólumai az emberi tudásnak és emberi örök életnek. Az ember, miután megízlelte a tudás fájának gyümölcsét, csak emberi tudást kaphatott, hiszen még az angyalok se tudók, mint Isten, ki egyedül «az erő, tudás, gyönyör egésze», mint az angyalok kara énekl. Az átok pedig azt jelenti, hogy átok lesz azon, ki a két fához nyúl.

Aki föl nem tételezi Madáchról, hogy ábrázolásában a bibliához ragaszkodik s azt közismertnek tartja, akár egy görög drámaíró a mithoszokat, az persze megütődhetik azon : «Hogy mondhatja Éva a harmadik színben, amit nem is sejtethet még : Nekem meg büszkeségem az csupán, Hogy a világnak anyja én leszek» (Alexander). Elkerülhetetlen anachronizmusnak mondja ezt Alexander, pedig nem az. A költő méltán hihette, hogy emlékezni fogunk a bibliai Isten szavaira : «Gyümölcsözzetek és sokasodjatok és töltsétek bé a földet», majd pedig még Kain születése előtt «nevezte vala pedig Ádám az ő feleségét Évának, mivelhogy minden első embernek anyja volna.» A költő ennél többet is biz képezetünkre. Ádámmal azt mondatja az eszkimó Éva előtt : «Öleljem ezt, ki egy Aspasiát tarték karomban?» Tehát Ádám minden nagy szellem alakjában küzdött, Perikles is volt.

Újabb érv volt a mű bibliai szelleme ellen az a félreértés, hogy az első emberpárt nem az Úr űzi ki a paradicsomból, hanem az saját elhatározásából hagyja el. (Alexander, Morvay, Kármán, Voinovich.) Az önként elhagyott paradicsom bizarr gondolatát csak úgy lehet megérteni, ha a félreértések lánczemeit egybekapcsolódásuknál vizsgáljuk meg. A magyarázók ugyanis annyi eltérés megállapítása után a paradicsomon kívüli szín pompás vidékét is természettudományos felfogásúnak tartották, szemben a bibliai «töviset és bogáncskórót» termék földdel, melyet természetlennek, sívárnak képzeltek el. Madách azonban rövid, stilizált jeleneteket ad s az Úr szavaiban : «elhagylak én is, lásd mit érsz magadban», bennfoglaltatik a paradicsomból való kitiltás s Ádám maga mondja «Érzem, hogy Isten, amint elhagyott, üres kézzel *taszítván* a magányba, elhagytam én is». A Föld ifjúsága és vénsége mélyen meg van alapozva a műben. Ádám vele együtt ifjú, vele vénül. Az ifjú Földnek pompásnak kellett lenni s a költő a paradicsomi színben nem élhet a kontraszt hatásával. A maga lábán való megállás így is elég gondot adott Ádámnak, nem hiába mondja új lakóhelyéről : «Megvédem azt a kárttevő vadaktól s kényszerítem nekem teremni».

Kissé részletesen foglalkoztunk a mű probléma-rengetegének szélén taposott kúszó ösvényekkel, de szükségünk volt rá, hogy lássuk, mi okozta a sok félreértést. A tévedések, meg nem értések láncolata elvisz azon jelenetig, melyen a mű értelme sarkallik, a csábítás jelenetéig. Mit akar Lucifer Ádám-tól? Lucifer :

Igen, tán volna egy, *a gondolat,*
Mely öntudatban szüdben dermedez,
Ez nagykorúvá tenne, önerődre
Bíznán, hogy válassz jó és rossz között,
Hogy önmagad intézzed sorsodat
S a gondviselettől felmentene.
De trágyaféregül tán jobb neked
Tenyészni kis körödnek lágy ölében
S tudás nélkül elfogyni életeddel.
Nagy kényelem a megnyugvás hitünkben,
Nemes, de terhes önlábunkon állni !

Az újabb részletes magyarázók ezt a sarkpontját a műnek vagy félreértették, vagy alig vették figyelembe. Itt pedig egészen világos, hogy Lucifer a tudással akarja az embert Istentől elfordítani, miben a költő ismét a biblia alapján marad. Lucifer arra akarja rábírní az embert, hogy lökje el magától a gondviselést, álljon meg a maga lábán, önmaga intézze sorsát, ne függjön attól, aki óvja, vezeti, de tudatlanságban hagyja. A tudatlanság az, mi számára a gondviselést szükségessé teszi. Nyúljon a tudás után s felszabadul a gyámkodás alul, mely csak a kiskorúhoz illik, de nem a büszke férfihoz. Az élet küzdelmeiben csak a tudatlannak van szüksége az isteni gondviselésbe vetett hitre.

Ádám, a logikus férfiú beleszédül ezekbe az idegen gondolatokba, míg Éva lelkesedik a *szép új dolgok* hallatára. Lucifer meg akarja előzni az aggodalmat, melyet az Úr fenyegetése keltett, hogy «halállal hal meg, aki élvezi» s a halhatatlanság fájának gyümölcsét is odaigéri :

«Ettől örök ifjú marad kecsed».

Ádám és Éva azonban csak a tudás gyümölcsét ízlelhatték meg s halandókká lettek. Tudást nyernek, de csak véges tudást, annyit se, amennyivel Lucifer rendelkezik, ki szellem ugyan, a Föld erőiből is sokat megfog, de «számúzve minden szellemkapcsolatból» a Föld szellemére sem ismer rá. Pedig ezzel akarja a tudásában csakhamar csalódott emberpárt megvigasztalni, megtartani s az isteni gondviseléshez való visszatérésében megakadályozni. De a Föld szelleme, a természeti erők rejtélyes működése csak még inkább kétségbeesésbe kergetik Ádámot, ki egész lényében megrendülve visszakívánja a paradicsomi boldogságot, a gondviselés emelő kezét :

Oh, miért lökém el
Magamtól azt a gondviseletet,
Mit ösztönöm sejtett, de nem becsült,
S tudásom óhajt, oh! de hasztalan.

Évára, ki lényegénél fogva kevesebbet értett meg a természeti erőktől való függésből, csak az a gondolat nehezedik ólcmsúllyal, hogy Isten nélkül elhagyott lesz életük a földön. Ekkor Ádámban egy gondolat villan meg. Mielőtt végleg határozná a kérdésben, hogy megelégszik-e a luciferi tudással, vagy pedig a gondviselésre bízza-e magát s visszatér-a Istenéhez, meg akarja látni az emberiség történetét :

Ifjú keblem forró vágya más :
Jövönkbe vetni egy tekintetet.
Hadd lássam, miért küzdök, mit szenvedek.
Éva: Hadd lássam én is, e sok újulásban
Nem lankad-é, nem veszít-e bájam.

Lucifer tehát kénytelen Ádámnak és Évának az emberiség történetét megmutatni, hogy mielőtt még ezzel az eszközzel megpróbálkozott, el ne veszítse őket.

S most az a kérdés: híven mutatta-e be Lucifer a történelmet vagy megcsalta-e Ádámot és Évát? Ha megcsalta, mint Erdélyi hitte, akkor csakugyan az ördög komédiáját kellene a műben látni. Alexander szerint Lucifer jóhiszemű ugyan, de nem egészen igaz, «mert az élet bizonyos javait, oldalait Lucifer egyáltalában nem érti.» De hát akkor Ádám mégis hamis kép után kénytelen itélni! Voinovich sem oldja meg a kérdést azzal, hogy Madách nem mala fide

mutatja be a történelmet s idézi egyes magyarázók érveit. A kérdésnek csak egy megoldása lehet, mely maradék nélkül minden ellentmondást felold. *Lucifer úgy mutatja be a világtörténetet, a jövőt, ahogy a gondviselésbe vetett hit nélkül látja az ember:* az ember minden eszméjével elbukik, ugyanazt a kört járja, előbbre nem tud jutni, a végén testileg, lelkiileg tönkremegy. A műben az is kifejezésre jut, hogy Lucifer Madách korán túl — tehát Madáchra nézve a jövő képeiben — csak *a tudás kétes értékű következtetéseit* adja, mit azzal jelképez a költő, hogy Ádám ezekben a jelenetekben nem cselekvő személy, hanem csak néző, szemlélő egén. S ezt Ádám mint Kepler maga is tudja: «Engem vezess te kétes szellemőr...» Azért mondja: «Úram, rettentő látások győrtörek, és nem tudom, mi bennök a való». Ezzel szemben a hívő ember az eszmék bukásában csak egy-egy lépcsőt lát a tökéletesedés felé és a világ végét nem a pesszimizta tudomány kétes értékű következtetéseire szerint fogja elképzelni, hanem az isteni gondviselésbe vetett hittel remélni. Luciferi tudással az embernek kétségbe kellene esnie, mert a gondviselést kizárja a számításból. Nem Isten létéről van itt szó, hiszen Istent jóformán szemtől szemben látta Ádám, hanem Istennek gondviselő kezébe vetett hitről.

Ádám a látományok után csakugyan kétségbe van esve s midőn Lucifer véletlenül az öngyilkosságot hozza szóba, dacolni akar Istennel és le akar ugrani a szikláról, hogy véget vessen magának s magával az emberiségnek. A magyarázók Kármán kivételével megegyeznek abban, hogy Lucifer öngyilkosságba akarja kergetni Ádámot s maga Kármán is megakad Lucifer e szavain: «Segítsetek, ti elemek, az embert nektek szerezni meg!» Pedig ez csak arra vonatkozik, hogy az emberiséget a bűnbeeséssel halandóvá tenni segítsenek. Hiszen Lucifer egyenesen bosszankodva mondja:

Ah! vége, vége, mily badar beszéd!
Hiszen minden perc nem vég s kezdet is?
Ezért láttál-e néhány ezredévet?

Nem, Lucifer nem törhet most Ádám fizikai halálára, hiszen nem ez az ő győzelmének a próbája, hanem az, hogy a gondviselésbe vetett hitet távol tudja-e tőle tartani. Ő mutatta meg az emberiség történetét s most ő mondani le arról, hogy végigzaklassa benne az embert? Sőt maga mondja, az álomlátás előtt, hogy ha Ádám és Éva kétségbeesik, egy reménysugárral megvigasztalja őket, hogy «csalfa tünemény egész látás...» Lucifer nem is hiheti, hogy Isten megengedi az emberiség megsemmisítését. Mit akar hát Lucifer?

«Küzdést kívánok, diszharmóniát!»

mondja.

Mert kicsoda Lucifer? Magamagát így jellemzi a mennyei jelenetben:

∴.én tért nyerék,
Az élet mellett ott van a halál,
A boldogságnál a lehangolás,
A fénynél árnyék, kétség és remény.
Ott állok, látod, hol te, mindenütt,...

Lucifer a tagadás ősi szelleme, ki az Úr birodalmában, mint annak tagadása jelenik meg. Az Úr birodalma az élet, a boldogság, a fény, a remény. Luciferé a lehangolás, az árnyék, a kétség. Az Úr birodalma a bűnbeesés után a földön nem zavartalan, mert Lucifer mindenütt érvényesül. Igaz, hogy az

Úr, mint maga mondja, megsemmisíthetné («Megsemmisíthetnék, de nem teszem»), tehát lehetne élet halál nélkül, boldogság lehangolás nélkül, fény árnyék, remény (hit) kétség nélkül, de beláthatatlan bölcsességénél fogva nem teszi, az ő birodalmának győzelme pedig így is kétségkívül való s Lucifer folyton bukni kényszerül. Mert az életet magát nem győzheti le, ha az élőkön győz is a halál; nem szüntetheti meg a boldogságot, ha az egyes esetekben vége a lehangolás is; a fény árnyék, a remény kétség mellett is örökkévaló. Sikerei tehát vannak Lucifernek, ha egyetemesen győzni nem tud is. Az egyénben az Úr birodalma csak addig áll fenn a maga teljességében, míg az életjelenségek fejlődésük tetőpontjáig értek, míg a hit, remény egészen betöltik az embert; de érzik már Lucifer hatalma, mikor az életjelenségek lassan kihalnak, mikor a boldogságba lehangolás, a reménybe kétség vegyül. Lucifer azonban csak az egyéni győzhet e földön, az emberiség, a boldogság, a remény, a fény legyőzhetetlenek, más-más alakban újra élnek, örökkévalók. Másrészt Lucifer nem is törekszik az Úr birodalmának megsemmisítésére, módja sincs hozzá, mert mint annak tagadása, minden érvényesülése annak létezéséhez van kötve. Nincsen halál élet nélkül, lehangolás boldogság nélkül, árnyék fény nélkül, kétség remény nélkül. Az Úr világa megáll Lucifer világa nélkül, de Lucifer világa megsemmisül az Úr világa nélkül. Nem is törekszik tehát megsemmisítésére, minden igyekezete csak az, hogy az Úr világa ne legyen őnélküle. A mennyei jelenet után, a tudás fájával Lucifer a földi tudás principiumává is lesz, mint ilyen mutatta be a történelem és a jövő képeit.

Mikor Ádám a sziklára lép, nem nyújtja a tervbe vett reménysugarat, mert még nem látja elérkezettnek az időt. Teljesen elszámítja magát, midőn nem sejtí, hogy Éva anyasága mily hatással lesz Ádámra :

Uram, legyőztél. Im porban vagyok,
Nélküled ellened hiába vívok :
Emelj vagy sujts, kitárom keblemet.

S midőn Lucifer Évát az átöröklődő eredeti bűnnel akarja rémíteni, *ez egyenesen a megváltás reményének ad kifejezést:*

Ha úgy akarja Isten, majd fogamzik
Más a nyomorban, aki eltörüli,
Testvériséget hozván a világra.

S itt ismét csak csodálkozunk kell, hogy a magyarázók nem a költő félreérthetetlen szavaiból indulnak ki, hanem merész következtetést vonnak le kétesnek látszó helyből, midőn azt vitatják, hogy Éva nem is álmodott. «Lélektani képtelenség» — mondja Voinovich — «hogy két személy egyet álmodják . . .» De vajjon kevésbé képtelen dolog-e az, hogy valaki az emberiség történetét megálmodja? *Itt azonban bűvös álomról van szó, melyet szellem bocsát az első emberpárra s Lucifer világosan mondja : «Bübáját szállítok reátok s a jövőnek végéig beláttok» s így tovább. Miért nem hisznek a költő világos szavainak? Miért csinálnak új tragédiát a Tragédiából?*

Talán Éva e szavaira alapítják véleményüket :

Mert ami eddig kétséges vala,
Most biztosítva áll már a jövő.

E szerint Éva nem látta volna a jövődőt? Meggondolandó, hogy Ádám a felébredés után maga is lehetőnek tartja a történelem elől való menekülést,

holott látta fájának történetét. Éva azt fejezi ki, hogy ha eddig még kételkedni lehetett a jövőben, most már biztosítva van az emberiség szaporodása, mert anyának érzi magát. S mondja ezt akkor, midőn azt hiszi, hogy Ádám most fog a gondviselés kérdésében dönteni. Egyébként is anyának érezve magát, hogyne felejtene el minden más gondot, midőn Ádámot is az apaság tartja vissza a kétségbeeséstől. Az is bizonyos, hogy Éva még az eszkimó-jelenet hatása alatt áll, midőn így szólítja meg Ádámot :

Ádám, miért lopóztál tőlem el,
Utolsó csókod oly hideg vala,
S gond vagy harag van most is arcodon,
Úgy félek tőled . . .

T. i. Ádám az eszkimó-jelenetben irtózva bontakozott ki Évakarjaiból.

Mikor az Úr megjelenik, Ádám három gyötrő kérdést intéz hozzá : *E szűk határu lét-e mindenem?* Vagyis : a halállal megsemmisül-e az ember? *Megy-e előbbre majdan fajatom?* Halad-e az emberiség? *Van-e jutalma a nemes kebelnek?* A földi szenvedéseket a mennyekben megjutalmazza-e Isten? Az Úr ezekre a kérdésekre pozitív választ nem ad, csak hitet, reményt önt belé. Ezt is aggodalommal fogadták, mert e szerint Madách hite nem teljes és henye, odavetett mondás a «bizva bízzál.» Ámde meggondolandó, hogy a bűnbeesés után és a világtörténelem, vele a kereszténység szemlélete után Ádám az Úrtól többet nem tudhat meg, mint mi Ádámok, akiknek a három gyötrő kérdésre feleletet *a vallásos hit bizonyossága ad meg, de nem a tudás bizonyossága.* Épen keresztény felfogás szerint az ember hite nem volna érdem, ha a tudás bizonyosságára emelkedhetnék, mint az angyalok kara is énekl. Ádám így is többet tud : ő szemtől szemben látta Istent.

Nézzük most, hogy ez a mű, melyben az ördög elbukik, mennyiben az ember tragédiája? Mely gondolat adta a költőnek a kiinduló pontot s vezette a befejezésig?

Madách végigtekintett az emberiség történetén s úgy látta, hogy minden eszme elbukik ; vizsgálta, hogy milyen lehet a jövője s a tudománytól azt a feleletet kapta, hogy a társadalmi fejlődés a falanszterbe vezet, végül pedig az ember a föld kihülése következtében testileg és lelkileg tönkremegy. Vigaszul maradna a szabad akarat, a halhatatlanság, az erény földöntúli jutalma, a — tudomány azonban ezekről vagy nem szól semmit, vagy csak kételyekkel mardossa az embert. S most felveti a kérdést : ha csak ez a tudásunk, érdemes-e élnünk? Nem kellene-e inkább öngyilkosokká lennünk? Ha Ádám megtudta volna az ő fájának történetét s megismerte volna úgy, amint a vallásos hit nélküli tudás rajzolja meg, nem elemésztette volna önmagát és fáját? Ez a mű kiinduló pontja.

Madách tehát megrajzolja Ádámját, amint a gondviselésbe vetett hitet gögösen elveti magától, belelát a jövőbe úgy, ahogy a gondviselés hite nélkül Madách elképzelte vagy régebben láthatta a történelmet és a jövőt. Ezzel a tudással meg kellene magunkat ölnünk, mondja Madách. De az az érzés, mely a szülői szívet eltölti, az a tudat, hogy az emberiség feltartóztatlanul szaporodik, meggyőzik az embert, hogy mindennek céljának kell lennie s a gondviselés karjaiba vezetik vissza és hitet, nyugalmat, boldogságot öntenek belé.

De a tudást sem vetheti el az ember magától, mert tudás nélkül nincs többé emberi haladás. A tudás, ha elbuktatja is az embert, maga vált ki belőle újra felemelő eszméket. Ha azonban az ember a tudás egész birodalmán végig-

néz, nem tarthatja oly elvnek, mely magában véve elég volna a küzdelemhez, mely a küzdelem céljában megnyugtathatná, — ehhez a gondviselésbe vetett hitre is szüksége van.

Az emberiségnek és az embernek tragédiája ez a mű. Az emberiség tragédiája az, hogy bármely új eszmével keresi is a boldogságot, elbukik. S az embernek, ki mint filozófus nézi végig az emberiség tragédiáját, at udás egész birodalmát, relatív értékét, tragédiája az, hogy a tudásával kétségbe kell esnie, ha nemhitével egészíti ki s tetőzi be.

Még talán a keresztény színt kell megemlítenem, mely botránykő sokak szemében. Ámde ez is az isteni gondviselésbe vetett hit nélküli, luciferi beállításban oly visszaéléseket rajzol, melyeknél súlyosabbakat minden középiskolai katolikus tankönyvben lehet találni. Ezek természetszerűleg az egyház, a vallás igazát nem érintik. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy Ádám kritikája nemcsak azoknak fanatizmusát sujtja, akik máglyára hurcolnak, hanem azokét is, akik a máglyára lépnek. A kereszténység pedig a tragédia szerint nem Ádám eszméje, azt felülről kapja, nem is ábrándul ki belőle, hanem csak a lovageszmétől fordul el, melyet époly eltorzultnak lát, mint minden más eszmét az egyes színek végén. «Ádám magába fogadta az isteni félelmet, a szeretetet, a szép iránti fogékonyságot, szóval a végetlen érzetét, *de ettől vezettelve, ezt képviselve már nem Madách tragédiájának hőse,*» mondja Beöthy. A világtörténelmet ezentúl hittel fogja látni, a jövőbe hittel fog tekinteni.

Gondolkodóba ejthet az, hogy a költő a világtörténelemnek és a jövőnek oly képét vetíti a költészet varázserejével az ember lelkébe, melytől vallásos hittel, az isteni gondviselésbe vetett bizalommal maga is elfordul. Vajjon nincsen-e ebben valami fonákság? Költői szempontból bizonyára nincsen, hiszen a költő joga, hogy sötét látományát költőileg feldolgozza. De egyetemes jelentőségük szempontjából sem kifogásolhatók a történeti színek, mert a hit és tudás örökké megújuló harcának örök aggodalmait és örök tragédiáját tárják elénk.

Úgy látom, hogy oly nagyjelentőségű műnek magyarázata, mint amilyen *Az ember tragédiája*, nemcsak az irodalom kérdése, hanem közügy is. A mű betetőzhetné a középiskolai tanítást, fontos nemzetnevelő hivatást tölthetne be mint könyv és mint színpadi darab, — dicsőséget szerezhetne nekünk a külföldön. Talán nem bizarr a gondolat, hogy ankétszerűen kellene vele foglalkozni, mint más közüggyel, elfogadott magyarázatát meg kellene iratni, legjobb fordításait bevezetés kíséretében ki kellene adni.

Kardeván Károly.

A DRÓTOSTÓT.

EMLÉKEZNEK még a drótostóra? Arra az igazira, amelyik bocskorban járt, széles karimájú kalapot viselt és cifra bőrvet. Nem volt a világon senkinek drótostótja, csak nekünk. Azt is elvesztettük. Ha körülnézünk rájövünk, hogy régen mennyi mindenünk volt; még drótostótunk is. S ha látunk nagynéha egyet, szeretnénk behívni a szobánkba és meghallgatni a szívét, a mienk-e még? Mert sok mindent lehet csinálni: hamisan kártyázni, hamisan licitálni, de a halottak porait nem lehet kiszórni a sírokból, a halottak pedig a mieink voltak s az élők a holtak fiai.

1914 nyarán, a nagy árverés kezdetén, még én is fiatalember voltam, te is, a drótostót is, akiről szó lesz. Akkor történt, hogy édesanyám, — akkor még édesanyám is volt s talán neki, a drótostótnak is — mondom, akkor történt, hogy én egy halat fogtam a Dunában s a büszke zsákmányt beletettem egy nagy porcellántálba. Mikor édesanyám hazajött, meg akartam neki mutatni a halat, a fedőt levettem a porcellántálról, a hal kiugrott, én utánakaptam, a porcellántál földre esett, széttört. Ez idáig mellékes, ettük a halat, ahogy ettük, drága hal volt, az bizonyos. Egyszer jön a drótostót s elkiáltja magát az udvaron:

— Drótoztasig . . .

Édesanyám azt mondja:

— Meg kellene talán drótozni azt a tálát.

Bejön a drótostót, alkudnak.

— Kicsit drága, kicsit nem is érdemes, hát majd máskor, — mondja édesanyám — majd ha még egyszer erre jó.

S most jó a csoda, ami majdnem megrikatott.

Tegnap, 1931-ben, valaki ordít az udvaron:

— Drótoztasig . . .

Ordít egyet, kettőt, tizet, nem drótoztat senki. Egyszer nyílik a konyhaajtó, belép a drótostót, leveszi a kalapját és ezt mondja:

— Kírem szípen, hát drótozzuk *azt* a tálát?

Csak így. Hogy *azt* a tálát . . . Azt tudniillik, — *azt!* Hogy azóta a világ fenekestől felfordult s más dolgok is összetörtek a földön, nem hánytorgatja. Ő eljött Nyitrából, idetalált a 167 alá és csak úgy beszél: Hát drótozzuk *azt* a tálát? Neki ez a tál kerek tizenhét év óta eltört tál, az volt neki a lövészárokbán, Prsemysliben, Grodeknál, Isonzónál, mindenütt eltört tál maradt, amit meg kell drótozni, — ha legközelebb erre jó. Ez a legközelebb most volt és bekopogott.

Mit mondjak neki? Nézttem, a számat tátottam és éreztem, nem szabad tovább az arcába nézmem, mert előnt a könny és talán kinevet ez a szegény tót.

Befordultam az ajtón, visszaszóltam :

— Nem drótozunk semmit.

A drótostót kimeresztette a szemét, buta arcot vágott, szinte megrémített.

— Nem drótozzuk?

Ezt olyanformán mondta, mintha legalább is arról lett volna szó, miért öltem meg az apját?

— Ki tudja, hol van már az a tál azóta? Nincs meg, kidobtuk.

Az álla még lejjebb esett.

— A tálat?

— Azt.

Akkorát sóhajtott, hogy a drótostáska egy arasztott emelkedett rajta.

A táskát megigazította, rántott egyet a szíján, még egyszer rám nézett s szó nélkül kifordult.

Mit gondolt, nem tudom. Úgy láttam csalódott, kiábrándult s valami szemrehányás, megvetés volt a tekintetében: Hát már *ti* is ilyenek vagytok?

— Nem, ezt mégsem tehetem, — gondoltam — a drótostót a mienk, örökre elveszítsük?

Bementem a konyhába, lekaptam a levesestálat, földhözvágtam.

— Gyere vissza, testvér. Ott áll a tál, drótozd meg. Drótozd meg jól, hogy szét ne essék többé.

Egy ötpengőst dobtam a markába és otthagytam. Mikor dolgom végeztén hazamentem, ott állt a porcellántál a széken szépen megdrótozva, ragyogó sárgadróttal.

A cseléd mondta, hogy a drótostót sírt, ameddig a munkája tartott.

Lehet, hogy igaz . . . Mert az embertől mindent el lehet lopni, el lehet licitálni, csak az álmait nem.

Ezek megmaradnak még a licitáció után is.

Nagy Dániel.

A MAI OROSZ IRODALOM OROSZ MEGVILÁGÍTÁSBAN.

MINDENKI tudja, hogy az orosz proletárdiktatura uralma óta Oroszország egész területén a művészi alkotó munka megdermedt, lehetlenné vált. Azt is mindenki tudja, hogy ennek legfőbb oka a bolsevik kormányzatnak mindent elnémitő és mindent elfojtó zsarnoksága. A bolsevikiek Oroszországnak nemcsak állami és társadalmi, hanem családi és egyéni életére is annyira ráfeküdtek, hogy tudtuk és engedélyük nélkül, akaratum ellenére senki meg sem moccanhat. A legalacsonyabb vegetatív életfunkcióktól a legmagasabb szellemkölcsei funkciókig minden fizikai és lelki életnyilvánítás kormányzati ellenőrzés, irányítás és rendelkezés alatt áll.

A tudományos, művészi, költői és írói szabadságnak még a nyoma sincs meg Oroszországban. Kalapácsot, vésőt, ecsetet és tollat csak bolsevik szellemben és csak a marxizmus érdekében lehet és szabad használni. Festménynek, rajznak, szobornak, színpadnak, filmnek és nyomtatványnak csak mint a marxizmus propagandaeszközének van létjogosultsága Szovjetországban. A bolsevik kormányzat szolgálatába kell szegődnie mindennek, ami az emberi szembe és fülbe és e kettőn keresztül az emberi lélekbe hatolhat.

Szovjetországban az embereknek a bolsevizmuson, marxizmuson és kommunizmuson kívül mást nem szabad látniok, másról nem szabad hallaniok, másra nem szabad gondolniok, mást nem szabad érezniök, másról nem szabad beszélniök vagy írniök, mást nem szabad cselekedniök. Szovjetországban az embereknek bolsevik ideológiában kell születniök, élniök és meghalniok. Elsősorban tehát a propaganda- és tendencia-kényszer ölte meg Szovjetországban a művészeteket, ennél fogva a szépirodalmat, a regényirodalmat is. A hihetetlen fokú megélhetési nyomorúságon kívül a hallatlan tendencia- és propaganda-kényszer miatt nem tudnak az orosz regényírók költői értékű regényt írni.

Mindezzel a bolsevikokon kívül többé-kevésbé mindenki tisztában van. Ők az orosz szépirodalom pangásának okait természetesen egészen máshol és másban keresik. Idevonatkozó felfogásukkal már csak a bolsevizmus ideológiájának ezirányú megvilágítása céljából is érdemes megismerni. Erre a célra szinte kapóra jött Ehrenburg Ilja¹ neves orosz írónak az európai közönség számára írt cikke, amelynek gondolatmenete a következő.

* * *

Ehrenburghoz az utóbbi években sokan sokszor fordultak azért, hogy megtudják tőle az orosz regényirodalom pangásának okait. Ezekre az érdeklődésekre Ehrenburg, saját bevallása szerint, azt szokta szemmelláthatólag idege-

¹ Randbemerkung zur heutigen russischen Literatur. (Slavische Rundschau. Jg. II., S. 81—89.)

sen felelni, hogy Oroszországban most kiváló elektromos műveket létesítenek, ennél fogva másra most sem kedvük, sem idejük nincs. Bármennyire heroikus is a mai orosz generáció, de azért az ő ereje is korlátolt. A mai orosz forradalmi nemzedék eszméket termel, ennél fogva nem exportálhat sem béke-búzát, sem jó regényeket. Ez az ő joga.

Ehrenburg szerint azon sem kellene csodálkoznia, ha az orosz forradalom az irodalom terén Gladkov «Cement»-jén és Bednyj költeményein kívül semmi mást nem hozott volna létre. Pedig létrehozott egyebet is, kiváló írókat is, de ami még ennél is fontosabb, új irodalmi formákat is alkotott. Ez bámulatraméltó teljesítmény. Az orosz forradalom kedvéért még a történelem is emberi allűröket kapott fel: a történelem is siet. Minden nagy feladatot egyetlen generáció nyakába zúdított. Ha az atyák rombolnak, akkor a fiúk természetesen építenek, az unokák pedig álmétkodnak. Így volt ez régebben. Manapság azonban senki sem akar várni. Most utólag sült ki, hogy Oroszországban az októberi forradalom láza nem volt elég nagy. Manapság alkotni is kell és az alkotásokat élvezni is. A mostani húszévesek semmit sem romboltak, ők romokat, tehát építőanyagot örököltek. Korai volna már most beszélni arról, hogy mit fognak művelni ezek. A húszéveseknél idősebb oroszok azonban már a forradalomelőtti, sőt a háborúelőtti életet is ismerték. Ezek ott álltak a gépfegyverek mögött és előtt, kerítéseket vágtak ki tüzelőnek és a pokolba kívánták a klasszikusokat. Ezek az oroszok a mozgósítások és a futurizmus generációja. Ez az orosz nemzedék a lövészárokból az íróasztalhoz került hirtelen, minden átmenet nélkül. A történelem sem, a kiméletlen olvasók sem akartak tovább várni. Hirtelen, gyorsan kellett tehát olvasnivalót gyártani.

Ebből kifolyólag egész sereg új orosz író támadt. Mindezeket sem névszerint nem lehet itt most elsorolni, sem munkáikat részletbemenőleg tárgyalni. Ezekből a termékekből jó pár százat már idegen nyelvekre is, főleg németre lefordítottak. Az ezekre vonatkozó napi-ítéleteket a kiadók katalógusaiban lehet elolvasni. Hogy milyen lesz róluk a történelem ítélete, annak még nincs itt az ideje. Ezekről a hirtelen és gyorsan termelt regényekről maga Ehrenburg sem akar véleményt mondani, még pedig azért nem, mert az oroszokat sokszor egyáltalában nem érdekli az, amit az európai olvasók érdekesnek találnak és fordítva. Európában bizonyára excentrikusnak találnák azt, hogy Oroszországban például szelidített tengeri nyulak «felleptével» rendeznek agitációs darabokat. Az oroszok pedig azt mondták rá, hogy a forradalmi években ők ennél különbet is láttak, sőt cselekedtek.

Aki a kalandos regényekre ráunt, olvashatja a szovjetírók önéletrajzeit, amelyeknek minden sora regény. Van bennük börtön, éhezés, fejbélövés, háború, tifusz, kétségbeesés, pátosz, forradalmi karnevál és emberi elhagyatottság. Tessék ezeket a szovjetírói önéletrajzokat a Viardo Paulinba szerelmes Turgenyev vagy az antikváriusokat bújó France Anatole életrajzával összehasonlítani és véleményt mondani. Az eredmény, Ehrenburg szerint, az lesz, hogy elismeréssel kell adózni a mai szovjet-íróknak, akiket a végzet, ha nem is heroizmusra, de mindenesetre rendkívüli és veszélyes kalandokra kárhoztatott.

Ehrenburg szerint a forradalom, természetesen elsősorban az orosz forradalom nagyon kemény dió. Nehezebb vele boldogulni, mint magával a háborúval. Európa manapság egy félig patetikus, félig szentimentális irodalom epidémiájában kínlódik. Ez az irodalom, Ehrenburg szerint a háborúnak, a mai írda-írók és kereskedősegédek eme egyetlen és felejthetetlen kalandjának van

szentelve. Oroszország mind ezen már régen túl van. Oroszországban a «háború» helyét a «forradalom» és a «polgárháború» foglalta el. Babelj-nek nehezebb volt a dolga, mint például Remarque-nak vagy Renn-nek, mert az utóbbiaknál csak vérről volt szó. Babelj-nél ellenben a vérhez még a bestialitásnak és a nemeslelkűségnek az a felejthetetlen fantasztikuma is hozzájárult, amely a gyilkossal a vért teljesen elfelejti.

Az okos emberek szívesen hivatkoznak az utódokra, akik majd megállapítják, hogy mi volt bennünk és rajtunk a maradandó, az örök érték. Ehrenburg attól fél, hogy az utódok a mi viharos napjaink irodalma fölött figyelmen kívül fognak elsiklani. Az utódok ugyanis csodálkozni és csodálni szeretnek. Az utódoknak csak a szép forradalmak tetszenek éhezés és tetű nélkül. Különben pedig ezen nem érdemes töprengeni. Ehrenburg szerint az örök értékűség nem az egyetlen erény. A mai orosz könyvekből táplálkozik lelkileg a mai orosz generáció. Ez teljesen elég. Ki tudja bizonyítani, hogy a legművészebbnek nyilvánított festmény fontosabb, mint azok a fáklyák, amelyek a forradalmi tömegeknek a sötét éjszakákon világítottak. Legokosabb tehát, ha az értékelésekről egyszerűen lemondunk.

Ennek dacára Ehrenburg mégis megállapítja, hogy a mai orosz írók nem tudnak írni. Még a legtehetségesebbek is ügyetlenebbül írnak, mint a közepes francia írók. Ezekhez viszonyítva az orosz írók a régiből mindent elfelejtettek, viszont ahhoz még nem volt idejük, hogy újat tanuljanak. Ennek a gyámoltalanságnak ellenére a mai orosz irodalom mégis jelentősebb, mint a megfelelő francia. A forradalom ugyanis nemcsak rombol, hanem alkot is. A forradalom az orosz írókat hozzásegítette ahhoz, hogy a régi formáktól megszabaduljanak. Ehrenburg szerint a regény bomladozik. Európában azonban a tehetetlenség törvényének erejénél fogva tovább él. Európában t. i. még vannak írók, akik még tudnak regényt írni. Ezenkívül még Európában vannak olyan olvasók is, akik néha regényt is olvasnak. Végül Európában van még nyugalom, hacsak relativ is. Európában a nyugtalanságot úgy kell kitalálni, amint hogy a franciák például az ő híres «inquiétude»-jüket már ki is találták. Oroszországban ellenben a régi társadalomnak és társaságnak, a régi társaséletnek pusztulása, ha nem is vetett véget a zsáner-költészetnek, de mindenestre egybeesett kimúlásával.

1920-ban már maguk az oroszok is azt hitték, hogy a művészeteknek végük van. Akkoriban ugyanis minden nagyon katasztrófálisnak látszott. Most azonban már hozzászórtak a fogalmak relativitásához. Ebből a válságból kifolyólag nem a szépirodalom végéről van szó, hanem csak egy régebbi művészi formának újjal való kicseréléséről. Az idevezető szellemi fejlődési folyamat nem a forradalmi barrikádokról indult el, hanem már akkor, amikor az első megittasult zszurnaliszta valamely megtörtént eseményről írva szórakoztatás céljából szórakoztató módon hazudott. A valóság és a költés egymáshoz való viszonya a szépirodalom állandó problémája. Könnyen meglehet, hogy a fejlődésnek ez a szakasza megint mesével indul meg. Egyelőre azonban nagy a tétovázás, mert a mai népek a koraérett gyermekhez hasonlítanak: nem engedik magukat dirigáltatni. Az írók nem tudják, hogy a mai embernek mit és hogyan írjanak. A kényelmesebbek a régi naturalista regényt frissítik fel, az ügyesebbek pedig egyszerűen zszurnalisztákká vedlenek át. A hagyományos módon megírt szovjet-regényekben és -novellákban újból csak a naturalizmus diadal-maskodik: a bennük rajzolt parasztok és munkások a megszólalásig elevenek. Ezek a regények lelkiismeretesebbek, mint az újságok. És mégis csak költött

regények. Unalmasak azoknak, akki mesét szeretnek és hazugak azoknak, akik valóságot kívánnak.

Ehrenburg szerint a világ összes újságjai mocskosak, nemcsak abban az értelemben, hogy hitvány festékükkel bepiszkítják az újjakat. A mai nemzedék azonban nem fél a mocsoktól, mert a lövészárkok iskolájában nevelkedett. Az újság ugyan nem pótolhatja a könyvet, de viszont a modern irodalom nem lehet meg újságok nélkül. Az életrajzos regények általános sikere nem véletlen. Az első életrajzos regények csak azért voltak történetiek, mert a mult eseményekkel könnyebben lehet elbánni. A későbbiekben már felbukkant a belletrisztikus reportage is, egyelőre csak mint mostohagyermek. Az írók még mindig azt hiszik, hogy a pénz miatt be kell magukat mocskoltatniok. Az irodalomban azonban az alacsony nem egyszer máról-holnapra fenségessé változott. Ilyenféle átértékelés már megindult Oroszországban, ahol a proletárok száma napról-napra növekszik.

A proletárirók egy része Tolsztojt tanulmányozza, másik része pedig Gladkov-val is megelégszik. Mindannyian azonban regényeket írnak, amelyek épen olyanok, mint a többi regények. Nincs rajtuk semmi új jelleg, még szerzőik osztályjellege sem ütözködik ki belőlük. Sokkal érdekesebbek az úgynevezett «Rabkory», munkástudósítóknak újságlevelvezései, amelyek nagyon rosszul vannak megírva. Az ezektől a levelezőktől közreadott tények legtöbbször nagyon messze vannak a valóságtól. Ehrenburg úgy érzi, hogy ezek a közlemények sem zsurnalisztikának, sem korképeknek nem jók. Valamiféle primitív irodalom, együgyű vízfajúság, a vajudó új irodalmi műfajnak embriószerű formája. Ha ezeket a kezdetleges irodalmi termékeket az ember megtisztogatja a grafomániától és a denúnciaciótól, a visszamaradó rész valamiféle új poema tökéletlen vázának látszik. Természetesen nem szabad bennük valószerűséget keresni. Különben is a művészet általában hazugság, mondja Ehrenburg. A mai regényírók sokkal közelebb járnak a valósághoz, mint ezek az orosz munkás-tudósító-írók.

Ebből a mai lehetetlen orosz irodalmi helyzetből Ehrenburg két kivezető utat lát. Az első lenne az, hogy a kigondolt anyagból az élet kópiáját kellene készíteni. Ez naturalizmus lenne, még pedig epigon-naturalizmus. Zola kiváló író volt, de ha ma élne, ki tudja, nem pártolna-e át a reportage-hoz, vagy nem hajítaná-e el tollát és forgatná helyette a filmet. Hiszen eleven, életrevaló ember volt. Gorjkij-nak pedig manapság memoárjai sikerültek legjobban. A regény klasszikus strukturája manapság a valóság szolgai tiszteletéhez vezet könnyen. A második kivezető út a tényleges anyag megmunkálása lenne. Ez a módszer azonban a művészt a romantikus ferdítéshez vezetné.

Ehrenburg azt állítja magáról, hogy ő a romantizmushoz nem lett hűtlen. Neki régebben is az volt a véleménye, most is az, hogy a mi korunk vágyainak és izlésének csak a romantizmus felel meg. Dőreség lenne manapság olyan regényről álmodozni, mint amilyen a «Háború és béke». Ilyen munkát manapság sem Oroszországban, sem a Nyugaton írni nem tudnak. Az ilyen hatalmas pozitív alkotáshoz elsősorban nyugalom kell. Nyugalom pedig most sehol sincs. A pszichologizmus viszont zsákutcába került. Nem a pszichológiáról van most szó, amely nélkül nincs sem ember, sem emberi beszéd, hanem a rendkívüli esetek irodalmáról. Mert ugyan miről is ír manapság például a francia írók háromnegyed része? A többi közt például arról, hogy valakinek rövidebb újjai vannak, mint a többieknek. Ez az úgynevezett eredetiség. Az érdeklődés az ilyesmi iránt természetesen kétséges. Miért érdekelné a rendes újjú embereket

ennek az unikumnak ez a rövidüjű sajátsága? Már a Nyugat is kezdi észrevenni, hogy a közönségességet az idő diktálja. Proust nemsokára a legalacsonyabb irodalmi rétegekig le fog hatolni és köztük elterjedni. Ennek megtörténte után a felső rétegek Zolához és az újsághoz fognak fordulni.

Oroszországban ezt a folyamatot a forradalom megkönnyítette, amennyiben egyszerűséget, esetlenséget és otrombaságot kényszerített az emberekre. Együttal leszoktatta őket a személyes igényekről. Az orosz írókat emancipálta az európai befolyásoktól. Az orosz klasszikus irodalom ugyanis elsősorban emberi volt. Utána következett Andrejev és a szimbolisták sötét és komor korszaka. Esztétizáló katolicizmus, hullagyalázás és ezekhez hasonlók lettek egy fiatal és egészséges nép irodalmának fő-fő témái. Európa barbársága ugyan izoláltságra kárhoztatta Oroszországot, de ez csak hasznára vált az orosz irodalomnak. A párizsi divat megszűntével az orosz íróknak maguknak kellett utat keresniök. Így lett a hátulkullogó Oroszországból ismét avantgarde.

Józanságot, komolyságot, egyszerűséget és egyenességet nemcsak a megírandó anyag kínál. Ugyanezt diktálja az idő szava is. Az orosz irodalmat az európaiktól nem lehet elválasztani, bármennyire más is Oroszország társadalmi strukturája. Az új fattyú-regény felépítéséről nemcsak az orosz, hanem az európai írók munkái után is lehet véleményt alkotni és ítélni. Hol fog mindez kilyukadni: vajjon valami új regény-változat vagy valami új műfaj lesz-e belőle, azt most még nem lehet megállapítani. Az utolsó tizenöt esztendő ugyanis leszoktatott bennünket a jövődőlésről.

De bárhogyan legyen is a jövőben, Ehrenburg szerint, csak jó az, hogy az emberek most valami után kutatnak. Ez a kutatásvágy és kényszer, Ehrenburg szerint, becsületesebb és örvendetesebb, mint a már kitzűött magas feladatok. Annival is jobb, mert a mai olvasók sokkal okosabbak és bátrabbak, mint ahogy az írók gondolják. Ezt ugyan nem könnyű kipuhatólni, mert a regényeket most leginkább csöndes kamrácskákban olvassák, ahová nehéz eljutni. A moziban azonban mindenki meggyőződhetik a közönség okosságáról, bátorságáról, sőt fölényeskedéséről a vásznon keresztül, amelyre a mylordok vagy az apacsok kalandjait rávetítik. Ott meg lehet győződni arról is, hogy mennyivel romantikusabb egy-egy tisztán tárgyi film, mint egy dráma. Mennyi pátosz van például a facsusztatásban vagy egy hatalmas függő-hidon, míg ellenben a sztár szerelme unalmas, mert hiszen minden szeparés mulatóból, vendéglőből és kávéházból ismeretes. A «Potemkin» is, «Disraeli élete» is tényleges anyagból került ki. Meg kell tehát várni, vajjon a mai kor Potemkin-jét meg tudják-e alkotni. Nem fog könnyen menni, de hát minden kezdet nehéz. A félsiker ezen a téren fontosabb lenne magánál a diadalnál.

Az oroszok közül a legfiatalabbak az ipari irodalomba szerelmesek. Itt nemcsak témáról van szó. Kétségtelen, hogy manapság a gép nagyon fontos szerepet játszik az emberi életben. Hiszen magát az anyaföldet sem tudjuk már traktor nélkül képzelni. Kétségtelen, hogy a mai korban fontosabb egy gyárról, mint egy budoir-ról írni. Ez ellen aligha lehet kifogást emelni. Ehrenburg maga is nemrégiben az autó biográfiáját írta meg, mert úgy vélte, hogy az autó sokkal érdekesebb hős, mint az elhalt Disraeli. Manapság már a gép istenítése jött divatba. A volán-nál ülő ember azt hiszi, hogy a gépet ő kormányozza. Ez a legszomorúbb illúziók egyike. Tehát ismételtelen hangsúlyozni kell, hogy Oroszországban most kiváló erőműveket építenek, ennél fogva az irodalom ügye nem fontos. Blok Alexander költő már az orosz forradalom előtt észrevette, hogy Oroszország égboltozatán az «új Amerika csillaga» ragyogott fel.

Csillagról és izlésről nem lehet vitatkozni. Akárki ül is a gépen, a gép azért csak gép marad. Az írók feladata, kötelessége és átkozott hivatása az, hogy az embereket mentse mindaddig, amíg gép módjára nem lehet őket szétszedni és újból összerakni, mindaddig, amíg szenvedélyre és tévedésre képesek.

A mostani orosz nemzedéknek ez a küldetése és hivatása. Az idősebb orosz írók majdnem mind az emigráció soraiban vannak. Ezek bölcsék és talentumosak voltak, jogosan voltak büszkék értelmükre. Csak egyet nem tudtak, még pedig azt, hogy az orosz forradalom nemcsak a régi orosz földet, hanem a régi orosz igazságokat is megsemmisítette. Az emigrált orosz írók megsértődtek és az orosz néptől nemcsak elszakadtak, hanem el is idegenedtek.

Az orosz ifjúság még nem mondta ki az utolsó szót. Ez az ifjúság szereti a munkát és az egyszerűséget. Többre becsüli a futballt, mint Dosztojevszkijt. Kételyei nincsenek. Mindent világosan lát. Oroszországban tehát egy konstruktív nemzedék van felnövekvőben. Erre az ifjúságra a gép sem nem áldás, sem nem csapás. Ennek az ifjúságnak a gép az atmoszférája. Ezekkel az ifjakkal nem lehet vitatkozni. Ezek nem tudnak figyelni, sem hallgatni, sem engedelmeskedni, mert az ő feladatuk más.

Az emigrált öregek és az egészen fiatalok kívül még ott vannak a harminc-negyven éves orosz írók, tehát azok, akik kezdték a háborút és befejezték a forradalmat. Ezeknek a munkássága idősebb, mint ők maguk. A háborús és forradalmi évek nem suhanhattak el fölöttük nyomtalanul. Ezek munkáiban pillanatonként váltakozik a hit és a gúny. Ezek az írók megpihenés nélkül szinte egy lélekzetvételre írták munkáikat. Ennélfogva ezek az így megírt könyvek messze vannak a tökéletességtől. Ezt a közbenső orosz író-generációt csak sajnálni lehet.

Egyet azonban nem szabad elfelejteni, még pedig azt, hogy ez a nemzedék roppant erővel rendelkezik. Ezek az emberek személyes élmény és tapasztalás alapján győződtek meg a háború és a forradalom éveiben az értékek relativitásáról. A világirodalom története aligha ismer mélyebb emberi iróniát, mint amilyen irónia az az orosz könyvtömeg, amelyet az utolsó tíz évben írtak össze. Ezt az orosz író-nemzedéket maga a történelem kente fel arra a hivatásra, hogy emberek legyenek. Fanatizmusukat a veszteségek mérsékeltek, hitetlenségüket a szeretet szelidítette. Szinte úgy rémlik, hogy mindezeknek az orosz íróknak összes regényeiben Babelj egyik hősének szavai ismétlődnek:

«... És aki a forradalomért küzdött, megjelent és szólt: „Add nekem gramofonodat! Jóemberek hozzátok el az összes gramofonokat és adjuk oda nekik mind. Mi tudjuk, mi az internacionálé és mi a jóemberek internacionáléját akarjuk, hogy mindenki elsőrendű rációban részesülhessen: tessék itt van, egyél belőle, amennyit csak akarsz. Tudja-e ön, hogy mivel eszik az internacionálét? Az internacionálét? Puskaporral eszik és a legjobb vérral fűszerezik!...»

* * *

Internacionálé, puskapor, emberi vér, erőszak, terror, nyomor, piszok, propaganda- és tendencia-kényszer, testi és lelki rabszolgaság a marxizmus és kommunizmus érdekében... Ime, a mai orosz irodalom orosz megvilágításban. Ahol puskaporral és emberi vérral esznek internacionálét, ott nemhogy jó regényt, de semmi jót sem lehet írni...

Munkácsy Mihály.

LEVÉL.

KEDVES BENIGNA NŐVÉR!

Ne csodálkozzék azon, hogy írok Magának. Húsvét van. A lélek, a szeretet és a megbocsátás ünnepe. S Maga nagyon kegyetlen volt hozzám. Ítéletet mondott fölöttem, súlyos szavaival véresre korbácsolt engem, Maga elvett tőlem valakit, aki a legkedvesebb volt nekem a világon. S én mégsem haragszom Magára. Félek, hogy megbánta, amit mondott, félek, hogy le akar szállni a tisztasága elefántcsonttornyából, kegyetlen magányosságából az én vergődő szívemhez s azt hiszi, hogy nem talál meg többé. És akkor meggyűlöli azt a pillanatot, amelyben megengedte, hogy Maga elé járuljak, szemrehányást tesz Magának és gyötrődik, mint a bűnös. Ezért írok, kedves jó Benigna nővér. Itt vagyok. Hordozom a Maga ihletett szavait magamban. És egy vallo-mást teszek Magának: jól tette, hogy nem segített nekem. Jól tette, hogy könyörtelen és feddő volt hozzám. Mert megérdemeltem. Akkor még magam sem tudtam. Lázadoztam, sőt egy pillanatig talán ellensége is voltam. De aztán magamba néztem és láttam, hogy erőtelen és bűnös az én lelkem.

Kedves, jó Benigna nővér, Maga hivatását teljesítette nagycsütörtök délutánján, amikor drága idejéből két órát ajándékozott nekem. Most megnyugszik, mert elmondom, hogy miért vagyok bűnös, azután elfelejti ezt a találkozást. Én nem fogom elfelejteni. Én nem fogom tudni elfelejteni.

A Maga szavában annyi lelkesedés, annyi hit és annyi sugárzó erő volt az alatt a rövid idő alatt, amennyi az én egész életem hányódó hajóját el tudná kormányozni.

Közömbös, fölényes érdeklődéssel fogadott. Csak nagy fekete szemében villogott egy mélységes, szomjas és kutató sugár, a mindent megismerés áldozatos lámpása. Fáradtnak látszott. Fekete gyapjúkendőjét összehúzta a vállán (a kis fogadósobában dermesztő hideg volt), helytel kínált meg Magával szemben és várakozással tekintett rám.

— Kedves Benigna nővér, — kezdtem elfogultan — két ember életéért jöttem. Én tudom, hogy Maga szereti Máriát, ismeri az élete történetét, csak talán azt nem tudja, hogy én vagyok az a férfi, akit Mária szeretett és ma is szeret.

— Mária nővér nem szeretheti önt, — felelte Maga keményen — Mária nővér a Krisztus menyasszonya.

— Kedves, jó Benigna nővér, — kérleltem ijedten — kedves, jó

Benigna nővér, Maga tudja, hogy Mária miért jött ide. Maga tudja, hogy Máriát mostohaapja egy gyűlöletes érdekházasságba akarta kergetni, Maga tudja, hogy Mária egyedül engem szeretett, de nem várhatott rám, mert szegény voltam és ide kellett menekülnie. Mária segítségért jött ide, a zárda befogadta, szállást adott neki; azóta három év elmúlt, Mária mostohaapja meghalt s én most eljöttem, hogy magammal vigyem. Miért akarnák Máriát itt tartani? Mária egyedül az enyém!

A szigorúság eltűnt az arcáról, komolyan, talán szánakozással nézett rám, olyan volt, mint egy okos, tapasztalt, idősebb testvér.

— Kedves, jó testvérem, Mária elmondott nekem mindent. Tudom azt is, hogy Mária szerette magát. Azért mondom, hogy szerette, mert az az érzés, amely őt három évvel ezelőtt képes volt az ő gazdag, színes, társasági életéből ide a lemondás falai közé kényszeríteni, az bizonyosan a szerelem érzése volt. Azóta három év telt el. Gondoljon erre. Három év hosszú idő. Kivált nálunk, ahol a magányosság megsokszorozza a nappalt és az éjszaka hangtalan óráit. Mária kezdetben várta önt. Nekem sohasem mondta, de én éreztem. Hitte, hogy ön le fogja győzni az akadályokat és mielőtt az ő próbaideje letelnék, el fogja vinni őt. Ön azonban nem jött. Én hiszem, hogy megkísérelt mindent, Mária is hitte ezt és mégis, amikor letelt az év s ő Krisztus gyűrűjét örökre az ujjára húzta, odabent, a lelke mélyén, anélkül, hogy tudta volna, kételkedni kezdett. Az ő hite naív volt, gyermeki és romantikus, nem számolt az élet igazi nehézségeivel, de ez a hit éltette az ő szerelmét. S most csalódott hitében. Egyetlen vigasztalása a mi nagy szeretetünk volt és az a példa, amelyet Jézus alázatos isteni életéből merített. Már nem tekintette menedékhelynek ezt a házat. Már itthon volt benne. Már vigasztalást, célt és életprogramot talált benne. Mária nővér egészen a Krisztus menyasszonya lett.

Kedves Benigna nővér, a szeme kitérült, ahogyan ezt mesélte s az arca megtelt valami csodálatos, mosolygó, szelíd fényességgel.

Az én torkomat a szájalom és a lelkiismeretfurdalás kettős érzése fojtogatta.

— De kedves Benigna nővér, meg kell engem is hallgatnia, mielőtt pálcát törne fölöttem. Nem jöhettem előbb. De sohasem felejtettem el Máriát. Tudtam szünetlenül, hogy összetartozunk s éreztem mindig az ő áldozata nagyságát. Én is kínlódtam, mikor eltelt az év. Csak az a gondolat vigasztalt, hogy a rendház humánus szabályai és a Maga megértése, Benigna nővér, vissza fogják adni nekem a menyasszonyomat.

Elhallgattam. Kicsit előrehajoltam és úgy vártam a szavait. Maga fölemelte a jobb kezét, végigsimította homlokán, fejét a mennyezet felé fordította, elgondolkozott s csak azután felelt.

— A mi rendünk valóban humánus, élő és korszerű elveken nyugszik. Állandó kapcsolatunk van az élettel és az emberekkel. Épen ezért mondom: egyetlen emberi érték van, a kimondott szó lelkiismerete, az akarat szabadsága, a fogadalom kötelező ereje, az eskü szentsége.

Mária nővér hűségesküt tett Krisztusnak. Nem korán és nem könnyen tette. 365 napig elmélkedett és próbálta a mi életünket, amíg oda nyújtotta kezét a gyűrű elé.

— De kedves Benigna nővér, — vágtam szavába — ő értem jött ide! Értem esküdött! S Krisztus föl fogja bontani esküjét, ha én akarom! Értünk, az emberért van a rend, az emberért van az eskü, az emberért van a vallás! Nem tagadhatja meg a segítségét, Benigna nővér! Én azonnal beszélni akarok Máriával!

— Az ön levelét, kedves testvérem, én olvastam el. S mint a rend főnökének, nekem kellett döntenem afelől, hogy Mária kezébe kerüljön-e a levél. Nehéz volt a döntés. Az én életem sem volt szenvedélytelen. Éreztem egész súlyát a soroknak. Imádkoztam, megkérdeztem Istent és úgy határoztam, hogy Mária nővérnek nem szabad elolvasnia a levelet. Mária nővér nem tudja, hogy én most kivel beszélek. Ő oda-fönnt a kicsinyeket tanítja, azzal a tiszta, derűs nyugalommal, amely csak az Isten közelében élő lelkeknek sajátja. Ha én most idehívom őt, széttépem ezt a gyönyörű harmóniát, visszaadom őt a régi életének, rázúdítom a régi nyomorúságokat és talán tönkreteszem azt a képet is, amelyet önről, kedves testvérem, a szívében őriz.

Anyai aggodás tükröződött az arcán, kedves Benigna nővér. És én arra gondoltam akkor, hogy milyen fiatal, milyen szép és mégis milyen erős Maga. Közelebb hajolt hozzám, tekintete a szemembe mélyedt és úgy kérdezte :

— A lelkiismeretét kell kivallatnia, testvérem. Tud-e annyi szeretetet adni Máriának, amennyit Krisztus ad neki. Tud-e annyi nyugalmat, annyi tisztaságot, annyi hitet adni neki, mint ez a hallgatag fehér épület. Mert ha a lelkiismerete igennel felel, akkor Krisztus feloldozza Máriát esküje alól, de ha csak szánalomból jött, ha csak az emlékek ereje hozta, akkor el kell mennie, testvérem, mert Krisztus az ő legtisztább menyasszonyát csak a legnagyobb, legtisztább, legszentebb szerelemért adhatja cserébe.

Esteledett. Nagy árnyékok hulltak a szobára. Feje mögött az ablakon keresztül a tavaszi ég látszott s a szeme úgy ragyogott, kedves Benigna nővér, mint a csillag.

Nem tudtam szólni. Lélekzetem elakadt, megállt a vérem, csak néztem a Maga két sugárzó szemét, a Maga áhítatos tisztaságát, a Maga elérhetetlen, dicsőséges, mennyei szépségét.

Nem gondoltam semmire, nem tudtam, miért mentem oda, kezem akaratlanul imára kulcsolódott. Varázsban voltam. Nem tudtam felelni.

Valaki kopogtatott. Belépett és meggyújtotta a villanyt. Hallgatunk mind a ketten. Maga azt gondolta, hogy Mária sorsán tőprengenek és türelmesen időt engedett nekem.

Nem tudtam gondolkozni. Maga biztatóan rámosolygott s nekem mondanom kellett valamit.

— Köszönöm a bizalmát, kedves Benigna nővér. Most elmegyek,

hogy még egyszer meggondoljak mindent, mert a szavai megerősítették a lelkiismeretemet. Ha biztos leszek magam felől, vissza fogok jönni. Addig Mária ne tudjon semmit.

Lehajtottam a fejem.

Maga fölállt, kedves Benigna nővér, felém lépett és barátságosan kezet nyújtott.

— Örülök, hogy találkoztunk. Ön becsületes ember.

Pár pillanatig mozdulatlanul álltam, aztán, mikor észrevettem, hogy indulni készül, lehajoltam és megcsókoltam a kezét.

Még egyszer biccentett fejével és elment.

Roskadozó léptekkel, lüktető halántékkal mentem haza a csipős tavaszi szélben a csendes budai utcákon keresztül.

S most itt ülök és írom ezt a levelet. Meg kell nekem mindent bocsátania, kedves jó Benigna nővér. Azt is, hogy Máriát nem szeretem eléggé és azt is, hogy ezt csak akkor tudtam meg, amikor Magával először és egyúttal utoljára találkoznom adatott.

A Maga nagy-nagy fehérségéről lepereg az én meghatott érzésem porszeme, hogy a lábai előtt heverjen bizonyágképen arra, hogy jót tett velünk, amikor szigorú volt hozzám és jót tett velünk, amikor megengedte, hogy egy soha vissza nem térő nagycsütörtökön a szemébe nézzek.

Szőke Sándor.

KI SIR?

*Te is vagy úgy néha,
gonosz nappalok, zord virrasztás után,
amikor semmire sikerült
és nem is bízol abban, hogy sikerülhetne,
hogy azt gondold: Duna, vagy akármí,
csak vége legyen már!
És akkor sírást hallasz,
nehéz, fájó zokogást.
És keresed itt is, ott is, mindenütt: ki sir?
de látni nem látod, csak hallod
egyre jobban, közelebről,
s már rémlik: gyerekstrás,
már ismered is régről
és fáj, fáj, mondhatatlanul.
És jölsejlik egy nagy, nehéz kapu,
előtte kisgyerek, senkise hallja.
— Ó, süket világ! — s odamégy, beereszted,
ketten vagytok már, csak a sírás egy, —
és sírsz, sírsz, omlón, boldogtalanul,
míg az álom rád nem borul
és be nem temet feledéssel...*

Majthényi György.

A VÖRÖS EMIGRÁCIÓ.

AMEGKEZDETT útról azonban nem lehetett sem visszafordulni, sem azon megállani. Ezt nem engedték a kommunisták, akik résen voltak és agitáltak, «élesítették az osztályellentéteket». Ezek a bécsi kommunista központ utasítására mindenáron a proletárdiktatura kimondására akarták rávenni a munkásságot. Szocialisták és kommunisták ekkor egymásra támadtak. Amikor az elkeseredett harc folyamán az 1921 máj. 19-iki pártvezetőségi választások a jobboldaliak győelmét hozták meg, a szétszakadt részek annál ádázabb gyűléssel rohantak egymásnak, a legsúlyosabb vádak kiáltozása közben. A jobboldaliak el akarták távolítani az emigránsokat a városházáról, a pártból, lehetőleg a városból is; feloszlatták a kerületi pártszervezeteket, nemkülönben az ifjúmunkás szövetséget, hol az emigránsok voltak többségben s nem engedték meg, hogy a maguk «Munkás» című lapja mellett megjelenhessék a baloldali «Munkás Akarat». A baloldaliak merénylettekkel válaszoltak, mire a jobboldaliak, Horthy-ágenseknek, fehéragitátoroknak, magyar kémeknek nevezték s vádolták őket, hogy a magyar kormány utasítására fejtenek ki kommunista propagandát, szítják az egyenetlenségeket.

Miként Lovászy is elismerte, «Pécsett a gyűlölködés szelleme uralkodott és az osztály- és felekezeti ellentétek egész az osztályharcig fajultak».

Az emigránsok e belső huzakodásai nem jelentették a tulajdonképpen polgárság helyzetének javulását. Változatlanul rossz maradt az, mivel magyar érzelme miatt üldözte a megszálló hatalom s üldözték bal- és jobboldali emigránsok egyaránt.

Ennek a polgárságnak és birtokos osztálynak a gyengítésére, sőt tönkretételére Jászi még egy eszközt tartogatott: a földreform címén birtokainak elrablását és a földnélküliek közötti szétosztását. Könyvében, cikkeiben állandóan visszatérő refrénként ismételte, hogy a «feudális» osztályok befolyásának megsemmisítése végett ilyen «földreformot» kell életbeléptetni; ennek keresztülviteléért dicsőítette Lenint (Bécsi Magyar Ujság, 1921 júl. 17.) és a magyar birtokosok földjeinek elvételéért nem győzött eleget hálálkodni az utódállamoknak. Most ezt a birtokelkobzást a demokrácia örve alatt Baranya megyében is el akarta végezni. Július 24-én kiadta a jelszót a Bécsi Magyar Ujságban, hogy az irredenta mozgalomnak, azaz a Magyarországhoz való visszakerülés mozgalmának leszerelése végett földreform látszik szükségesnek. A jugoszláv hatóságok ezt a tervet is szívesen fogadták. Dolinka Vászó, Baranya

megye szerb alispánja, júl. 29-én biztató ígéretet tett : szívesen csinálnának földreformot, csak ne a pártok jelentsék be a falvak akaratát, hanem maguk a falvak forduljanak hozzá memorandumokkal, ő majd felterjeszti azokat Belgrádba. Az idő rövidsége akadályozta csak meg ennek a tervnek a kivitelét.

Amidőn nyilvánvaló lett, hogy a nagyhatalmak parancsának teljesítése elől Jugoszlávia nem térhet ki a szerződészegés ódiuma nélkül és a megszállt területről ki kell vonulnia, az emigráció vezérei még egy utolsó döntő rohamra fújták meg kürtjeiket. Bár ők maguk óvatosan távol maradtak, Bécsből, néhány száz kilométerre a harctól, tűzmentes szerkesztőségekből annál inkább uszították a gyanutlan, félrevezetett és sajnálatraméltóan vak tömeget. Aug. 18—24-ike közt vonultak ki a jugoszláv csapatok, de ők az utolsó percig áltatták, hitegették a munkásságot. A Bécsi Magyar Ujság még aug. 9-én is azt a hírt hozta, hogy Linder nagyon megvan elégedve a Belgrádban Pasiccsal folytatott tárgyalásokkal s hogy memorandumát a szerb miniszterelnök Párizsba viszi, tíz nappal később pedig azt az újabb hírt, hogy ugyanez a polgármester bizton reméli a kedvező megoldást, — akkor, amikor a kiűrités már meg is kezdődött.

Sőt egy-két héttel előbb pedig még nyíltan toborozták és biztatták a bécsi magyar munkásokat, hogy menjenek Pécsre, mint Göndör is már a tizenkettedik órában, júl. 31-én írott kecsegtető, minden jót ígérő cikkében. Weisz Károly, a pécsi városi vezetőség egyik tagja ugyanis az osztrák fővárosba utazott, «hogy innét — saját szavai szerint — megbízható, komolyan dolgozni akaró szocialista emigránsokat vigyen le magával, mivel ezekre szükség van a város jövő berendezkedésének kiépítése szempontjából». A Világosság-körben propaganda előadást tartott és mint valami kivándorlási ügynök, élénk színekkel ecsetelte a pécsi munkások nagyszerű helyzetét, a kínálkozó sok munkaalalmat, a jó fizetést. Valóságos eldorádónak írta le Pécsre, ahol a polgárok önként nagy összegekkel járulnak hozzá a munkások jóléti intézményeinek fenntartásához s ahol magas fényüzési és progresszív adók mind a munkásság érdekeit szolgálják. Sietett megnyugtatni a félénkeket is : nincs semmi veszély, a jugoszlávokat csak a széntermelés érdekli, azon túl semmivel sem törődnek ; s mert azelőtt nyolcvan vagon volt csak a napi termelés, most viszont 280, semmi esetre ki nem adhatják a várost kezükből, mert különben megállának vasutaik. Ezt az előadást lelkenedező örömmel közölte Göndör lapjában, a maga részéről is biztatva a munkásokat és parancsoló jelszó gyanánt adván ki : «Magyar emigránsok : le Pécsre !» (Az Ember, 1921 júl. 31.)

Attól, hogy akár ő, akár hangadó, uszító társai maguk menjenek le, természetesen óvakodtak . . . A Pécsre levő vezérek pedig már jóelőre kerekét oldottak, mint Linder, aki aug. 9-én elhagyta a várost azzal az ürüggyel, hogy Spalatóba Károlyihoz kell utaznia. Ez az eljárás különben még a balkáni politikai viszonyok közt felnőttek előtt is meglepő

volt. Pasics miniszterelnök a szkupstinában 1922 jan. 25-én maga is kénytelen volt megbélyegezni az emigránsokat, akik «felültették» a lakosságot.

Jászi és társai tehát a biztos távolból mégegyszer megkísérik feltartóztatni az események menetét és szövetségeseikhez, a kisentente államokhoz fordulnak. Jászi aug. 14-én «A pécsi katasztrófa előtt» című eikkében előbb az entent hatalmakra akart hatni azzal az ijesztgetéssel, hogy a bevonuló magyar csapatok «a büszke, önérzetes, valódi forradalmi szellemtől áthatott magyar területen» vérfürdőket fognak rögtönözni. Ettől az ijesztgetéstől maga sem sokat remélt, mivel tudta, hogy az aposztrofált államok a Pécsre Cosset angol ezredes vezetése alatt leküldött katonai bizottság révén kellőleg informálva vannak mindenről.

Többet várt Jászi attól az érvelésétől, amelyet «az illetékes tényezők, elsősorban a kisentente felé fordulva adott elő. A terület közgazdasági életének megsemmisítését, a munkások és bányászok nagyobb részének elvonulását, az otthon maradtak «érzelmi bolsevizálását és ezzel a társadalmi felforgatás újabb földalatti telepeinek létesülését», a Jugoszláviának járó szénszállítmányok elmaradását jósolta s nyíltan felhívta a kisentente államférfiait, akik előtt ő már korábban felsorakoztatta a kiűrés elleni érveit s «akik szívesek voltak információit el is fogadni», hogy addig ne adják át «a büszke, demokratikus szigetet», míg Horthyék az általuk — a trianoni békében — elvállalt összes kötelességeiket nem teljesítették». Ugyanezen a napon az «Arbeiter Zeitung» is hevesen tiltakozott a kiűrés ellen, a Jásziéval azonos érvekkel szállván síkra: a jugoszláv vasuti forgalom meg fog állani, mert nem lesz széntermelés Pécsen, Jugoszlávia érdeke tehát át nem adni a területet Magyarországnak.

S tán különösnek tűnne fel, hogy az osztrák szocialisták hivatalos lapja ily nagy megértést tanúsít azon burzsoa-állam, Jugoszlávia érdekei iránt, amelynek börtönei zsúfolásig telve voltak szocialista és kommunista munkásokkal, s melyre egy évvel ezelőtt ugyanez a lap a magyarországi bojkottot ki akarta terjeszteni, ha nem tudnók, hogy az «Arbeiter Zeitung» állásfoglalását az emigráns Kunfi Zsigmond irányította.

A vezérek jól tudják, hogy a helyzeten már nem változtathatnak, de azért az ellentéteket még mindig szítják messziről. Harcra, fegyveres ellenállásra tüzelik a munkásságot. Független szocialisták és kommunisták egyszerre megértik egymást. A bécsi Világosság-csoport nevében Garbai elnök aug. 12-én táviratilag utasítja a szocialista «Munkás» szerkesztőségét: «Ebben a sorsdöntő órában felhívjuk Pécs és Baranya szervezett munkásságát, hogy politikai és taktikai nézetkülönbségre tekintet nélkül, haladéktalanul teremtsen meg a munkásosztály egységes és védekező frontját. Félretenni mindent, ami szétválasztja a munkásságot és megtalálni minden módot, ami egygyé forrasztja őket». A kommunista párt vezetősége pedig aug. 18-án a széntermelés megszünte-

tésére, sőt a termelés későbbi lehetőségeinek megakadályozására, azaz a bányák felrobbantására utasította híveit a magyar csapatok bevonulása esetére.

Az ilyen és más hasonló utasítások egészen megvadítják a tömeget. Ismételt munkásgyűlések után aug. 14-én nagygyűlést tartanak, amelyen elhatározzák a fegyveres védekezést, kikiáltják a magyar-szerb Baja-Baranya köztársaságot, amely a Jugoszláviával való végleges egyesítésig maradna fenn. Proklamálják az általános sztrájkot, a felvonulásoknál több házat megrongálnak, így a Dunántúl nevű polgári lap, a keresztény szocialisták és a Dunagőzhajózási Társaság házeit.

A lelkiismeretlen félrevezetést, gyáva felelőtlen bujtogatást, amelynek eredménye volt a tömegszenvédeyeknek ez a kirobbanása, legjobban «Az Ember» aug. 21-iki számában megjelent felhívás jellemzi, az «Üzenet a pécsi megváltónak». Az emigráns vezérek működését annyira megvilágítja ez a szózat, hogy néhány részletét jónak látjuk szószerint közölni.

«Minden tekintet Pécs felé löveli tüzes és reménykedő sugarait. Mindenki Pécs felől várja a megváltást, mindenki bámulattal, meghatottan néz a pécsi bányák, gyárak és műhelyek elszánt és mindenre kész proletárjaira és dobogó szívvel, kipirult arccal várjuk, csak várjuk, hogy mi lesz. A pécsi munkások és a pécsi polgárok kikiáltották Baranya megyét önálló köztársasággá és hajlandók ezt a kis darab szabad magyar földet az életük árán is megvédelmezni. Soha válságosabb történelmi helyzetben és nehezebb körülmények között még nem született meg új államforma, mint a pécs-baranyai köztársaság. Nem képzeltető az el, hogy a jugoszláv kormány ne mérlegelné a legnagyobb komolysággal az új helyzetet és minden jel arra vall, hogy az entente mértékadó köreit is gondolkodóba ejtik a pécs-baranyai földrengésszerű események és nem reménytelen ebben a pillanatban az egész fölemelően szép és bátor akció. Ha ezt az elszánt és gyönyörű kezdést hasonló lendületű folytatás követi, akkor a pécsi munkásság nevét valamikor áldva fogja emlegetni az egész világ proletariátusa. Mert ha az új köztársaság megáll, akkor döntő és halálos csapás zúdult a Horthy-uralomra. A jugoszláv kormány kezében van a döntés joga és a pécsi köztársaság sorsa. És ha erről az oldalról kellő garanciákat kap a pécsi köztársaság, akkor a Horthy-uralom napjai meg vannak számlálva».

«Ebben az esetben Károlyi Mihály tiszta és mocsoktalan lobogója alatt odalent a baranyai csatatéren föl kell sorakozniok mindazoknak, akik a fehér rémuralom pusztulását és az új, szabad Magyarország megszületését áhítják. Párt- és frakciókülönbség nélkül, az összes elvi és személyi ellentétek kiküszöbölésével össze kell fognia mindenkinek és közös, egységes frontban kell fölfejlődni Horthyék ellen. Minden ellentét, minden gyűlölködés szűnjék meg idekint az emigrációban, mindenki hozzon meg minden elvi és személyi áldozatot és vállt vállhoz vetve induljunk a döntő nagy pécsi rohamra. A pécsi munkásság és polgárság

példát mutatott és örök szegény volna, ha mi nem követnők ezt a bátor példaadást. Most minden kockán forog, vagy most győzünk vagy talán soha. Lelkesedéssel és mindenre elszántan kísérjük a pécsi küzdőteret, ahonnan döngő léptekkel indult el az új magyar história. Aki arra való, az röpdülni fog az események szárnyán, aki nem arra való, azon átrobog-nak az események. Úgy lehet, hogy Pécsen mindent megnyerhetünk. Üdvözlőt, hálát, megilletődést és testvéri szolidáris szeretetet üze-nünk a pécsi megváltóknak.»

Jászi a tömegnek azt a megmozdulását, amely az ő munkájuk eredménye volt, úgy tüntette fel, mintha az jele volna a lakosság elsza-kadási törekvésének. Sőt tovább menve azt állította, hogy «a magyar szegénységnek e szenvedelmes felkelését a szerb nemzeti eszmének fellobbanása kíséri, amely mindenféle annexiós törekvésekben nyer kife-jezést». Hogy Jugoszláviát a kiűrités megtagadására bírja, most már a terület annektálását is szóba hozta. De ezzel csak az a célja, hogy zavar, nemzetközi bonyodalom keletkezzék. Mint aug. 18-án írta, a Pécs-bajai kérdést a népszövetség döntése elé kell vinni: «Hadd jelenjenek meg a nemzetközi bíróság előtt nemcsak a jugoszláv állam és a többi utód-állam képviselői, nemcsak az érdekelt területrészt munkás- és paraszti közvéleménye, hanem a magyarországi demokrácia is, melyet szám-űzetésben, börtönökben vagy titkos detachmentjei által néma szolgál-ságban tart a Habsburg-tisztek rémuralma.» A magyarországi demokrá-cián természetesen magát és emigráns társait értette.

Eljutni rágalmaival a népszövetség elé, ott meghallgatásra találni, külső segítséggel megint visszajutni Magyarországra és ott folytatni a munkát, ahol 1919-ben elhagyta — ez volt tulajdonképeni célja a pécsi kérdés elmérgesítésével.

Még az utolsó pillanatban is egy buldogg szívósságával küzd az emigráció. A Világosság-csoport a győztes államok szociálista képviselői-hez fordul aug. 20-án: Baranya területe kis demokratikus köztársaság, a Horthyzmus özönvizéből kiemelkedő szigete a magyar októberi forra-dalomnak» s e terület proletáriátusa el van szánva, hogy fegyverrel utasítsa vissza a magyar csapatok bevonulását. Aug. 21-én Adler Frigyes, az osztrák szociálisták vezére az «Arbeiter Zeitung»-ban a bécsi Inter-nationale titkárságának nevében a jugoszláv szocialista képviselőkhöz fordul s a nagy, egyöntetű akciónak van is annyi eredménye, hogy az angol munkáspárt interpellál az alsóházban, Jugoszlávia pedig az emi-gránsoknak teljes menedékjogot ígér.

A menedékjogot a «polgári» emigránsok ugyanis mindenki részére kéri Belgrádban, még a kommunisták részére is, akikről őket Pécsen — állítólag — oly nagy elvi ellentétek választották el.

A terület kiűritése minden fenyegetés ellenére rendben történt meg és a magyar hatóságok minden incidens nélkül foglalhatták el helyü-ket. A lakosság nem fegyverrel, hanem túlradó örömmel fogadta őket. A jugoszláv csapatok kivonulása előtt ugyanis a bécsi kommunista párt

nevében Hamburger Jenő népbiztos a következő táviratot küldte pécsi barátaihoz: «Mama nagyon beteg, jöjjetek azonnal Bécsbe. Jenő.» Az agitátorok így hirtelen eltűntek a csak szóval emlegetett barrikádokról, idejében biztonságba helyezve féltett életüket. A veszélytelen Bécsbe futott a pécsi szocialisták lapjának, a «Munkás»-nak egész szerkesztősége is és innen küldte a szerkesztő, Magyar József utolsó üdvözlését «a körülzárt, vandálok ellepte földnek», biztatván a cserbenhagyott munkás-ságot, hogy eljön még a feltámadás napja, amikor «elbukik minden, ami útjában áll a proletár milliók szabadságának.»

A jugoszláv csapatokkal így elvonultak azok, akik eddig éveken keresztül rázták öklüket Magyarország felé — s ezzel egy csapásra helyreállott a társadalmi rend; nyoma sem volt többé köztársasági, elszakadási törekvésnek. Kitünt, hogy az agitátorok csak az idegen hódítók fegyveres védelme alatt voltak hangosak s hogy mögöttük éppen az nem állott, amelyre annyit hivatkoztak: a terület dolgozó lakossága.

6. Nyugatmagyarország és a király hazatérése.

A pécsi-kérdés elmergesítése korántsem volt az emigráció egyedüli vállalkozása, azonban ebben fejtette ki a legnagyobb személyes aktivitást. Többi hadjáratukban még ennyire sem kockáztatták a vezérek életüket. Viszont kárpótlásul annál nagyobb hévvel igyekeztek a távolból sajtójuk útján a kisentente fegyveres haderejét Magyarország ellen megindítani. Alkalom erre az 1921. év folyamán többször is nyílt.

Az első alkalmat Károly királynak Svájcból való visszatérése és húsvét napján Budapesten való váratlan megjelenése szolgáltatta. Ezt a konfliktust a magyar kormány pár nap alatt békésen elintézte és a király a legrovidebb idő alatt vissza is utazott Svájcba. Ok nem volt a közbelépésre, mert, miként Briand, a francia külügyminiszter kijelentette, Horthy kormányzó a legnagyobb korrektséggel járt el. De mégis elegendő ürügy, hogy a kisentente-államok és az emigránsok fellépjenek fenyegetéseikkel Magyarország ellen. Az utódállamok létérdekeikre hivatkoznak. Attól félnek, hogy a Habsburg-restauráció oly nagy vonzóerőt gyakorolhat a megszállt területekre, hogy országaik alkotó részeikre hullhatnak szét. Elutasító állásfoglalásuk minden restaurációs törekvéssel szemben tehát kétségtelen volt s az sem lehetett kérdéses, hogy fegyveres erejükkel szemben Magyarország Károly király visszatérését nem erőszakolhatja.

Az emigrációnak így nem is kellett volna sokat biztatnia a kisententeot; a jó alkalmat azonban igyekezett kihasználni. Már a legelső pillanatban az «elnyomott» magyar nép felszabadítására kérte a kisententeot, mondván: «Azok a népek, amelyek a magyar néppel együtt nyögtek a Habsburgok zsarnoksága alatt, siessenek a magyar nép segítségére.» A magyar nép ugyanis — hirdeti a Bécsi Magyar Ujság 1921.

márc. 31-én — köztársaságot akar s a nemzetgyűlés többsége is köztársasági párti, csak nincs módjában akaratát kinyilvánítani. Ez a magyar nép azt várja szomszédaitól, hogy saját érdekükben is hozzásegítik őt, hogy akaratát végre szabadon nyilváníthassa. Saját érdekükben kell az utódállamoknak ezt tenniök, mert csak egy magyar köztársaság tudna békét tartani odahaza és békében élni a szomszédokkal. Ezért «a magyar emigráció sajtója, mint a magyar nemzetnek ez idő szerint egyetlen hallható képviselője, a Magyarországgal szomszédos államok kormányaihoz fordul és kijelenti, hogy a Habsburgok trónralépése ép oly kevéssé akarata a magyar népnek, mint az, hogy egy a Habsburgok ellen vívandó harc során Horthy szerezzen hazug jogcímet a magyar királyi trónra.»

Amikor órák alatt tisztázódott a helyzet és a király elutazott, az emigráció mélységes fájdalmat érez, hogy nem sikerült tervét keresztül vinnie. Bár a kisentente is kénytelen volt belátni, hogy diplomáciai fellépésre Magyarország ellen nincs oka, az ügyet mégsem akarta elaludni hagyni, hanem az emigráció sajtójával együtt próbálta felszítani a lángokat. Április első felében az emigráció és a kisentente lapjaiban egymást érték a hírek, amelyek arról számoltak be, hogy a három utódállam az újabb Habsburg-restauráció ellen garanciákat követel Magyarországtól. Egyik nap Pribicevics szerb miniszter jelölte meg e garanciák gyanánt a leszerelést és Nyugatmagyarország átadását, a másik nap az emigrációs sajtó röpítette világgá «egy belgrádi diplomatától» nyert azon értesülését, hogy a garanciák egyikéül a jugoszláv kormány Magyarországtól a köztársasági államforma kimondását követeli. Jugoszlávia ugyanis «nemesak Habsburg-restaurációt nem tűr Magyarországon, de nem tűri azt sem, hogy Magyarország államformáján változás történjék; Jugoszláviában Magyarországot ma is köztársaságnak tekintik, bár Horthyék királyságnak nevezik Magyarországot s bár a magyar kormány királyi kormánynak nevezi magát. Nevezhetik magukat, ahogyan akarják, nincsen monarchájuk s a mi szemünkben Magyarország nem monarchia, ezen az állapoton nem lehet változtatni.» Majd ismét a cseh-szlovák köztársasági elnökhöz közel álló lapnak, a «Cas»-nak azon híret terjesztették az emigrációt támogató osztrák lapok, mint az «Abend» (ápr. 18.), hogy a három kisentente állam teljes meg egyezésre jutván egymás közt, a legközelebbi jövőben átnyujtják majd Londonban és Párisban garancia-követeléseiket, amelyek között ott szerepel a leszerelés és Nyugatmagyarország átadása mellett a «demokrácia» is, a már ismertetett Jászi-féle fogalmazásban.

De nem maradtak el a fegyveres erővel való fenyegetések sem. A Bécsi Magyar Újság még ápr. 12-én is arról számol be, hogy Jugoszlávia három hadtestet tart készenlétben a magyar határ mentén. Úgylátszik, Jugoszlávia lehetett a legelszántabb, mert Jászi is ennek fővárosába utazott le és tárgyalt ott Pasics miniszterelnökkel. Feltehetőleg eredménnyel; az előbb említett újság legalább az idézett

napon büszkén hozta a hírt, hogy Belgrádban «Jásziban látják azt az embert, aki a trianoni békeszerződés keretein belül garanciákat tudna nyújtani Magyarországnak szomszédaival való békés együttműködésére».

Bár a garanciák között szereplő Nyugatmagyarország kiürítése csak Pécs visszaadása után lehetett aktuális, az emigrációs sajtó már hónapokkal előbb megkezdte a kérdés feszegetését, így a Bécsi Magyar Ujság már 1921. újév napján, abban a reményben, hogy így sikerül éket vernie Magyarországnak és az egyetlen, kisententeba nem tartozó szomszéd állam közé. A kérdést osztrák szellemben tárgyalták s propagandájuk, izgatásuk magyarelles volt a legnagyobb mértékben. Semmit se féljen Nyugatmagyarországnak magyar lakossága, hogy kisebbség lesz Ausztriában, sőt örüljön, hogy leválhat a magyarság törzséről és idegen állam fennhatósága alá kerülhet, mert így legalább a demokrácia áldásait élvezheti — ez cikkek alaphangja. Miként Jászi szept. 8-án kifejtette a Bécsi Magyar Ujságban egy pillanatig sem kellene aggódnunk az Ausztriához csatolandó magyar nemzeti kisebbség sorsa felett; ugyanis Ausztria demokratikus közvéleménye oly fejlett, szociálista pártjának lojalitása oly kétségtelen, egész közszelleme annyira humánus és előzékeny, hogy a magyar kisebbség nemzeti autonómiája gyorsan és akadály nélkül kiépíthető volna egy a Magyarországnál hasonlíthatatlanul fejlettebb és szakszerűbb közigazgatás védelme alatt.»

A lakosság azonban nem hallgatott az emigránsokra. A magyar hatóságok elvonulása után fegyveres fölkelés tört ki, amely a bevonuló osztrák csendőrséget távozásra kényszerítette. Az emigráció számára mindez csak újabb alkalom egyrészt megvádolni a magyar kormányt, hogy ő szítja a mozgalmat, másrészt pedig a két állam közti viszony elmérgesítésén kívül a kisentente beavatkozását kikényszeríteni. Davy osztrák kormányzó menekülésekor — aug. 30-án — a Bécsi Magyar Ujság meginterjuvolta a kisentente három bécsi követét s amikor megkapja a cseh követtől a remélt választ, hogy Magyarországnak számolnia kell a kisententtel, mely már többször megmutatta, hogy akaratának érvényt tud és akar szerezni,» megindul újult erővel a sajtóhadjárat. Szept. 1-én azt olvassuk a Bécsi Magyar Ujságban, hogy az egész kisentente fegyveres készenletben van, 14-én és 17-én pedig, hogy a jugoszlávok ismét megszállják Pécsset. De egyidejűleg megkezdte az emigráció a tendenciózus magyarelles hírek közlését is, amelyeknek egyedüli céljuk nyugtalanúságot, ijedelmet okozni és a kisentente beavatkozására ürügyet szolgáltatni. Szept. 9-én a Bécsi Magyar Ujság azt a hírt hozza, hogy «a magyar bandák Szlovénia ellen készülnek», majd okt. 4-én, hogy «Horthyék burgenlandi módra puccsot terveznek Podkarpatska Russba». Ezekkel az ürügyekkel még erélyesebb akcióra ösztönzi a netán habozó kisententeot.

Jászi ismét megjelenik Belgrádban és ott szept. 4-én — saját szavai szerint — egy jugoszláv politikusnak nyíltan megmondja, hogy

«a demokrata és szocialista emigráció a kisentente külpolitikáját a Horthy-rendszerrel szemben nem tartja elég erélyesnek és határozottnak.» Szept. 18-án pedig nyílt levelet intéz Avarescu román miniszterelnökhöz abból az alkalomból, hogy Kolozsvárott a román bíróság magyar összeküvési perben ítélezett. Ezeket az elítélteket — jelenti ki — Budapestről vezették félre, ennél fogva inkább Budapesttel számoljon le. «A román kormány ne a szegény idealista álomkeresőkkel szemben mutasson erélyt, de azzal a tűzfészekkel szemben, mely állandóan inficiál, lelkes, de naiv, a viszonyokat és a történeti erőket nem ismerő kedélyeket.» A trianoni béke alapján kényszerítse ki — szólítja fel — hogy Magyarország demokratikus országgá alakuljon át, mert hiszen «elsősorban Romániától és a kisententetől függ, hogy a nemzetközi stipulációk alkalmaztassanak.» Okt. 1-én ismét a harmadik állam, Csehszlovákia külügyminiszterét aposztrofálja: «Szinte kétségbeejtő, hogy több mint két évi publicisztikai és informatív munkával lehetetlen volt az elemi igazságokat megértetni a külföldi, ú. n. demokratikus közvéleménnyel. Politikai, szociológiai és tömeglélektani elemzéseink a legcsekélyebb benyomást sem gyakorolták az entente vezető köreire.» Most már itt vannak a tények, a nyugatmagyarországi felkelés. Arról van szó, hogy Középeurópában demokrácia vagy fehér bolsevizmus legyen-e. «Soha államférfi felelősségteljesebb helyzetben nem volt úgy hazája, mint az európai demokrácia foruma előtt, mint Benes miniszterelnök, a Dunamedence ez időszertinti kancellárja, ezekben a válságos napokban.»

A nyugatmagyarországi kérdés így az emigráció szemében ismét egyetemes európai problémává lett, mely a «demokrácia» és a kisentente-államok létérdekeit érinti. Jugoszlávia és Csehország megragadják az alkalmat, hogy megkíséreljék keresztül vinni az őket összekötő kapocs, a Nyugatmagyarországon átvonuló korridor megteremtésére vonatkozó tervüket, amelyet a béketárgyalások alkalmával Olaszország ellenzése miatt nem tudtak megvalósítani. Elhatározásuk közvetlen indítóoka az a remény, hogy most kieroszakolhatják a korridort s tán messzebbre nem is akarnának menni. A bécsi «Abend» ugyan úgy tudja, hogy Jugoszlávia fegyveres beavatkozásának feltételéül kikötötte, hogy csapatai Budapest előtt nem állíthatók meg s hogy Budapestnek egyideig megszállás alatt kell lennie — bizonyára míg az új «demokratikus» kormány megalakul — de ez a hír valószínűleg inkább csak az emigráció óhaját fejezi ki.

Viszont való, hogy Csehszlovákia már augusztusban csapatokat vont össze a magyar határon — az «Abend» aug. 22-iki közlése szerint — azzal az ürüggyel, hogy azokat a párisi legfelsőbb tanács által Sopronba küldött tábornoki bizottság rendelkezésére bocsátja a felkelők ellen. Majd mikor a tábornoki bizottság — tisztában lévén a helyzettel, — feleslegesnek és célját tévesztettnek találta a cseh csapatok igénybevételét, Ausztriának ajánlotta fel fegyveres erejét, készségét fejezve ki,

hogy a jugoszláv csapatokkal együtt megszállja Nyugatmagyarországot.

Schober osztrák kancellár és Benes szept. 22-iki hainburgi találkozója már-már azt mutatta, hogy a kisententenak sikerült Ausztriát megnyernie. Ezen a megegyezésen közvetlenül is munkálkodott az emigráció. Mutatta ezt egyik vezérének, a «Jövő» főszerkesztőjének részvétele a találkozón; Garami Ernő, aki Hatvany autóján sietett Hainburgba, a tárgyalás előtt és után is kimerítően tárgyalt Benessel.

Magyarország e hetekben ismét válságos helyzetbe jutott. Ellenégektől körülfogva, elhagyatva, kiszolgáltatva a túlerőnek. Az emigráció győzelme biztosnak látszott. Annyira biztosnak, hogy Hatvany már megengedhetőnek vélte, hogy farizeuskodva egy-két könnyet ejtsen a magyar nemzet sorsán, amelyet ő maga segített reménytelenné tenni: «Napkelet ifjainak dobogó paripái tiporják Nyugatmagyarország földjét. De nem csupán Nyugatmagyarországot. Idegen földet is. A szabad osztrák köztársaság földjét . . . egy kis nép és fegyelmetlen hadserege a világ ellen? A diadalmas nagyhatalmak fellebbezhetetlen parancsa már lecsapott a szegény, félrevezetett országra. A magyar jövő üdvéért szorongó lelkünk azt súgja: ami most a magyar hazában történik, az csak gyászt, szégyent, szenvedést és a végső vég közelgő fenyegetését jelenti». (Jövő, 1921 szept. 7.)

A magyar nép szerencséjére a prófécia nem vált be. A nagyhatalmak, amelyek nem voltak közvetlenül érdekelve, tárgyilagosak tudtak maradni. A kisentente nem mozdulhatott meg Magyarország ellen hadseregével, mert a nagyentente semmi okot sem talált arra, hogy a nyugatmagyarországi felkelésben kelleténél többet lásson, Olaszország pedig minden korridor-tervnek határozottan ellene szegült. A nagyhatalmak jelentették így a tulajdonképpeni akadályt s ezért Jászi nem is késlekedett ellenük tüzelni a kisantantot: A nagyhatalmak politikája «a közép-európai demokrácia végzetes katasztrófájára fog vezetni, ha utolsó percben nem fog a kisantant a sarkára állni és érvényesíteni azt a közép-európai szuverénitást, mellyel már ezidő szerint de facto bír». (Bécsi Magyar Ujság, 1921 okt. 6.) A viszály elintézésére Della Toretta olasz külügyminiszter elnöklete alatt a magyar és osztrák kormány megbízottjai végül is Velencében egyezséget kötöttek, amely szerint Sopron és vidéke maga dönthetett állami hovatartozása felől.

Ez a békés megegyezés semmiképpen sem tetszett az emigrációnak. Változtatni ugyan nem tudott rajta, de legalább leplezetlenül megmutatta igazi arculatát azokban a kommentárookban, amelyekkel a velencei megegyezést, Magyarországnak e kétségtelenül igen jelentős diplomáciai sikerét kísérte. Jászi mindenáron le akarta beszélni Ausztriát a megegyezésről, azzal rémitgetve, hogy a népszavazás «csunya demokratikus farce lesz, valami újabb wilsoni komédiához». Ne vegyen hát benne részt Ausztria, tanácsolta. «Mi magyar emigránsok ezt a nemes és felszabadító gesztust várjuk az osztrák köztársaságtól!» — végezte fel-

hívását. (Bécsi Magyar Ujság, okt. 20.) A Jövő-ben pedig Garami Ernő (okt. 30.) még mindig régi orvosságát ajánlgatta a magyar népnek, «mint egyetlen megoldást, egyetlen menekülést, egyetlen szabadulást országnak és népnek: októbert» hajtogatván, akkor, amikor a magyar nép már megtalálta a maga megnyugtató gyógyírját.

Nyugatmagyarország ügye még el sem intéződött végleg, még idő sem volt a szenvedélyek lecsillapodására, amikor — okt. 20. — az izzó hangulatban Károly király repülőgépen váratlanul Magyarországra érkezett. Bár a véres polgárháború az első percekben kikerülhetetlennek látszott, a rend bámulatosan rövid idő alatt helyreállott. Sokkal nagyobb veszedelmet jelentett Magyarországra, hogy a kisentente az emigrációval együtt ezt az alkalmat is felhasználta tervei és követeléseinek megvalósítására. Mintha csak mindketten érezték volna, hogy soha jobb ürügyük nem lesz a Magyarország belügyeibe való beavatkozásra, a magyar kormány eltávolítására és «demokratikus» kormánykövetelésére.

Elérkezett a döntő perc, olvassuk a Bécsi Magyar Ujság okt. 25-iki számában: «Az utódállamoknak csak egy esemény jelenthetné a nyugalom zálogát, csak egy fordulat hozhatná meg gazdasági életüknek is a szabad forgalom régen óhajtott megkönnyebbülését, egyetlen esélye van annak, hogy a régi monarchia területén kialakult államok kölcsönös bizalmatlanságának, állandó mozgósításainak rendszerét az egymásrataltságot tényének megfelelő nyugodt együttélés rendszere váltsa fel: a magyar köztársaság. A magyar nép kívánsága és Középeurópa érdeke találkoznak ebben a követelményben és most van a perc, mely megvalósíthatja. Későbbben és szerencsésebben a Habsburg-kérdést nem lehet megoldani».

Azok a riasztó hírek, amelyeket az emigrációs sajtó az első napon terjesztett, hogy jugoszláv csapatok átlépték a magyar határt, több román hadosztály pedig a Tiszához közeledik, nem bizonyultak ugyan valóknak, a fegyveres felkészülés azonban annál komolyabban kezdődött. Csehszlovákia elrendelte az általános mozgósítást, Jugoszlávia pedig nagy csapattesteket koncentrált a magyar határon. Benes miniszterelnök a cseh parlamentben fenyegetően hangsúlyozta, hogy a kisentente el van szánva Magyarország ellen a legvégső határokig elmenni és a legerélyesebb rendszabályokat alkalmazni. Egyéb óhajai közt «a kisentente bizalmát nem bíró magyar politika változását» követelte, ami az «Abend» magyarázata szerint világosan utalt Horthy kormányzó eltávolítására és egy demokratikus kormány megalakulására. Ha mindezt — mondotta Benes — a magyar kormány önként el nem fogadja, úgy a menekész jugoszláv és cseh hadsereg fogja Budapest megszállása után rákényszeríteni. Hasonló értelmű határozatot hozott ugyanis a belgrádi kormány is.

Az emigráció végre közel érezte magát vágyai teljesüléséhez. Végre egy nem várt eseménynek sikerült kiéleznie az ellentéteket, amin ő

maga annyit munkálkodott. Sajtója az örömtől reszketve regisztrálta az eseményeket és a várható fejleményeket: «A komolyság és következetesség, amellyel a kisentente kormányai elhatározásaik keresztülvitelére készülnek, azt engedi sejtetni, hogy ezúttal valóban sor kerül — talán súlyos áldozatok árán — mindazon kérdések végleges és gyökeres tisztázására, amelyek a békeszerződések által teremtett Közép-Európának nyugalmát, biztonságát és konszolidációját annyira érdeklik. Horthynak és rendszerének el kell tűnnie Magyarországról. Lehetetlen hogy a környező államok tovább is megtűrjenek egy olyan rendszert, amelynek bűnei most már másodszor szólítják fegyverbe a szomszéd államok lakosságát és követelnek a világháború veszteségei után újabb beláthatatlan vér- és pénzáldozatot. A kisentente államai elvannak, szánva rá, hogy ha most megkezdik a katonai előnyomulást, nem állanak meg Budapestig. Ezt egy aktív jugoszláv miniszter nyíltan kijelentette a döntő belgrádi minisztertanács után. A kisentente kormányai ugyanis olyan helyzetet akarnak teremteni Magyarországon s egyelőre a nagykövetek tanácsát próbálják ily irányban befolyásolni, hogy sem a Habsburgok részéről, sem Horthy részéről ne legyen tovább akadálya egy, a magyar nép összes komoly erőit egyesítő új rezsim kialakulásának, mely a magyar alkotmány kérdését a demokrácia, az államforma kérdését nem a királyság értelmében, a szomszéd államokkal közös érdekű kérdéseket pedig a béke és a szolidaritás jegyében oldja meg». (Bécsi Magyar Ujság, okt. 27.)

Történt pedig mindez azután, hogy a magyar kormány tudta és beleegyezése nélkül Magyarországra érkező királyt már Tihanyba internálták.

Anglia és Franciaország lépett ismét közbe Olaszországgal együtt Belgrádban és Prágában. A két harcias utódállam azonban semmiképpen sem akart engedni. A jugoszláv kormány kijelentette, hogy a magyar kérdést most már végleg meg akarja oldani, ebben senki által nem akadályoztatja magát. A kisentente valóban el volt tökévelve, hogy ultimátumot fog átnyújtani a magyar kormánynak s ha ez nem teljesíti követeléseit, köztük a demokratikus rezsimre vonatkozót is, bevonul Budapestre. A nagyhatalmaknak nem csekély fáradságába került a kisententeot jobb belátásra bírni. Az utódállamok makacs ellenállása nehezen tört meg.

Az ellenállásra az emigráció minden tőle telhető módon ösztökölte. Amikor a kisentente ultimátuma mégis elmaradt s eltűnt a remény, hogy a «demokratikus köztársaság» az utódállamok fegyveres beavatkozásával megvalósítható, az emigráció új érvekkel, fanatikus epedéssel és önáltattással kezdte hirdetni: «Még abban az esetben is, ha a kisentente tovább folytatná a habozás és elnézés politikáját, és meghajolnék a nagyantant Horthy-barát diplomatáinak és fezőrjeinek presztízse előtt: még abban az esetben is rövid idő alatt össze kell omlania a Horthy-rendszernek merőben belpolitikai és erkölcsi okokból is». (Bécsi Magyar Ujság, okt. 27.)

7. Aknamunka az utódállamok magyarsága ellen.

Ezeknek a nagyobb erőpróbáknak és kísérleteknek az elmondásával még korántsem teljes az emigráció története. Az élénkebb harci zaj közti csendesebb időket is tervszerű munka tölti ki; a kis riporterek ezernyi leleménnyel segítik itt vezéreiket. E sáskahadnak minden zöldelő fűszálat elpusztító szereplése mellett lehetetlen szó nélkül elmenni. Nem mintha sorsdöntő fontosságú lett volna parazita életük munkája; eljárásuknak futólagos áttekintése azonban hozzátartozik előadásunk teljességéhez.

Különös embertípust képviselnek a közvéleménynek ezek az ólombetűs irányítói. Amint lelki aggályok nélkül végigszolgáltak minden politikai rendszert, úgy most az új orientációt is teljes odaadással támogatják. Körülrajongják a kisentente minden politikusát. Fürgén jegyezgetik szavaikat, minél magyarellenebbek azok, annál nagyobb örömmel. Megostromolnak egy-egy nyilatkozatért mindenkit, aki csak szóba jöhet s magasztaló dicséretekkel halmozzák el a kormányok tagjait vagy a politikai pártok vezetőit. A balkáni államokat mint a kultúra erős várait írják le, hol Nyugat-Európát megszegyenítő civilizáció honol. Ugyanakkor pedig, csakhogy kielégítsék a balkáni erkölcstelen rossz indulatot és aljas ösztönöket, gúnnyal illetnek mindent, ami a magyarság szellemi életének teremtménye. «Levelek Polynesiából» és «Indián történetek a magyar prerikről» című gúnyos rovatokban számolnak be azon föld eseményeiről, amelyen a magyar nép ezeréven keresztül igyekezett az emberi művelődés és előhaladás ügyét szolgálni.

Hosszú sorozatát lehetne összeállítanunk a rosszindulatú, hazug híreknek, amelyekkel Magyarországot nemcsak gyűlöletessé, hanem minden művelt, jó ízlésű ember előtt örökre utálttá akarták tenni. «Európa fekélyének» nevezték, amelynek, ha nevét hallja valaki, el kell fordítania fejét, be kell hűnynia szemét, csakhogy erőt vegyen e név kimondásakor támadó undorérzésén. Leleményük kifogyhatatlan a hamis hírek gyártásában. Debrecent különítmények szállották meg, le akarják törni a kálvinistákat — mondja a Bécsi Magyar Ujság, számítva arra, hogy nem mindenki tudja Európában, hogy Magyarország kormányzója is református vallású. «Horthyék megmérgeztetik gróf Tisza gyilkosait» — ujságolja Az Ember (1922 2. sz.); lassan ölő méreggel pusztítják el a börtönben a vádlottakat —, akik még évek multán is élnek. Ha mozgalomról hallanak, hogy Budapestet fürdővárossá akarják fejleszteni, az európaiak elrettentésére felkiáltanak: Nem lehet, pestisveszedelem fenyeget! — s idéznek hamisított tisztí főorvosi jelentéseket a pánik készülődéséről. (Az Ember, 1922. 13. szám.) Ezt az eljárást nem magyarázhatja meg semmiféle taktika. Az elvetemültségnek olyan foka ez már, amely a rosszat önmagáért követi el. Igaz, ezt könnyen megtehetik, mert semmi kötelék sem fűzi őket ahhoz a földhöz, amelyről elszármaztak. Ennek az országnak a szenvedése hidegen hagyja őket.

Eljárásuk még fájdalmasabban facsarhatja a magyar olvasó szívét, amikor az utódállamoknak jutott területeken kalandoznak ily cinikus vakmerőséggel. Észak-Magyarországnak számos szobra, köztük európai hírnű művészek elismert értékű alkotása lett már a cseh légiónisták vandál pusztító dühének áldozata, míg végre a cseh kormány is megmozdult és a még el nem pusztított emlékeket deszka védőburkolattal vette körül. A Bécsi Magyar Ujság szlovenszkói utirajz írójának minderre csak ez a gúnyos megjegyzése volt: Miért is tétette a szobrokat védőburokba a kormány; most keresik azokat, azelőtt észre sem vették őket. Az ellentét még nagyobb lesz, amidőn ugyanez a lap nagy, dicsőítő cikkben méltatja a cseh Komnenszky János érdemeit halálának 250. évfordulóján s önelégült büszkeséggel írja le: «A pozsonyi egyetem az ő nevét viseli».

Amíg az emigráns ujságírók a mentegető szavakat mindenkor megtalálják, ha valamelyik kisentente-kormány magyarelles cselekedetéről van szó, az új államok magyar kisebbségeinek sérelmei süket fülekre találnak náluk. Ezekről soha meg nem emlékeznek. Sőt támadják e kisebbségek szervezkedéseit, ha azok a nép életérdekeit védelmezik a kormányok elnyomó törekvéseivel szemben. Pedig az emigráció azt hirdette, hogy az otthoni magyar kormány folytonos támadása mellett is nagy feladatot teljesít azzal, hogy ő veri a hidat az utódállamok kormányai és az elszakított magyar kisebbségek között, támogatva ezen kisebbségek szervezkedési, kulturális és irodalmi törekvéseit.

Ebben a támogatásban nem volt sok köszönet. Jászi, a vezér, a magyarság elnyomott helyzetéért, a sok üldözésért nem az elnyomókat, nem a kormányokat teszi felelőssé. A román vezetők nem akarnak elnyomni és asszimilálni, mondja a Bécsi Magyar Ujság-ban (1920 dec. 17.) és külön is megdicséri az erdélyi románság vezérét, Maniut «főlényes intelligenciájáért és korrektségéért». (Dec. 19.) A magyarság az, amely szervezetlen, vezértelen és passzívan viselkedik. Hagyjon fel passzivitásával — tanácsolja neki — tüzzön ki okos, lehetséges, alkotó programot s a román demokrácia majd segítségére siet. Lám Jorga Miklós, az ultrasoviniszta román professzor is megmondta, hogy azért nem lehet román-magyar kultúrligát alakítani és a magyarsággal együttműködni, mivel a magyarok még mindig megtartották régi felfogásukat és olyan nagy szerepet akarnak játszani, mint Szent István korában; szokjanak hát bele végre a kis szerepbe. (Bécsi Magyar Ujság, 1922 jún. 23.)

Amikor a felocsudott magyarság magához tért és tényleg szervezkedni kezd Erdélyben, a vágyainak, törekvéseinek megfelelő módon, Jászi azonnal ellene fordul, már előre is felmentvén a «román demokráciát» az ő korábbi ígéreteinek teljesítése alól. Új érveket kovácsol hirtelen a magyarság ellen. Ezt a szervezkedést — mondja — régi emberek végzik, feudális urak, nem az igazi nép, «a még látni nem tudó magyar parasztság, munkásság és intelligencia» kihasználásával; nem viseltethet tehát iránta sem ő, sem a románság bizalommal, bizonytalan

lévén, hogy nem sovíniszta-nacionalista célokat szolgál-e. Az «Erdélyi Magyar Szövetség» ezzel meg van bélyegezve, az egész magyarsággal együtt, amelynek évszázados multú intelligenciáját vaknak nevezi Jászi — szemben a «fejlett» román intelligenciával. S teszi mindezt azért, csakhogy ne kelljen szégyenszemre bevallania, hogy a magyarság mint nemzeti kisebbség sem akar tudni róla és az emigrációról s hogy létérdekeit olyan szervezetben látja biztosítottaknak, amely független az emigrációtól. (Bécsi Magyar Ujság, 1921 jún. 26., júl. 6.)

Ügylátszik, mintha az emigrációnak nem is lett volna más célja, mint állandóan azon dolgozni, hogy a román kormány minél bizalmatlanabb legyen az erdélyi magyarság pártjával szemben. A Bécsi Magyar Ujság már nagyon is messze ment, amikor azt írta, hogy a szervezkedés sokkal díszesebb, «semhogy a magyar-székely nép tényleges akarásából összeállítottak lehetne hinni». (1921 júl. 12.) Annyira messze, hogy még az Erdélyben élő emigránsok is megsokalták a román kormánynak azt az alázatos kiszolgálását, amely nem riadt vissza a magyarsággal nyelvi, etnikailag azonos székelységnek külön néppé való feltüntetésétől sem. De vádaskodásaival a Bécsi Magyar Ujság nem hagyott fel. A «Magyar Párt» nem a magyarság képviselője, az erdélyi «Nemzeti Párt» csak azért akar egységet a «Néppárttal», hogy elnyomja ebben az utóbbiban a demokratizmust, a vezetők «eleve is alkalmatlanok a kisebbségi politika intézésére» — ismételtette (1922 jún. 14., aug. 5.), csakhogy megkönnyítse a román kormány lelkiismeretét, amidőn ez ügyet sem vet a magyarság panaszaira.

Változatlanul rosszindulattal nézte az emigrációs sajtó, amidőn Erdélyben az «Egységes Magyar Párt» 1923-ban megalakult. Összetartás helyett előre is a szétválásra figyelmeztetett: «A demokratikus és progresszív magyarság kívánságait és életakarátát nem lehet megkövesült formákba szorítani és ha az egységes párt netán régi vizeken akarna új zászló alatt evezni, akkor ez látszategység lesz». (1923 jan. 3.)

Nem kis szolgálatot jelent az utódállamok kormányainak az emigráció folytonos támadása a magyarság szervezkedései ellen: magyarnyelvű sajtóra támaszkodva odázhatják el a magyar kisebbségek legjogosabb követeléseit. Ime egy példa, hogyan jár ebben kezükre az emigráció. A Bécsi Magyar Ujságban (1921 jún. 16.) Micsura cseh miniszter arra a kérdésre, hogy milyen álláspontot foglalna el, ha a magyar kisebbség saját erejéből akarna középiskolákat, egyetemet felállítani, úgy válaszolt, hogy ez még nem merült fel, de nem fogják akadályozni a dúsgazdag magyarokat tervük kivitelében. Hasonló színházalapítási tervre meg ezt felelte: «Az egész világ tele van színházi magánvállalatokkal, tehát ha a magyar kisebbség akar egy állandó magyar színházat, hát csináljon magának, hiszen van pénze». A hírlap szerkesztője úgy találta, hogy «ezek az igen nagy horderejű kijelentések alkalmasak, hogy a magyarság kultúrtörökvéseiben támogatva legyen», egy hét múlva pedig (jún. 22.) megismételte, hogy «a miniszter szavai a magyar emigrá-

ciót bizakodással töltik el». Igaz ugyan, teszi hozzá, hogy a magyarság szegény és a csehszlovák alkotmány szerint a nemzeti kisebbségeknek is kell oktató célokra a költségvetésből adni, de ennek feltétele, hogy két köztársaság közt Treu und Glauben legyen, ami addig nem lehet, míg Magyarországon oligarchák uralkodnak; előbb «legyen a magyar állam demokratikus köztársaság».

Ugyanezt a tételt variálta Jászi is. Az utódállamok magyar kisebbségeinek kilátásai — szerinte — jobbak, mint a régi Magyarország nemzetiségei voltak, csak az a baj, hogy a mai Magyarország nem demokratikus és így nem segítheti őket, mint 1918 előtt a demokratikus Csehország és Szerbia. Igaz, hogy e két ország irredentamozgalmat folytatott Magyarországon, olyan mozgalmat, amelyet Jászi Magyarország részéről nem tartott megengedhetőnek. Igaz továbbá az is, hogy a cseh nemzeti eszme hívei nem annyira demokraták, mint inkább «feudális oligarchák» voltak, akik a bécsi császári udvart szinte megszállás alatt tartották, mindez azonban nem zavarja Jászit igazmondásában. A fontos számára egyesegegyedül az, hogy alkalma legyen az utódállamok dicséretére és a magyar kormány gyalázására. Mert kicsavartlogikájú okoskodásának következő láncszeme már ismét vad átok a magyarországi kormányra: «Mindenkor és minden alkalommal delendumot kiáltani erre a maffiaszervezetre nemcsak szociális, de elsősorban nemzeti publicisztikai kötelességünk». (Bécsi Magyar Ujság, 1921 júl. 28.)

Ezek után lehetetlen többé az emigrációról a jóhiszeműség legcsekélyebb fokát is feltételezni. Nemcsak a magyar állam, hanem a magyar kisebbségek érdekeinek ez a folytonos, kivétel nélküli lábbal-tiprása csak a legnagyobb fokú és tudatos rosszhiszeműség következménye lehet. Az emigrációs sajtó állásfoglalását alig magyarázhatjuk meg egyedül az újságírók nem magyar származásából és abból a tényből, hogy Magyarország sorsával semmi közös érzésük nincsen. A helyes magyarázatot inkább eltalálták az emigráns tábornak azok a tagjai, akik nyíltan kifejezést adtak gyanújuknak, hogy az utódállamok kormányainak pénzsegélyei befolyásolták Jászi és társai, «a kisentente megfizetett ügynökeinek» tollát és hogy a Bécsi Magyar Ujság a kisententet tisztán üzleti érdekből szolgálta. (Löwy Ödön: Az emigráció kupecei.)

Az emigrációs sajtónak a cseh kormánytól való függésére vannak még beszélőbb adatok is. Nem szólunk a «bratiszlavai» és prágai nemzetközi vásárok egészoldalalás kommunikációjáról, hirdetéseiről, csupán arra akarunk rámutatni, hogy milyen álláspontot foglal el ez a sajtó egy olyan kérdésben, amelyben tárgyilagos lehetne, mert annak nincs magyar vonatkozása, de amely a cseh kormányra annál fontosabb. Ilyen kérdés volt a tót autonomistamozgalom, a tót népnek az az óhaja, hogy megszabaduljon a prágai centralizációtól. A Bécsi Magyar Ujság feljogosítottnak érezte magát, hogy most már ne csak a magyar nép lelkiismerete, hanem a tótok képviselője is legyen és ez utóbbiak nevében egyszerűen kijelentette, hogy a tótok nem akarnak autonómiát, megelegszenek,

ha a törvények végrehajtásánál Szlovenszkóban maguk is közreműködhetnek, hiszen a két nyelv közt alig van különbség. (1921, febr. 23.) A «Jövő» még egyszerűbben elintézte. A cseh kormány tagjától, Hodzsa Milán minisztertől kért információt, akinek következő kijelentésében meg is nyugodott: «Minden néven nevezendő autonómiát államjogi és pénzügyi szempontból egyaránt nagyon komolytalannak tartok». (1921 febr. 25.)

Az emigráció, miután oly hangos bizonyítékait adta annak, hogy a kiséntente megfizetett csatlósa, nem átalotta az erkölcsbíró palástjában lépni fel és a magyar kisebbségek sajtójára kenni a saját gyalázatát. «Az utódállamokban kétféle magyar sajtó van — jelentette ki «Az Ember» (1923 okt. 15.): — olyan, amelyik Belgrád, Prága és Bukarest részére teljesít kerítőmunkát akkor is, ha nem kéri tőle és olyan, amely Budapestnek cselekszi ugyanezt.» Ez a sanda, becstelen gyanúsítás arra célt, hogy egy csapásra bizalmatlanná tegye a magyar kisebbségeket a saját anyanyelvükön író újságokkal szemben, az utódállamok kormányainak pedig ürügyet adjon a nem-bolsevik vagy szocialista lapok elleni fellépésre. A kormányoknak biztatásra épen nem volt szükségük. Mutatta ezt a magyar lapok gyakori elkobzása, betiltása vagy legjobb esetben a határokat nem ismerő cenzura.

Az emigránsok tevékenysége korántsem korlátozódott a Bécsben megjelent lapok hasábjaira. Ellepték valamennyi utódállam városait, ahol nagyobb tömegben éltek magyarok s ahol magyar hírlapok voltak. Ezek szerkesztőségeibe furakodnak be, vagy a kiséntente-kormányok támogatásával új lapokat indítanak, amelyekben azután a leggyűlölködőbb hangú támadásokat intézik mind Magyarország, mind a magyar kisebbségek vezetői ellen. Ilyen volt pl. Romániában a «Bécsi Magyar Ujság» mintájára megindított «Bukaresti Hírlap», amelyet Jászi kebelbarátja, Böllöni György szerkesztett. De ugyanitt se szeri, se száma a kisebb helyi lapoknak, amelyek meglepő módon mind úgy írnak, mintha valamennyien ugyanazon titkos kéz utasításait követnék.

Ha később aláhagynak is a heves támadásokkal, ez még nem gondolkozásuk, hanem csak taktikájuk változását jelenti. Amikor 1923-ban Erdélyben szerényebb irányzatot kezdenek az emigránsok, most már nem törvénybe ütköző módon folytatják nemzetellenes propagandájukat, hanem s kisebbségi érdekek előharcosainak tüntetik fel magukat, hogy így megnyerve az erdélyi magyarok bizalmát, programjukat szabadon terjeszthessék és a «Magyar Párt» látszólagos támogatásával előkészítsék az utat a radikálisok túlsúlyrajutásához. Vezérorgániumuk a kolozsvári «Keleti Ujság», amely látszat szerint a magyar érdekek mellett van, támadja a román kormányt is, de csak külsőségekben, jelentéktelen kérdésekben, ellenben az oly nagy port felvert földbirtok- vagy iskolakérdést már alig érinti. S ugyanekkor, amennyire kisebbíti a magyarság vezéreit, annyira igyekszik népszerűsíteni a román politiku-

sokat. Ez a «mérsékelt» irány, amelynek vezére Veigelsberg Hugó, a budapesti radikálisok «Ignotus»-a, közkatonái pedig a proletárdiktatúra napilapjainak munkatársai voltak, szinte veszélyesebbnek nevezhető, mint a korábbi kíméletlen, vad hajsza. Amint hogy a farkas is inkább árt, ha báránybőrben jelenik meg. Mutatta ezt az a nagy kommunistaper is, amely 1928-ban Erdélyben a román bíróságok előtt folyt. Ezen a tárgyaláson ugyanis kiderült, hogy az emigráns ujságírók, kiknek a román kormány szabad kezet engedett, csakhogy gyengítsék a magyarság erkölcsi ellenálló erejét, felhasználva előnyüket, kommunista-propagandát úztek és összeesküvéseket szerveztek, úgyhogy végre eddigi protektoruknak, a román kormánynak kellett fellépnie ellenük.

Az emigránsoknak ez a törekvése, mely a belső béke, a magyarság egységének megsemmisítésére irányult, korántsem egyedül Erdélyben nyilvánult meg. Jugoszláviában épen úgy fellépnek a «Magyar Párt» ellen, a «feudális birtokososztály képviselőjének» gúnynevével illetve azt s működésük szomorú eredménye itt valóban a párt és az egyetértés megbontása lesz.

Ime, kis, tovatűnő részleteiben ilyen annak a programnak a következetes keresztülvitele, amelyet Jászi és társai — saját szavaik szerint — mint a magyar nép barátai állapítottak meg.

IV. A kommunisták.

Mialatt az emigráció népesebb fele teljes odaadással küzdött Magyarországgal szemben, a kientente érdekében, a kommunistáknak számra csekélyebb része sem maradt tétlenül. Az ő támadásaik célpontja is Magyarország volt, csupán eszközeik különböztek. Moszkva fényében sütkérezve, nem volt szükségük sem a kisantant szövetségére, sem anyagi támogatására és így haditerveiket az utódállamok érzékenységének teljes figyelmenkívül hagyásával dolgozhatták ki. Kétszeresen jellemző, hogy ennek dacára Magyarország és a kientente érdekeinek összeütközésekor ők is feltétlenül az utóbbi védelmére kelnek — noha pártatlanságukat könnyen megőrizhetnék, — csakhogy árthassanak Magyarországnak. Írásban is bebizonyították ezt.

Ugyanaz a Kun Béla, aki a csehek ellen Észak-Magyarország proletariátusának felszabadítása végett háborút kezdett, a moszkvai Vörös Ujságban «Területi integritás» címen írott cikkeiben (1921 febr. 5. és 12.) a kommunistáknak a következő utasításokat adta: Nem szabad követelni, hogy a magyarság az elszakított területeken a népszavazást, az önrendelkezési jogot érvényesítse. Hasonlóképpen nincs szükség a kulturális önkormányzatra sem. «A magyarnyelvű kommunistáknak kötelességük tiszteletben tartani a volt Magyarország területén alakult államok entente-imperializmus által megszabott határainak integritását. Ez a tétel a kommunisták nemzetközi politikájának alapja Közép-Európában.» Ezek a tételek ellenmondanak mind az országhatárok

ledöntését hangoztató kommunista világforradalmi jelszavaknak, mind a bolsevikieknek a magyarországi proletárdiktatúra alatt vallott felfogásának. Ők azonban még ezt az ellenmondást is inkább magukra vállalják, csakhogy véletlenül se adjanak hangot olyan követeléseknek, amelyek esetleg megegyeznek a magyar nép óhajaival.

Ez a rosszindulatú ártószándék jellemzi mindvégig a kommunis-táknak valamennyi Magyarországgal kapcsolatos akcióját. Ezenkívül működésük még egy másik tanulsággal is szolgál: Azt bizonyítja, hogy mindenkor, kivétel nélkül, önző haszonleső szempont vezette lépteiket. Mivel szellemi és értelmi színvonaluk jóval alacsonyabb a kisentente-orientáció szolgálatában álló emigráns vezérek nivelójánál, egyéni törekvéseiket sem képesek oly ügyesen elrejtetni a közérdek köpönyege alá a megtévesztő okoskodások és frázisok özönével, amint azt például Jászi vagy Kunfi el tudta érni. Ennek azután ismét az a következménye, hogy gyakran elszólják magukat, megfélekedeznek előbbi hazugságaikról és így önmagukat leplezik le.

1. A krimi véreb.

Mint a bevezető sorokban előadtuk, sem a proletárdiktatúra, sem a diktatúrát gyakorló kommunista párt nem volt szerves fejlődés eredménye. Nem a társadalomból, nem a munkásságból sarjadt ki, hanem Oroszországból hazatérő kalandoroknak pénzzel, megvesztegetéssel és a háború elvesztését nyomonkísérő zavarok ügyes kihasználásával összehozott kis pártja bitorolta a hatalmat.

Ha már a hatalom teljében is csak ennyi szál kötötte a kommunistákat a magyar társadalomhoz, érthető, hogy bukásuk és távozásuk után még idegenebbek lettek egymás iránt. A kommunisták külön élik a maguk ártalmas életét, csak önmagukat képviselik. A magyarországi munkássággal csak akkor jutnak kapcsolatba, ha megvesztegetett kalandorokkal és felbujtókkal egy-egy összeesküvést tudnak megszervezni; máskülönbben életük független a magyar munkásmozgalom fejlődésétől. Az elmondottak alapján természetes, hogy tevékenységük ismertetésénél is oly indítóokokra fogunk bukkanni, amelyek nem a magyar munkásság törekvéseiben gyökereznek.

A kommunisták változatlanul Kun Béla körül csoportosulnak az emigrációban, amint odahaza is ő volt a vezérük. Az Ausztriába menekült népbiztosok közül sokan szerettek volna ugyan megszabadulni tőle, csakhogy ők kerülhessenek vezetőhelyre és már folytattak is megbeszéléseket, hogy Moszkvától kérni fogják az Internacionáléból való kizáratását és ennek megtörténtéig a maguk részéről felfüggesztik tagsági jogát. Ilyen radikális módon azonban mégsem merik a kérdést elintézni. Ezért beveszik Kunt a kommunistapárt központi bizottságába — ennek tagjai Landler Jenő, a vöröshadsereg utolsó fővezére, Hírossik János, Lukács György és Szántó Béla népbiztosok voltak — de viszont meg-

fogadtatják vele, hogy tudtuk, megkérdezésük és hozzájárulásuk nélkül semmit sem fog tenni. Kiméletük legfőbb oka az, hogy nekik semmi közvetlen összeköttetésük sincs Moszkvával, az orosz kommunisták vezéreivel, ellenben Kun a kommunista Internacionále korifeusaival személyes és szívélyes viszonyban van, amely csak megerősödik, amikor a proletárdiktatura bukásának ódiúmát sikerül neki — mint előadtuk — a szociáldemokratákra hárítania.

Kun Bélának erős támaszt nyújt népbiztos-társai intrikájával szemben az a nagyon benső barátság is, amely őt az oroszországi magyar kommunista szervezetek vezérférfiához, Rudnyánszky Endréhez fűzi. Ennek szava és közbenjárása ugyanis sokat jelent Moszkva előtt: ő a még Oroszországban maradt sok ezernyi magyar hadifogoly bolsevizálásán dolgozó nagy propaganda-szervezet vezetője.

Régi keletű Kun és Rudnyánszky barátsága. Amikor a cár detronizálása után Leninék bolsevik agitációja a háború szenvedéseitől kimerült orosz birodalomban megkezdődött, a magyar hadifoglyok közt ők ketten toborozták a vöröshadsereg tagjait. Innen származott Lenin és társai nagyrabecsülése. Arról azonban már az orosz népbiztosoknak sem volt tudomásuk, hogy a két jóbarát a magyar katonatanács nevében megszállta az osztrák-magyar konzulátus épületét és itt a maga számára foglalta le mind azt a sok ékszert, amit gazdag orosz polgárok, előre félve a kommunista «kisajátítástól», ott, egy külföldi állam exterritorialitásában bizakodva, elhelyeztek. Csak évek múlva pattant ki, hogy Kun és Rudnyánszky ily módon nagy magánvagyonot szereztek, amelyet mint vérbeli kommunista vezérekhez illik, álneveken külföldi, főleg német bankokban, mint pl. a Dresdener Bank safejeiben helyeztek el.

Amikor Kun Béla 1918 őszén visszatért Magyarországra, Rudnyánszky Oroszországban maradt, hogy ott folytassa tovább a magyar hadifoglyok bolsevizálását. Szerte egész Oroszországban magyar agitációs és propaganda osztályokat szervezett, amelyek a hadifoglyok forradalmosításával közvetlenül foglalkoztak. 1920 szeptemberében 76 ilyen osztály volt, valamint négy területi iroda, ú. m. az omszki, kazáni, jekaterinburgi és taskendi. Az osztályok kötelékébe — hivatalos kommunista kimutatás szerint — 2095 tag és 1327 tagjelölt tartozott, ami természetesen csak az elite-gárda létszámát jelentette. Ezen vidéki szervezetek élén állott a moszkvai Központi Iroda, amelyből Rudnyánszky személyesen vezette az agitációt.

A propaganda méreteire jellemző, hogy Rudnyánszky és társai a Moszkvában hetenként 10.000 példányban megjelenő Vörös Ujságon kívül Omszkban és Taskendben is adtak ki hasonló című magyar nyelvű ujságot, míg a negyediknek, az Irkutzban megjelenőnek «Roham» volt a neve. Az ujságokon kívül kiadtak 1920 végéig Moszkvában 31 füzetet és könyvet 222.000 példányban, a vidéki osztályok pedig 20 füzetet 51.000 példányban. A kommunistapárt tagjait és tagjelöltjeit tan-

folyamokon, mindenkire kötelező előadásokkal és a pártiskolák egész hálózatának segítségével képezték ki. Az alkalmasoknak látszókat agitátor tanfolyamokra is berendelték; 1920 végéig öt rendes és két rövidebb tanfolyamot rendeztek. Ily módon Rudnyánszky minden munkára kész, elszánt csoporttal rendelkezett, amelynek tagjait tetszés szerint küldhette ki az orosz vöröshadseregbe politikai munkára, a harcterekre politikai megbízottaknak s a Szwerdlow-egyetemre éppen úgy, mint repülőtanfolyamra vagy különböző tanácsintézmények mellé. De a politikai tanfolyamot elvégzett és ott kellőleg kiképezett kommunisták nyertek kiküldetést Oroszország határain kívül is. 101 agitátor ment a határon túlra, 313 Európa különböző államaiba, 14 pedig egész különleges megbízatást kapott.

Ez a tevékenység, amelyet Rudnyánszky «az oroszországi kommunista párt magyar csoportjának» nevében kifejtett, megmagyarázza azt a megbecsülést, amelyben Kun Béla kebelbarátját az orosz szovjet vezetői részesítették. Rudnyánszky a Kreml urai előtt éppen úgy az Oroszországban lévő magyar hadifoglyokat jelentette és személyesítette meg, mint Kun Béla Magyarország proletariátusát. Rudnyánszky barátságán és moszkvai befolyásán — felesége állítólag Zinovjev népbiztos rokona volt, — megtörik az Ausztriában lévő magyar népbiztosoknak Kun Béla elleni intrikája. Helyesebben: vádjaik és gyanúsításaik a magyarországi diktatúra bukása után el sem juthatnak Lenin elé. Rudnyánszky befolyására jellemző, hogy — Rákosi Mátyással együtt — nemcsak Magyarország képviselője a kommunista internacionále 1920-iki második kongresszusán (júl. 23—aug. 7.), hanem tagja a kommunista szervezetek legfelsőbb parancsoló testületének, a Komintern végrehajtóbizottságának is. Midőn pedig 1920 nyarán Kun Béla Oroszországba utazva, ott a déli hadsereghez nyer beosztást, még kevésbé nyílik lehetőség arra, hogy az elégedetlenkedő bécsi kommunisták félretolhassák őt.

A hírek, amelyek eljutnak hozzájuk Kunnak oroszországi szerepléséről, mind dicsőségét zengik.

Kun Bélának nem nyílik ugyan alkalma elvégeznie tulajdonképpeni megbízatását, a szovjet vezéreinek azonban más téren annál értékesebb szolgálatokat teljesít. Főfeladata a győzelmes orosz seregek élén Ukrainán keresztül a Magyarországra való visszatérés és ott a tanácsköztársaság újjászervezése lett volna, de ezt a lengyelek győzelmei az utolsó pillanatban megakadályozták. Ennek dacára Kun továbbra is a hadseregnél marad. Amikor a lengyelekkel kötött fegyverszünet, majd béke után a vöröshadsereg teljes erejével legveszedelmesebb ellenfele, a délről egyre nagyobb eredménnyel előnyomuló Wrangel tábornok ellen fordul, Kun Frunze főparancsnok mellett a vöröshadsereg politikai megbízottja lesz. Ebben a minőségében — miután előbb Bakuban részt vett a «keleti népek forradalmi munkásai kiküldöttjeinek» kongresszusán, azon a világtörténeti nevezetességű kongresszuson, ahol, mint ismeretes, az elnöklő Zinovjev Ázsia bolsevizálását és az itt élő félvad

százmillióknak a nyugati kultúra és az orosz bolsevizmus közötti harcba-dobását jelentette be — sikerült elsősorban a vöröshadsereg hátát biztosítani. Ukrainában ugyanis egy 10—15.000 főnyi rablóbanda garázdálkodott egy félparaszt fanatikus apostol vezérlete alatt és egyformán fosztogatta a szovjet és Wrangel élelmiszerraktárait. Mindkét sereg szerette volna megnyerni magának a kellemetlen harmadikat.

Ami nem sikerült Wrangelnek, azt el tudta érni Kun. Lekenyerezte a rablókat és egyezséget kötött velük, amelyben egyebek közt biztosította, hogy Ukrainában egy ellenzéki szellemű lap is megjelenhet. Amikor egy tanulmányúton járó román szocialista bizottság megkérdezte Kunt, hogyan állhatott szóba a rablókkal, felelete így hangzott: «A pillanatnyi helyzet diktálta ezt; szükséges volt velük megegyezni, mert különben ha szétugrasztjuk őket, később megint összeverődnek. Majd egyszer alkalomadtán elbánunk velük». Mint ismeretes, Wrangel tábornok a vörös túlerő elől 1920 végén fokozatosan kénytelen volt visszavonulni Krim felé. Az orosz sereg előnyomulásáról Kun, aki Pogány József kíséretében különvonaton kísérte azt, természetesen tisztes távoból, egyre küldte Moszkvába a győzelmi jelentéseket. Értett hozzá, hogy kiaknázza a maga számára a győzelmek előidézte lelkesedést. Neve napról-napra szerepelt a szovjet legújabb sikeres vállalkozásaival kapcsolatosan s ezzel az jó csengésűvé lett orosz elvtársai előtt.

Jutalmul ő lett a krími félsziget polgári biztosa, amikor Wrangel seregének utolsó töredékei hajóra szálltak, hogy Konstantinápolyba vonuljanak vissza.

Kun most elemében volt. Az ellenséges haderők eltűntek és ő, a vöröshadsereggel háta mögött, védtelen lakossággal és fegyvertelen hadifoglyokkal állott csak szemben. Itt végre megjött a rég várt alkalom, hogy szabadjára engedje aljas szenvedélyeit, anélkül, hogy ezért megtorlástól kelljen reszketnie. Éppen ellentéte a «forradalmár» azon idealizált képének, amely az európai polgári gondolkozásban él. Nincs benne egy szikrányi személyes bátorság, vagy elszántság és retteg minden felelősségtől. Környezetében megforduló kommunisták írták meg róla, hogy a magyarországi proletárdiktatúra alatt a sorsdöntő fordulatoknál hisztériás rohamok lepték meg, elveszítette fejét és félelmében sírt, mint egy gyermek; mindig azon jajgatott, hogy fel fogják akasztani, mert minden felelősséget magára kell vállalnia. Ez a gyáva, folyton saját életéért remegő ember most úrnak, parancsolónak érzi magát, aki végre bármit tehet, senki számadásra nem vonhatja. Túl akar hát tenni a tatár-kínai kegyetlenséggel gyilkoltató orosz népbiztosokon és ez sikerült is neki.

Alattomos módon amnesziát hirdetett mindazon ellenforradalmároknak, akik bizonyos időn belül megjelennek a hatóságok előtt és lajstromoztatják magukat. Bízva szavában és ígérétében, polgárok és földművesek tömegesen jelentkeztek, főleg olyanok, akiknek nem volt komolyabb részük az ellenforradalmi mozgalmakban és éppen ezért

remélték, hogy a formaságnak eleget téve, egyszersmindenkorra megszabadulnak minden zaklatástól. Ezeket a hiszékeny embereket Kun azonnal letartóztatta és Szebasztopolban a cirkusz épületébe záratta. Olyan tömegeket zsúfoltak itt össze hóhérai, hogy a szerencsétleneknek még csak annyi helyük sem maradt, hogy a földre lekuporodhassanak. Alvásról szó sem lehetett. Őrletlen búza vagy árpa volt egyetlen táplálékuk és konyhasó, vizet azonban már nem kaptak. A foglyok valamennyi hozzátartozója, nők, gyermekek, aggastyánok, betegek ugyanide kerültek, tehát mindenki, akinek valamelyik férfirokona az ellenforradalmárság gyanujába került.

Mikor már egy talpalatnyi hely sem volt és a középületek pincéi más városokban is zsúfolásig megteltek, munkához látott Kun elnöklete alatt a forradalmi törvényszék. A tárgyalás abból állott, hogy felolvasták a foglyok neveit és ha a törvényszék egyik tagja rámondta valakire, hogy Wrangel seregében szolgált, ez már a halálos ítéletet jelentette. Az elítélteket ki sem hallgatták, tanukat még kevésbbé. Minthogy pedig az ellenforradalmárokat egész családjukkal együtt vetették börtönbe, a halálos ítélet feleségükre, szüleikre és gyermekeikre is szólt.

De nem kímélte Kun a kommunistákat sem. Azokat, akik a kommunista párt tagjai voltak és a Wrangel-uralmat baj nélkül átélték, szintén törvényszék elé állította és halálra íteltette. Indokolása a következő volt: «Nem lehetnek jó kommunisták azok, akiket «a fehérek» nem tartottak érdemesnek felakasztani». A vésztörvényszékek nap-nap után reggeltől estig működtek. A kivégzésekre mindig hajnalban került a sor. Szebasztopol mellett a Maximov-farm lett ezrek temetője. A halálra ítétekkel előbb nagy gödröket ásattak, azután ruhájuktól megfosztva és a sírgödrök szélére állítva őket, gépfegyverrel beléjük tüzeltek. Kun perverz gyönyörrel szemlélte az elítéltek halálvergődését és hogy még jobban megkínózza őket, a férfiakkal előbb végignézte hozzátartozóik kivégzését is. Utóbb, minthogy némelyek szökni próbáltak a vesztőhelyre kísérésük közben, Kun rendeletére az elítélteket lábuknál fogva kötéllel fűzték egymáshoz és úgy hajtották őket a város szélére.

Amikor nap-nap után százszámra végeztettek ki a foglyok, már el sem lehetett őket földelni. Egész halmok keletkeztek így a hullákból, amelyek megfertőzték a környék levegőjét és oly borzalmas hatást gyakoroltak még a kommunistákra is, hogy ezek is lázongani kezdtek a vésztörvényszékek ellen. Erre Kun kiadta a parancsot, hogy ezután az elítélteket a tengerbe kell fullasztani. Ágyugolyót kötöttek tehát lábukra és egymásután a tengerbe dobálták őket. Egy év mulva ugyanezen a helyen egy halászbárka süllyedt el, amelynek felszereléséért két bűvár bocsátkozott le. Amikor a bűvárokat ismét felhúzták, mindkettőt idegrohamok rázták. A víz alatt látták ugyanis az ezernyi ellenforradalmár csontvázát, amelyek az ágyugolyókkal a fenékhez rögzítve, rettenetes hadsereggént imbolyogtak a tenger mélyén.

Az állati kegyetlenséggel elpusztítottak száma tízezrekre rúgott.

Megbízható becslés szerint Kun Theodosiában 7500, Szinferopolban 12.000, Szebasztopolban 10.000, Kertskben 6.000, Jaltában 5.000 embert végeztetett ki, ez utóbbi helyen a vörös keresztés kórház 17 betegápolónőjét és három orvosát is. Mert nem kímélte a betegeket és rokkantakat sem. Ezeket a kórházakból hurcoltatta a kivégzések színhelyére, a jární nem tudókat pedig teherkocsikra rakatta fel. Alupkában a kórház udvarán lövetett agyon 272 háborús rokkantat, akiket hordágyakon cipeltek le a kórtermekből.

Ezek a borzalmas kegyetlenkedések, amelyeknek tehát nemcsak ellenforradalmárok, hanem kommunisták is áldozatul estek, rossz benyomást tettek még Oroszországban is, noha itt a gyilkolás éppen nem volt már ujság. Kun azonban értett hozzá, hogy ravasz taktikázással a hadügyi népbiztosra, Troztkijra hárítsa át a vérfürdők ódiumát. Így elérte, hogy őt ünnepezték Krim felszabadításáért s Troztkijt nevezték el az oroszok vérebnék. Krimi szereplésével Kun tehát valóban kiérdemelte, hogy ő is tagja legyen a Komintern végrehajtó-bizottságának, hol rajtakívül még két magyar volt ekkor: a már korábban beválasztott Rudnyánszky, továbbá Varga Jenő, a magyar proletárdiktatúra szocializáló népbiztosa, aki teoretikus téren az oroszok tanítómestere és fő közgazdasági szakértője lett, elkápráztatva őket azzal a raffináltan bonyolult adminisztrációval, amely a magyar területen csődöt mondott szociális termelést ellenőrizte.

2. *Viszály a moszkvai arany miatt.*

A hírek, amelyek Kunnak oroszországi szerepléséről és a szovjet vezetőktől való megbecsüléséről Bécsbe érkeznek, a kommunista párton belül végleg elhallgattatják minden ellenfelét. Csodálattal néznek reá, akár csak a proletárdiktatúra kikiáltásakor és most már büszkén hirdetik lapjukban: «A sok aljas rágalom és gyanusítás, amellyel Kun Béla elvtárs személyét különösen az áruló szociáldemokraták részéről jellemtelenül illették, most meg van cáfolva azzal, hogy Oroszországban ily fontos munkákra alkalmazták; a magyar proletariátusnak bizonyára jól esik megtudnia, hogy jövődő forradalmának vezére Oroszország ellenségein edzi meg erejét, hogy Horthyt nem Konstantinápolyba — mint Wrangelt, — hanem a pokolba kergesse». (Proletár, 1920 nov. 25.)

A maguk emberének, pártfogójuknak és egyúttal lekötelezett cinkostársuknak is tekintik és ennek megfelelően, biztonságban érezvén magukat Moszkva felől, teljes erővel folytatják tovább 1919 őszén megkezdett emigrációs működésüket.

Ez a tevékenységük a zavartalan jólét és kényelmes megélhetés biztosítására irányult. A proletárdiktatúra alatt végzett munkájukat olyan tőkének tekintik, amelyből most már gondtalanul megélhetnek. A szegény, félrevezetett emigráns munkás csak ágyúütötelék előttük, szóra sem méltatják éhezését, szenvedéseit; legfeljebb egy-egy kroko-

dilus könnyet ejtenek, ha kidől valamelyik proletár, ki nagy családjával már nem bírja tovább a nyomorgást. Ettől az éhhalállal küzködő tömegtől lélekben távolabb, mint bármelyik burzsoa, életüket a profánoktól elzárt kommunista párt keretei között töltik el.

Nincs az a buddhista szentély, amelybe nehezebb volna bejutnia az avatatlannak, mint a bécsi emigráns népbiztosok társaságába. A felhők közt trónolnak és égi magasságból hullatják le bölcseségük igéit. Állítólag iskolázatlan munkásoknak szánják tanításaikat, de ember legyen a talpán, aki ki tudja hámozni azokból az értelmet. Két hetilapban, a magyarul 1920 jún. 30-tól megjelenő «Proletár»-ban és a német nyelven ugyanezen év februárjától kiadott «Der Kommunismus»-ban közlik cikkeiket. Az elsőnek Rudas László a szerkesztője, ugyanaz, aki a proletárdiktatúra hivatalos lapját is vezette Budapesten, a másodiké pedig Lukács György, egy milliomos bankár fia, kit különködése vitt a kommunisták táborába és tett ott, mint közoktatásügyi népbiztost a polgári ízlés, irodalom és művészet kerékbe-törőjévé. Bár saját vallomásuk szerint a kommunista sajtót a forradalmi osztályharc ideológiai organumának tekintik, legfőbb vezérelvének pedig az olvasó kommunista öntudatának felébresztését tartják, a két folyóirat reprezentáns cikkei azt mutatják, hogy az egész írógárda előtt a főcél nem a kommunizmus terjesztése, hanem saját önző törekvéseinek megalapozása. Révai József, Lengyel Gyula, Fogarasi Albert, Király Albert — Lukács György mellett a «Kommunismus» főmunkatársai — versenyeznek egymással, hogy melyikük tud érdektelen tárgyról érthetetlenül elvontabb stílusban írni.

Ezek a lapok a magyar polgári társadalomra igazán nem jelentettek semmi veszélyt. Unalmas szürkeségük elrettentett a kommunizmustól és nem nevelt prozelitákat. Csak arra voltak jók, hogy Moszkva előtt a munkatársakat lázasan tevékenykedő forradalmároknak tüntessék fel.

A nagy nyilvánosság előtt lejátszódó működésükhöz hasonló tulajdonképeni felforgató propagandájuk. Ezt is felelőtlenül, saját személyük biztonságba helyezésével és mások életének lelkiismeretlen kockáztatásával űzik. 1920 nyarán abban bizakodnak, hogy az orosz seregek előnyomulása és győzelme visszasegíti majd őket Magyarországra és akkor ott megkezdhetik a vörös terrort. Céljuk az, hogy addig is otthon minél nagyobb anarchiát teremtsenek, hogy a vörös offenzíva a belülről korhadó magyar államot annál könnyebben széttörhesse. Mert sokkal gyávábbak, semhogy haza merjenek menni és a veszélyekkel dacolva szerveznék meg, képeznék ki a kommunista pártot, mely kész a hatalom átvételére.

Mályusz Elemér.

(Folyt. köv.)

E L V E K É S M Ű V E K

József királyi herceg: A világháború, amilyenek én láttam. V. kötet. *Győzelmes küzdelmeink Erdélyért és Bukovina visszafoglalása.* Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.

József királyi herceg nagy művének ötödik kötete gyorsan követte a negyediket, amelyről folyóiratunk 1930. évi 12. számában emlékeztünk meg. A szerző a rendkívül terjedelmes és sokirányú anyagot hat fejezetben tárgyalja, amelyek egymással időszerinti kapcsolatban vannak. Minden fejezet a hadászati, taktikai és egyéb katonai ismeretek egy-egy értéke, de minden fejezetben egyéb olyan adat is található, amely nemcsak a katonát, hanem a laikus olvasót is érdekli.

A forradalom által meggyengített orosz hadseregek 1917-ben már csak itt-ott tudtak valamelyes sikert elérni, ellenben annál diadalmasabb volt a magyar, osztrák és német erők hatalmas offenzívája, melynek befejezésekor Bukovinát visszafoglaltuk. József főherceg egyik hadserege, a Kövess Hermann vezérezredes parancsnoksága alatti 7. hadsereg, július 19-én kezdette meg a támadást és augusztus legelső napjáig kereken 150 km-t haladt előre. József királyi herceg, csapatainak élén, a lakosság leírhatatlan lelkesedése mellett, 1917 augusztus 3-án bevonult a felszabadított Czernowitzba.

Rendkívül érdekes epizódja volt ennek a győzelemnek az, hogy Prága polgármestere Czernowitz elfoglalása után nagyon megleghangú üdvözlő táviratot küldött *József főhercegnek*, aki táviratban válaszolt és kijelentette, hogy degyen Czernowitznak, az öreg, császárhű városnak visszafog-

lalása mindenkorra jelképe annak, hogy Ausztriának országai és népei, örömben, bánatban elválaszthatatlanok maradnak...» Együttal meg is bélyegezte azokat a «kötelességfelelőteket», akik az ellenséghez átszöktek. (242. old.) Jellemző a távirat és az arra adott válasz, mert abból az időből származtak, amikor a cseh szökevények már szerves kötelékekben harcoltak a monarchia csapatai ellen. A csehek árulásáról különben a könyv több helyén megemlékezik a szerző.

A taktikai részletek nagy tömege közül örömmel idézzük a következő sorokat: «Az én derék miskolci honvédeknek 1917 március 8-án végrehajtott vállalkozása, amellyel a *Magyaros* visszafoglaltatott, az A. O. K. által, mint «Egy jól előkészített és végrehajtott támadásnak példaképe» kiadatott és az összes hadosztályoknak megküldetik». Erről a sikeres támadásról a IV. kötet emlékezett meg; a vállalkozás vezetője *Breit József tábornok* volt, aki ma altárbornagy és legkiválóbb katonai íróink egyike.

A királyi herceg 1917 szeptember 28-án a *Sumarem-hegyen*, *Vilmos német császár*, valamint sok nagyrangú német, magyar és osztrák tábornok s vezérkari tiszt jelenlétében hosszú előadásban ismertette az addig lefolyt harcokat. Az előadás mély hatást tett a jelenvoltakra. Maga a császár nagyon melegen kívánt szerencsét a királyi hercegnek. Egyesek könnyeztek, amikor *József főherceg* az előadás végén a következőket mondotta: «... még egyszeri parancsot várunk a további előnyomulásra, hogy

megint mindnyájan, német, magyar, osztrák hűséges testvériességben *Moldvát megszállva, ádáz ellenségünkötől a várva-várt békét kierőszakoljuk!*)

József főherceg több ízben és nagyon erősen hangsúlyozza könyvében, hogy okvetlenül meg kellett volna szállnia Moldvát, mert csak úgy remélhető a románok teljes térdrekenyszerítése.

A királyi herceg 1918 január 12-én távozott el az erdélyi frontról *Vittorio Veneto*-ba, hogy ott a 6. hadsereg parancsnokságát átvegye. Utóda *Köves Hermann br.* tábornagy lett.

József főherceg művének ötödik kötete, miként az előzők is, nagyon gazdag az *erkölcsi erők* fontosságának bizonyításában. A lelki élet színes világából rendkívül sok és pompázó virágot szedhetünk a könyv minden lapjáról. Az író, a hadvezér, mint ember, a lelki élet minden jelenségének kincsesházát őrizte nemes szívében. Ez volt a titka győzelmeinek és annak, hogy katonái rendíthetetlen bizalommal és rajongó szeretettel tekintettek «*József atyjukra*».

József királyi herceg mellett, hogy csapatairól a legmesszebbmenő módon gondoskodott, mindent elkövetett, hogy katonáinak harcos szellemét ápolja. Ezt bizonyítják azok a sorok, amelyek a könyv 348. oldalán olvashatók. *József főherceg* magának a királynak tett jelentést, hogy a *székelyudvarhelyi 82. közös gyalogezred és a nyitrai 14-es honvédek II. zászlóalja* páratlan vitézséggel harcoltak. E jelentésre *Károly király* a főherceghez elismerő levelet intézett, amelyben ő is megdicsérte a két derék magyar csapatot.

Még három olyan részletről kell említést tennünk, amelyek nemcsak történelmi értékűek, hanem a magyar olvasók figyelmét a lehető legnagyobb mértékben le is bilincselik. Ezek a főhercegnek a román trónra való jelölése, továbbá *Vilmos* német császárnak a szász püspökkel való tár-

gyalása Erdélyben, végül a magyar hadsereg kérdése. Erről a három ügyről folyóiratunkban, annak szűk keretei között nem emlékezhetünk meg részletesen, ezért tehát csak, erős hangsúlyozással, reájuk irányítjuk olvasóink figyelmét és megemlítjük, hogy ennek a három ügynek elintézése *József királyi herceget* mint előrelátó politikust, mint magyar hazáját rajongva szerető hazafit, valamint bátor szónokot mutatja be.

A nagy mű V. kötetének jellemzését következőképpen foglalhatjuk össze: Rendkívül értékes hadtörténelmi és általános történelmi forrásmunka, emellett színes stílusban megírt, közvetlen hangulatú emlékirat is. Pompás leírásai, a természet szépségeinek festése, a hatalmas könyvet a szépprózának is igen sikerült termékei közé emelik.

Egy véleményünket nem hallgathatjuk el.

Talán lesznek, akik kifogásolják, hogy a királyi herceg, különösen a *Karszt* küzdelmeit tárgyaló, előző kötetekben, a véres harcokat és a halál orgiáit teljes rémségükben mutatta be az olvasóknak. Nincs igazuk, akik az ilyen leírásokban azt a veszélyt vélik fölfedezni, hogy ifjaink szívébe a háború borzalmaitól való félelmet ültetik el. Nem! A küzdelmek hí leírását abból a szempontból kell mérlegelnünk, amely a szerzőt vezette. Ő ugyanis azt óhajtotta a lehető legélesebb világításba helyezni — s ez sikerült is neki, — hogy a monarchia katonáinak nagy része, de *elsősorban a magyar katona még a legreménytelibb vérzivatarban is hűségesen megállta a helyét, még akkor is, ha a követelmények emberfeletti tettek elé állították.*

Büszkék lehetünk katonáinkra, büszkék lehetünk magyar hőseinkre és hálával kell adóznunk a legmagyarabb királyi herceg, tábornagnak, aki minden kertelés nélkül valóban

ügy írta le a világháborút, «amilyenek ő látta».

Gabányi János tábornok.

Ravasz László : A lélek embere. Emlékezés Prohászka Ottokárról. Ravasz László beszéde, mely a Kisfaludy-Társaság ezidei közülésén hangzott el, méltán keltett országszerte feltűnést. Az emlékezés költőileg dúsán ötvözött pompája, szárnyaló mélysége, élménygazdagsága, előkelő mértéktartása joggal igénylik a beszéd részére az elismerés legfinomabb érdemét. S ezt annyival is inkább, amennyivel nehezebb feladat megoldása előtt állott a kiváló szerző szónoki művészete és bölcselő látása. Prohászka Ottokár ugyanis a legszintetikusabb egyéniségek egyike, akinek életében összefolyik a multszázadvégtől kezdve napjainkig ez időknél egész belső szelleme. Talán innen fakadt az — a mi napjainknak olyan ritka tulajdonsága, — hogy igazi, nagystílusú szellemi életet tudott élni. Mi volt ennek a nagy egyéniségnek a mértéke, amellyel meg lehet szabni jelentőségét s szinte ki lehet meríteni belső világa tartalmát? Ezt keresi s erre ad feleletet ez az emlékezés. Irodalmi formáját illetően újszerűen van megalkotva Ravasz László munkája: Génusz-rajz. Ez pedig másként azt jelenti, hogy a beszédben a művészi kiképzés formája az uralkodó, s bár mindvégig bölcséleti szerkezetű marad a fölépítése, teljességében az egész beszéd retorikai fegyelmű, ragyogó költemény. Hangossá kikiáltott csodálkozása egy gazdag léleknek, amely mindig csak arra vár, hogy látásának és érzéseinek kultúráját a neki való legszebb pillanatban kiáraszsa maga köré. A görög lelkeség tudott így élni: az élet virágzásából koszorút kötni az emberi tudat legmagasabb oromzaira. Ez a magyarázata annak, hogy e beszéd is csupa himnikus lejtés, ahol a téma fogalmi kifejezése helyett sok-

szor az író képzeletének művészetén, élményén, élvezetén át jutunk a tárgy birtokába. Ezért kap annyi színt, életet, melegséget mindaz a tudáselem, amely mint tartó erezet végigsugárzik a beszéd minden részletében. Szónoki irodalmunk csakúgy, mint esszé-történetünk egyik legszebb értékül jegyezhetik fel Ravasz László emlékezését. ds.

Vass Erzsébet írásai. (Kiadta gyászoló családja.) A kötet elején levő arckép egy kedves, derült arcú fiatal leányt ábrázol, ki ma már nincs az élők között s ez az első kis könyve, melyet gyászoló szerettei adtak ki, sajnos, az utolsó is.

A gyűjteményt hét rövid írás vezeti be, melyekben tanárai, kartársai, ismerősei emlékeznek meg Vass Erzsébetéről. Nem sablonos nekrológok ezek, hanem meleghangú sorai azoknak, akik szerették és becsülték ezt a bátor és tehetséges leányt.

Megemlékezéseikből vonzó egyéniség képe bontakozik ki előttünk, kik őt nem ismertük.

Erős akarattal küzdött a megélhetésért és az érvényesülésért mint orvsnövendék, mint ujságíró s mint hitoktató, de az élet nehézségeit s lelkének megpróbáltatásait leküzdötte törhetetlen életkedvével, vidámságával, humorával, emberszerető szívével és optimizmusával. Istenadta tehetségét folytonosan művelte, sokat olvasott, írt, zenélt, utazott. Szigorú önkritikával dolgozott, jól látott és jól ítélt. Társaságban vidám és elmés volt, de azért mély lélek, vallásos és jó magyar.

A kötet tartalmának nagyobbik részét vázlatok és riportok teszik. Három kis dániai útírajzában sok a jó s nekünk magyaroknak tanulságos megfigyelés. A *Panaszkodnak a lányok* finom humorú kis csevegés a férjhezmenés nehéz problémájáról. Az egyik lánynak csak egy táncosa nyilatkozott a farságon, de erről is csak ennyit

írhatott a naplójába: Külső értéke lakkcipő, belső értéke négy aranyfog. Riportjaiban néha jókedvű szatiráját villantja meg (*Látogatás tündérorszámban*), máskor a nyomorúság lehangoló és sötét képeit állítja elének (*Pamutkiosztás a Sándor-utcában, A főváros legszomorúbb nyomornegyedében*). Színesen, érdekesen s éles megfigyelésekben gazdagon írja le a kunszentmiklósi «szegény magyarok» szüreti mulatóságát, a pesti nagy bált, meg a halasi őszi vásárt. Ezekben a nem hosszú irodalmi életre szánt dolgaiban is sok a valódi tollforgató gondolja, sőt művésze. Mindegyikbe tud lelki mozzanatokot belevinni és sohasem nézi tárgyát a mesterember-riporter üzletszerű ridegségével.

Novellisztikus munkái is határozott tehetségre vallanak.

A *Mária* címűben tragikus hangot üt meg s egy oláh megszállás alatti sötét történetet beszél el. Kissé sok benne a kínzó valóság s kevés ennek művészi alakítása. A *grafológusnő* egy leányról szól, ki belebolondul a grafológiába s mindenkinek jellemét csak ezen az alapon ítéli meg. Valószínűtlen tárgy, de éppen az mutatja a szerző írói készségét, ahogy ezt is meg tudja lélekrajzilag alapozni. Kedves humorát eresztí szabadjárára a *Cicakalamban* s *A nagy sértésben*; az utóbbi egy fecskegő és éles nyelvű modern bakfis hangján írt monológ, melyben arról a «szemtelenégről» nyilatkozik, hogy őt egy főhadnagyhoz akarják férjhez adni. Fölényes és sértő kritikát mond róla, de aztán mégis boldog, hogy hozzámehet. Apróság, de finom tollal van írva. A *Szülike* egy szegény, öreg parasztasszony, kivel fia s leányunokái hálátlanul, rosszul bánnak. Csöndesen, árnyékként jár-keletthon, hogy nagyon útban ne legyen, csak az öreg tekintetes asszonynak panaszolja el szíve nagy keserűségét, mert az megértő részvétellel hallgatja régi tisztességes mosónéját. Ahogy a végén meg-

simogatja szegény vén kutyájukat és sorsa osztályosának érzi, mélyen megható. Ezt a kis életképet nemcsak művészettel, hanem meleg szívvel is írta a szerzője.

Legérettebb kis műve az *Első találkozás*, melyben egy fiatal leánynak ábrándos, viszonzatlan szerelmével való vívódását mondja el minden érzélgősség nélkül, de annál több mélységgel és finomsággal. Lélekrajza igazi művész munkája s ez mutatja legjobban, hogy Vass Erzsébetben mily tehetséges írónőt veszítettünk.

Szinnyei Ferenc.

Hekler Antal: Antik művészet. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1931, 8°, 122 képpel. A «Napkelet» olvasóinak nem kell bemutatni Hekler Antal professzort, aki Michelangelóról, Leonardóról írt könyveivel eleven és szoros kapcsolatot teremtett a művészet géniuszai és az inkább irodalmi tájékozottságú, művészetl lassankint barátkozó közönség között. Hekler kétirányú munkássága hézagot pótol a magyar tudományban. A klasszikus görög művészetnek, Phidias és Alkamenes korának legkiválóbb ismerője, exakt könyvei és dolgozatai a nemzetközi tudományos világban jól ismertek és méltányoltak. Páratlan anyagismeretével és szempontokban való gazdagságával a görög-római művészet csaknem valamennyi korszakának kutatásában nyomot hagyott, ezirányú tanulmányainak oszlopos emléke Phidiasról szóló könyve és a portrészobrászatról írt hatalmas munkája. Az egyetemi katedra köré csoportosítható munkásságának másik, hasonlóan értékes része. Előadásainak magvából nőtték ki azok a könyvek, melyek egy-egy elvi problémát vagy a művészet egy-egy fejjel kiemelkedő alakját hozzák közelebb a közönséghez. Emlékezetes a szobrászati stílus problémáiról írott könyve, kár, hogy törvény nincs, amely kötelezné vala-

mennyi magyar emlékmű-szobrászt, hogy ebből a könyvből lekollokváljon — bizonyára másképp állnánk akkor e téren.

Michelangelo és Leonardo után most az antik művészet történetéről írt munkájával szolgálja Hekler Antal a tudatosan vállalt pedagógiai szempontokat. A kétszázlappos könyvben végigvonul az olvasó előtt Egyiptom, Babilonia, Asszírnia, Perzsia, Kréta-Mykene, Görögország és Róma mozgalmas, gazdag művészete. A hangsúly természetesen a két legutolsón van. A könyv semmiféle elméleti, művészeti és történeti előismeretet nem tétel fel, lépésről-lépésre halad felfelé, oly módon, hogy a fogalmakat, midőn használatukra először kerül sor, röviden megmagyarázza. Elégge nem méltányolható elővigyázatosság ez, hiszen népszerűsítő műtörténeti könyveink nagy része azért nem hatott széles körökben, mert oly fogalmakat használt lépten-nyomon, melyeknek magyarázatával adós maradt. Sajnos, ebben nemcsak a népszerűsítő, hanem az exakt műtörténet is ludas, a tudomány szak egységes terminológiája a jövő álma. Döntő jelentőségű fogalmak (stílus, kompozíció, tónus, valór) úgyszólván valamennyi szakértőnél mást és mást jelentenek.

A tömör, magvas fejtegetéseket sok illusztráció élénkíti. A képek alatt olvasható rövid magyarázatok a figyelemnek egy-egy emlékre való koncentráálásával szerencsésen egészítik ki a kitérés nélkül előreáramló szöveget.

G—n.

Balla Borisz: Niczky növendék. Egyetemi-nyomda. 1931. — E regény művészi eszközei újszerűek. Balla Borisz nem a valóságot, — hogy filozófiai nyelven fejezzük ki magunkat — nem a jelenségvilágot írja le, hanem Niczky növendék lelkét. A külső eseményekből csak a legszükségesebbet tudjuk meg, annál többet látta az író a fiatal

főhős lelkéből. A realista és naturalista regényben legfontosabbak a jellemző megfigyelések voltak, ebben az újfajta lelkibb regényben a hangulatok, érzések felkeltése a cél. Líraibb ez a regény, mint a realizmus szülöttei. A realista regényíró vagy csak külső tényekből enged visszakövetkeztetni a lélekben végbemenő változásokra, vagy lerajzolja a lelket. Hidegen megállapítja, hogy a hős lelkében ezek a gondolatok ilyen érzéseket idéztek elő. Balla Borisz nem *rajzolja* a lelket, hanem az olvasóba akarja szuggerálni ugyanazt az érzést, amely a regényalakok lelkét elfoglalja. Ezzel a törekvésével ugyan nem áll egyedül irodalmunkban (*A régi ház* stb.), de az újabb irodalmunkban túltengő epigon-realizmus közepette újdonságnak számíthat.

A megfigyelések sem hiányzanak Balla Borisz művészi eszközei közül. A realista író arra törekszik, hogy mindent egyforma hűséggel és részletességgel írjon le, Balla Borisz egy-egy részletet ragad ki, rendszerint olyant, amelynek hangulati értéke van és ezt a részletet sokszor még aprólékosabban írja le, mint a realista művész tenné. Ez az aprólékosan leírt külső világ legtöbbször kiindulópont a lélekrajzhoz. Balla Borisz tehetségének egyik legértékesebb eleme, ahogyan az egyszerű lélekrajzból átlendül a hangulat leírásába és szuggerálásába. A látszólag össze nem függő gondolatok egymásutánja, amelyek a logika törvényeit meghazudtolva törnek elő a tudat alól, egy-egy sűrűn visszatérő mondat (a halott anya sugallata: «Kornél, ne menj tovább», egyházi énekekből való idézetek, a mise latin szavai), az egész regényen végigvonuló hasonlatok (saenai erdő, a nagy fal) ennek a hangulatfelidzésnek legkönnyebben felismerhető eszközei. A gondolatok látszólag logikátlan egymásutánja azt a benyomást adja az olvasónak, hogy a lelket közvetlenül, minden csinált törvény és tudományos szem-

üveg nélkül szemléli. A visszatérő mondatok és hasonlatok bizonyos ritmust adnak a prózának, a zenéhez viszik közelebb.

Ezek az eszközök nemcsak egy-egy hangulatot vagy érzést ébresztenek fel az olvasóban; az egész regényen előmlik egy szavakba nehezen foglalható alaphangulat, amely mintegy fátyolba burkolja az egész regényt. Mintha borult őszi ég alatt egy szomorú és jóságos emberrel lenne együtt az ember, aki keveset és halkán beszél és ezalatt távolról alig hallhatóan orgona búgna. Az ember azt érzi, hogy az élet nem öröm, a halál nem is olyan nagy baj és sokkal többet kell küzködnünk, mint amennyit az elérhető eredmény megér. Ebből az alaphangulathból kiesik egy-két részlet, amikor túlságosan közel kerül a valósághoz (különösen a regény elején) és föléje emelkedik néhányszor, amikor az olvasó nem tud külön érezni, kénytelen a főhőssel azonosítani magát. (Levéliírás Ena néniék, találkozás a bárónővel a szent sírnál, a regény befejezése.)

A regény koncepciója is jó. A cselekmény zökkenő nélkül halad célja felé, nem akasztja meg fölösleges epizódokkal (kivéve a főtisztelendő hosszú elbeszélését a mostohaanyáról és leányáról). A megoldás izgalmas és váratlan, noha kifogástalanul előkészítette reá az olvasót. Ez az erős szerkezet előnyösen különbözteti meg Balla Boriszt a külföldi hasonló törekvésű regényíróktól, akiknél a lélekrajz és hangulat-keltés szétönti a regény egész szerkezetét, a cselekmény egészen eltűnik és lélektani példatárrá vagy megfigyelés sorozattá süllyed. Az események és a fiú lelkében végbemenő küzdelmek mindvégig érdekesek, mert az íróban nagy mértékben megvan az elhithető erő. Az olvasó valóságérzékét még a (néha már a művészkedés határán járó) idézgetések sem bántják, mert itt is tud mértéket tartani a szerző, ha nem is túl szoros ez a mérték.

A regény alakjai közül legjobban meglátott és életrekellett maga a főhős. A mellékalakok igen szegények színben, aminek valószínűleg az az oka, hogy a főhős lelkén keresztül láttatja csak őket. Legjobb Stail báró, a nyegle és mégis szimptikus kamasz, legszín-telebb a hittantanár, noha sokat «papol».

Ami az író világnézetét illeti, az is újszerű: nem demokrata, mert szimpátiája az úriemberek felé fordul. Ez új hangot jelent legfiatalabb irodalmunkban, amelyben az alsóbb néposztályokról, különösen a parasztságról zengett himnuszok — okkal vagy ok nélkül — mind hangosabban kezdenek szólani. Azonban az író furcsán fogja fel az úri embereket. Az uriaság nála külsőségekben nyilvánul meg: könnyed járásban, finom mozdulatokban, sőt néha bizonyos nyegleségben. Fölöslegesnek tartjuk részletezni, hogy valakinek úri mivolta talán nem az ilyen lényegtelen dolgoktól függ, hanem inkább a nagyobb önzetlenségtől és a lelki nemességtől. Felületes arisztokratizmusával ellentétben, valóságossága mély és őszinte. A halott «mama» él és segít fiának, a regény végén a hős halála valóságos «happy end», mert ez az örök üdvösség kapuja, egy-egy szertartásának a leírása, a gyónás fontossága a fiú életében: mindez azt mutatja, hogy hitélete élményekben gazdag.

Mindent egybevetve a *Niczky növendék* élvezetes olvasmány és háborúutáni irodalmunknak egyik legsikerültebb, legérdekesebb alkotása.

Fábián István.

A magyar történetírás új útjai. — Szerk. Hóman Bálint. (A Magyar Szemle Társaság kiadása. Budapest. 1931. 454 l.)

Kétségtelen, nem mindennapi gondolat egy ily kötet kiadása: A szellemi tudományok egyike, harcias fegyverzetben, küzdelmek útjait s céljait

mutatva jelenik meg előttünk. Költőknél, művészeknél szoktuk meg csak eddig inkább új irányoknak összefoglaló propagálását. Hozzátehetjük mindjárt, hogy életrevaló s hasznos vállalkozás ; a nagyobb közönségnek is fel kell figyelnie e hangra, észre kell vennie, hogy az igen tisztelt és sajnós, régóta igen ünt és került történeti szaktudományt is éles szellő járja át, mint akár a modern természeti s technikai tudományokat, hogy a modern élet elsőrendű kérdéseit érintik a szellemi tudományok törekvései is. A programkötetet a magyar történetírásnak ugyan nem legidősebb tekintélyei, de egytől-egyig elismert tudós és írói multtal rendelkező képviselői állították össze, az előretörés szelleme tehát tudós alapozottsággal s nemes idealizmussal nyilvánul benne. A haladás, az új eredmény természetszerűleg mindig az előző álláspontok részben való felülmulását, legyőzését kívánja ; a kötet íróinak kvalitását épp az mutatja, hogy sokszor erélyes hangjuk mellett is, a hangsúly nem a tagadáson van, hanem új eredmények bemutatásán, új értékekre való törekvéseken.

Talán nagyközönségünk egy része is tudomást szerzett már az utolsó évtizedek új történetírói jelszaváról ; a «szellemtörténet»-ről nagyobb nyilvánosságra szánt közleményekben is szó esett már. A német tudományosság formulázta meg határozottan ez új irányt ; s ugyancsak ott kompromittáltak is azt hamarosan túlzók, feltűnésre vágyók, akiknek irodalmi termékei valósággal csodabogár-hírét keltették a szellemtörténetnek. Az «Új utak» szerzői többé-kevésbé mind azokhoz tartoznak, kik nálunk a szellemtörténeti irányt felkarolták vagy legalább is elismerték termékenyítő hatását. E kötetben gyakran emlékeznek meg a kérdésről, érdeklődéssel várhatta tehát a szakember is a szellemtörténeti célok magyar felfogását, fogalmazását. A felelet igen meggyőző, megnyugtató

azok számára is, akik erős idegenkedést éreztek az irányzattal szemben, túlhajtott gondolatoktól tartván. Mert ime kitűnik, hogy nem egyoldalú, zárt irányról van szó itt, titkos kulcsról, mivel mindent meg akarnának oldani ; csupán arról, hogy a történetírás merészkedjék végre feleletadásra vállalkozni minden oly kérdésben, amellyel az emberi lélek természetes kíváncsiság folytán fordul a mult emberének élete s lelke felé. Az előző tudományos nemzedékek túlságosan hittek a csupán kutató munka sikerében ; az új irány vállalja e munkát is, sőt még nagyobb arányokban kötelez reá, de végső eredménynek csak olyanokat tart, amiben az élő emberi szellem és lélek valóban a teljes mult emberi szellemet és lelket érti át és fejezi ki.

Nem más ez, mint a régi «művelődéstörténet», de teljes konzekvenciáig menve, nagyobb igényekkel, finomtabb és komplikáltabb módszerekkel. Talán nem túlságosan sántít hasonlatunk, ha a felsőbb matematikát, differenciál- és integrálszámításaival említjük meg párhuzamul. Ami azelőtt megfoghatatlannak, érzékelhetlennak látszott a történeti életből, azt kívánná az új irány átölelni s kifejezni.

A szerzők élesen tiltakoznak az irány túlzásai, némelyek szemfényvesztő hajlamai ellen. A tudományos készültség mellett csak megbízható, józan ész és a teremtő elképzelésre szükséges lelkerők kellene az új módszerekhez ; semmi természetellenes, semmi mesterkélt teória. Lényegében véve a tehetség szerepének teljes érvényesülése a tudományos nehézmunka további követelésével. Harcot hirdet a kötet a szakszerűségben való kéjleges ellen, meg van győződve arról, hogy módszerével újra meghódítja a történetírásnak rég eltávolodott nagy olvasóközönségét, amelyhez elveszett az út az előző idők tudományának apróclúsága, zárkózottsága miatt.

A második vonás, amely a kötetet

jellemzi, szintén már meglehetősen hírnévre jutott jelszóval, az «*átértékelés*» jelszavával fejezhető ki. A régi történettudományi eredményeket elutasító célzat egyúttal rámutat a hibák forrásaira is, mult szellemi, politikai s társadalmi áramlatok egyoldalú hatására. Nevelő céljuk van e részleteknek, amelyek igyekeznek méltányló megértéssel tekinteni mult törekvések tévedéseire, hiányaira. Tekintettel arra a lomha mozgásra, amivel rég megszokott felfogások, nézetek változása jár mindig, el kell ismernünk, hogy a néha keserűvé, támadóvá váló hang is helyén van; a történettudós s még inkább a tanár, ismeri az akadályokat, amelyek új eredmények, szélesebbkörű tudományos munkaszervezés elé gördülnek újra s újra, amikor legyökeresített téves nézetekkel telt olvasóközönség vagy tanítványok számára kell dolgoznia. Egyébként, mint tudós céloktól vezetett lendületnek, nem szabad felfogni tehát *Szekfű*, *Hóman* és mások energikus felszólalásait. Különösen a liberális történetírás egyoldalúságai ellen — még annak sem, aki részletekben talán nem is ért velük egyet. *Eckhart*nak fejtegetéseit alkotmánytörténetünk túlzó közjogi irányáról túlélesen fogalmazottaknak tartjuk. E közlemény hamarosan erős vitákat vont maga után, nemcsak szakírók részéről, hanem napilapokban is. Úgy véljük, *Eckhart* fogalmazása valóban nem szerencsés, mert akarátán kívül is érinti a nemzet érzékenységet.

A «szellemtörténeti» célok kifejtését talán leglogikusabban és legfinomabb árnyalásokban *Thienemann* közleményében találhatjuk; kissé sokaljuk benne az idegen terminus-technikusokat. Csaknem mulattatóan szellemes *Gerevich* cikke a művészettörténet módszereiről. *Révész* közleménye a buzgó vallásosság és az egyháztörténeti objektivitás viszonyáról felemel és gyönyörködtet egyúttal. *Dékány* a

gazdaság- és társadalomtörténet, *Mályusz* a népiségtörténet területén mutatja be a kitágítandó látókör és munkakör remélhető eredményeit, amelyek nem csupán tudományos eredmények lehetnek, de nemzeti öntudatunk emelésére is vezethetnek és hathatós eszközökké válhatnak az ellenséges szomszédainkkal folyó nagy perünkben is. *Tompa* a régészet feladatait jelöli ki rövid vázlatban. *Németh* a nyelvtörténetnek az általános történetet érdeklő nagy eredményeiről számol be, igen világos összefoglalását adván a magyar őskorra vonatkozó modern nyelvtörténeti kutatásoknak; bárki kezébe ajánlhatjuk e pár lapot, aki, annyi téves tanítást és bizonytalanság után, tiszta képet akar szerezni eredetünk kérdéseiről.

Munka és szellem — ez tehát a program; nem új, maguk a szerzők is hangsúlyozzák, hogy nem az. Új azért, mert a tudós szellemi munkától a legteljesebb lelki erőfeszítést kívánja. A lendület új; az alap gondolat örök. Munka és istenadta tehetség, e kettő meghozza remélhetőleg azt a sikert is, hogy történettudományunk a magyar közönség érdeklődésében újra támaszra talál. *Hajnal István.*

Nyíri Imre: Megesúfolt apostolok. (Szerző kiadása.) A kötet egy csomó novellát tartalmaz. Előszó kínálja őket, még pedig erősen program-ízű. Gyanakodva kezdünk a novellák olvasásába s bár a program-ízt a szánkban érezzük mindvégig, már az első lapokon kellemes csalódásban van részünk. Itt egy novellaindító hangulatkép, némi tárgyias líra, amott egy jól vezetett történet vagy párbeszéd csipi el figyelmünket. Nyíri Imre tehetséges íróként jelentkezik s ami talán e kötetnél a legfontosabb: tud fejlődni.

Már maga az író is fejlődő arcot kívánt novelláival bemutatni. Az első novellát — az előszó szerint — tíz évvel ezelőtt írta, az utolsót meg mosta-

nában. Amikor azt mondja, hogy novelláit dokumentumoknak szánta, hozzátehetjük, észrevehető politiko-szociális célzatúaknak, írói arcának vélt állandóságát akarta a fejlődés mozgásában megrögzíteni. De mily nagy az út az első novella komolykodó moralizálásától az utolsó egységes szimbolikájáig! A megkötött tehenet szabadon bocsátó és ezért verést kapó gyerekek: «apostol-tól a munkás-felvilágosító intellektuel szocialistáig, kit saját népe kövez meg. Az elsőt megírta egy nem is nagyon új tétel kedvéért, mondjuk, illusztrációnak s nem csoda, hogy a novellaruha bő is, meg szűk is a vézna morál testén. Az utolsó is ezért a morálért készült, de fogalmiság nélkül, pusztán a jelkép erejére támaszkodva. Ez a jelképesség sem nagyigényű, mintáit talán nem is volna nehéz megkeresni, de jelzi az író egyetemességre való törekvését.

A póz, mellyel saját írói mivoltát szemléli, a mindenáron dokumentálni akarás, novellái épségét veszélyezteteti legjobban. Némelyik énekesre szokták mondani, hogy rossz a lélekzetvétele. Nyigri Imre is rosszul veszi novelláihoz a lélekzetet. Egyik novellája (Kaland) mutatja ezt legjobban. A történet azzal kezdődik, hogy az országúton haladó íróhoz egy rongyos vándorlegény csatlakozik. Beszélgetni kezd a két véletlen útitárs. A vándorlegényből árad a panasz s nem kis gyűlölet az «urak» iránt. Szó szót követ, az író gyanus mozdulatokat, vészes arcsötétülést kezd társán észrevenni. Sehol a közelben senki: ez az ember őt a pénzéért meg fogja gyilkolni. Féltelme odáig megy, hogy felajánlja minden pénzét a vándornak. Ez hiába bizonykodik, hogy nem akart semmi rosszat, az író rátukmálja adományát. A vándorlegény, ki most már legszebb reményeit fogja a pénzen megvalósítani, hálálkodva vesz tőle búcsút. Ha Nyigri Imre itt pontot tesz, kitűnő novellát kapott volna. Nem vette észre,

hogy most már nem szabad újra lélegzetet vennie, mert eltörik a hang íve. A vándorlegényt társai a pénzéért meggyilkolják. Az író a nyomozásnál kénytelen megvallani, milyen lelki kényszer hatása alatt adta oda a pénzt a legénynek. Mindenki nevet rajta és kigúnnyolja gyávaságáért. «Megcsúfolt apostol» kellett, így követelte a póz. Az író már magában a novellában levont bizonyos primitív logikai konzekvenciákat s veszni engedte a főtörténet minden, valóban «dokumentáló», mert emberien leleplező erejét.

Ismételjük, tehetséges írónak tartjuk. Van szeme és fantáziája s tud valóságokat irodalommal emelni. Le kell dobni kezéről néhány bilincset, melyet önmaga rakott rá.

Kerecsényi Dezső.

Dr. Vargha Zoltán: Gróf Vigyázó Sándorné báró Podmaniczky Zsuzsanna (1838—1923) életrajza. Budapest, 1931. Magy. Tud. Akadémia kiadása.

Az Akadémia kegyeletes kötelelességet teljesített az életrajz kiadásával: Podmaniczky Zsuzsanna volt az, aki legnagyobb hatást gyakorolt az örök-hagyó Vigyázó Ferenc gróf életére. Szerencsés volt a szerző megválasztása: nőies finomságú lélek szól a hős nőről. A nőies lélek nyilatkozik meg a jellemzésnél a nemes vonások keresésében, az idealizálásban, az elkerülhetetlen disszonanciák diszkrét tárgyalásában, vagy félhomályba állításában. Az író érzélemvilágára jellemző fényt vetnek az életrajzba gyakran beszúrt idézetek Arany, Tompa, Vargha Gyula és Szabolcska költeményeiből. Előadását élénkíti a családtagok levelezéséből vett számos idézet, a sűrűn alkalmazott dölt szedés és a Vigyázók, Podmaniczkyak arcképeinek sora. Lebilincsel a szerzőnek művészi hatásokra törekvő szép stílusa, a hős nő érzékeny lelkével tökéletesen összhangzó szentimentalizmusa. A művészi érdem

mellől nem hiányzik a tudományos sem : az adatok gondos összegyűjtése számadásokból, pörös iratokból, családi levelekből, ismerősök visszaemlékezéseiből és ahol a Vigyázók életébe belejátszó politikai eseményekről van szó, a köztörténetről. Így a mű természetesen szélesül családtörténetté, kiterjeszkedve az életbevágó anyagi viszonyokra, amelyek befolyásolták Podmaniczky Zsuzsanna kedélyét és viszonyát közelállóihoz. Kiemelkedik a mellékalakok közül az atya : Podmaniczky János, az első és a második férj : Koppély (Harkányi) Frigyes és Vigyázó Sándor. Szeretettel időzik az író a gyermekek : Vigyázó Józsa, Sándor és Ferenc alakjánál, ezek mögött háttérben maradnak a Harkányi-gyermekek. Az egész műből egy letűnt kor levegője áramlik felénk s bizonyos realizmussal bontakozik ki annak a nőnek alakja, aki egy hosszú életen át családjáért fáradozott és aki az élet estéjén reázúduló csapások súlya alatt öseinek, férje családjának és saját magának szerzeményét egyetlen alapítvánnyá kívánja tenni. Megaranyozza alakját a szerző ideális lelkesedése, amely az aprólékos gonddal összeállított anyag előadása közben sohasem feledkezett meg a szépnek és jónak előtérbe helyezéséről. G. M.

Tali és Széchi-szigeti dr. Thaly Kálmán életrajza. Irta : *Vitéz Veszprémy Dezső.* A Vutkovich-díjjal jutalmazott pályamű. I—II. kötet. Bpest, 1928—1931.

Még negyedszázada sincs, hogy közöttünk járt az ősz kuruc s e rohanó idősodratban egyénisége, rajongásig emelkedő ideális hevülése és alkotásai hamar a történelmi távlatba kerültek.

Még a rendi világban született (1839) a kúriákban bővelkedő komárom-megyei Csepen s atyja a járás főbírája, nagybátyja a megye alispánja volt. A község birtokosai között volt a Csajghy-család is, melynek három leá-

nyát három költő vette feleségül : Bajza, Vörösmarty és Vachott.

Atyja derűs kedélye, anyjának szerető meleg szíve s a nagyanya (Sághfalvi Sándor Ferenc kuruc ezredes unokája, Eszter) szinte sugalmazó mesemondása élénk és maradandó hatást gyakoroltak az ifjú lelkére. Világos után a 11 éves fiút atyja német szóra Pozsonyba viszi, de egy év után már a pápai ref. gimnázium tanulója. Már ekkor a szépirodalom terén próbálkozott. A középiskola után teológus lett Pesten, ahol csakhamar megismerkedett az irodalom vezető tagjaival, «akik szívesen látták maguk között a tehetséges ifjút, Vörösmarty, Bajza, Vachott és Jókai rokonát.» Mind gyakrabban jelennek meg költeményei a korabeli lapokban, a szerelem is megérinti ifjú hevülő lelkét s még el se végezte a theológiát, már eljegyezte magát az irodalommal, a Pesti Naplóhoz szegődött.

Versei közül ekkor már nem egyet zenésítettek meg (Árpád apánk, ne féltsd ősi nemzedet) vagy Hulladoz a hársfavirág), de amikor a Kazinczy-ünnep után «Magyarok virradása» c. költeményét kiadta 1860-ban, vád alá helyezte Protzman és elfogatási parancsot adott ki ellene. Thaly Erdélybe menekült, ahol a vendégszerető Vargyasi Dániel családnál tartózkodott. Időtöltésből a család levéltárát rendezgette. Ez volt az első levéltár, amellyel megismerkedett s feltárult előtte a mult beszédes anyaga, köztük II. Rákóczi Ferenc kora.

Az októberi Diploma után haza jön. (1864.) Még ez évben megjelenik első nagyobb gyűjteménye : Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok XVI—XVIII. sz.-beli eredeti kéziratokból, s ennek alapján a M. Tud. Akadémia levelező tagul válassza, Török Pál ref. püspök pedig a pesti ref. gimnáziumhoz tanárnak hívja meg.

Költői működését mihamar más érdeklődés bénítja meg. Megismer-

kedik Szalay László történetíróval, aki nemcsak felhívja Thaly figyelmét a Rákóczi korra, s kevésbé ismert, kiaknázatlan anyagára, de be is vezeti a történettudományba.

Ettől kezdve Thaly lelkét mágnesként ragadta meg az ideális lelkű magyar szabadsághős, II. Rákóczi Ferenc és társainak kora. Éjt-napot egygétéve kutatja fel a levéltárakat s hordja össze a rengeteg anyagot, amelyet számtalan kötetben közöl vagy feldolgoz. Az autodidakta Thaly művei mindinkább ismertek lesznek, belső értékben is fejlődnek s a megalakuló Magyar Történelmi Társulat folyóirata, a Századok szerkesztését is reá bízta. A túlfeszített munka azonban egészségét támadta meg s tanári állásáról leköszönt.

Nem pihen azonban, hanem a ki egyezés utáni nagy nemzeti alkotás korszakában a honvédelmi minisztériumban dolgozik, mint Kerkápoly titkára s a magyar katonai műnyelv megállapításán fáradozik. De kuruc lelke nem tud beilleszkedni «a labancodó» légkörbe s hat év után Pozsonyba megy pihenni. Három évig él itt elvonultan s a Toldy-kör tagjai körében tölti legkedvesebb óráit. Irodalmi munkásságával azonban egyre nő hirneve s 1878-ban a ferencvárosi kerület, később Debrecen (1882—1909) országgyűlési képviselővé választja. Mint politikus minden alkalmat megragadott, ha a nemzeti szellem neveléséről, a honvédség fejlesztéséről, avagy kulturális intézmények (Orsz. Levéltár) felállításáról volt szó. Kardoskodott a névmagyarosítás megkönnyítése mellett, a katonai könyvek közjogi és magyarelles irányja ellen. Jelentékeny szerepe volt az ezredévi ünnepségek előkészítése, a millenáris szöbörök megalkotása közül. S amikor a katonai kérdések miatt legerősebben dül a pártviszály, békét szerez a harcok írója.

Régi szerelme, a vezérlő fejedelem

bujdosó lelke elhívja Rodostóba, majd hamvainak hazaszállításán fáradozik. Rajongó lelke megéri leghőbb vágya teljesülését s honába, hazai nyugvóhelyére kísérhette idealizált urát, fejedelmét (1906). Élte legboldogabb napját csak három évvel élte túl a fáradhatatlan lélek.

Thaly oly változatos, ideális, nemes céltól irányított életét szorgos utánjárással, legaprólékosabban rajzolja meg Veszprémy. A nagy kuruc lelke szinte őt is elragadja. Inkább Thaly irodalmi működésének méltatása erősebb oldala, a történelmiben — holott ez a jelentősebb — tartózkodó és csak tartalmi ismertetésekre szorítkozik. Szójátékszerűen állapítja meg: «Mint politikus historizált, mint historikus politizált». De adós marad a felelettel, amikor saját maga veti fel a kérdést: «mi volt nagyobb hát Thalyban? A költő? Az író? A tudós? A hazafi? A politikus? A nemes eszmékért lelkesülő nemesszívű ember? Mi nem tudjuk, melyik dicsőbb, melyik nagyobb.

Bizonyos, hogy fáradhatatlan, törhetetlen ritka magyar lélek volt. Egy korszakot keltett új életre, haza hozta a legideálisabb magyar szabadsághőst, s hogy ő elhalt, egy évtized mulva újra elvesztettük. Úgy látszik, újra Thaly-féle állhatatos lelkekre van szükség, hogy újra visszanyerhessük.

Závodszy Levente.

Szinyai Zoltán : Aranykarika. Regény. Athenaeum-kiadás. — Előbb-utóbb mindenki eljut oda, hogy önön életét vizsgálva, célkitűzéseit revideálva, tisztázni próbálja azokat az elemeket, amelyek sorsa folyására döntőleg hatottak. Ezek az elemek észrevétlenül és ellenőrizhetetlenül zsúfolódnak egymásra a lélek legfogkonyabb idejében, a gyermekkor hajnalán; a környezet szolgáltatja őket és a lelkialkat strukturájának természete szerint válnak hasznos vagy

káros hatásúakká. Döntő jelentőségük abból ered, hogy önmagunk számára önmagunk vagyunk az egyetlen biztos pont, ahonnan a világ jelenségeit szemlélhetjük és megítélhetjük. Világzseméletünk gyökerei már gyermekkorunkban plántálódnak belénk és az emlékezés forrása által táplálva, belőlük nő terebélyes lombkoronává gondolkozásunk, amellyel vigaszt árnyékolhatunk életünk megoldhatatlan kérdéseire.

Ó, hányan próbáltak már feleletet adni a nagy kérdésekre, önt, ecsetet, vésőt vagy hangszert véve a kezükbe és mégis minden gondolkozó agyban újra felgyúl: Ki vagyok és mire vagyok? Az emberi lélek újra meg újra fölszántja magát, hogy az igazság forrásaihoz eljusson és ami rögöt e mély munkaközben kitermel magából, mind egy-egy nyílt vallomás, hangos gyónás, amelynek sokrétű szálai annál inkább futnak össze az alázatosságban, minél őszintébbek.

Szitnyai új regénye, az «Aranykarika» is ilyen vallomás, a férfi vallomása a kisfiúról, a gyermekről, aki hősként megy keresztül a maga kis világán és akinek számára ez a kis világ annyi kalandot, titkot, csodát, félelemet, szépséget, meglepetést és döbbenetes drámát nyújt, amennyit talán az Antarktisz nyújthatott a fölfedezőinek. Ennek a kis világnak a külső eseményei mindig váratlanul érik, folyton résen állva figyelni őket és maga is, akár a nagyok, váratlan elhatározásokra jut. Király ő a maga birodalmában, amilyen apja, a nyugalmazott főispán volt, aki vállalkozásokba fog és váltókkal manipulál, de Pali bácsi előtt, aki most a család legtekintélyesebb tagja, mégis úgy dadog, mint a kisfiú, ha nem tudja a leckét. És Lulunak meg kell tudnia, hogy aki váltókkal dolgozik, az elveszett ember. Nem érti a dolgot, hogy is érthetné, de a lélek fölraktározza az érthetlenségeket is, az emlékezet pedig följegyzi

még a leghihetlenebb dolgokat is, például azt, hogy apának — Wagner Tonkó gonosz nyelve szerint — azért kellett a lovakat eladnia, mert különben elvitte volna őket a végrehajtó. Úgy-e, nem igaz? Apa a leggazdagabb — küszködik a kis király, mert arra kell gondolnia: milyen szép és büszke volt apa, amikor a télen utoljára szánkóztak! Ilyen büszkének, erősnek még csak egyszer látta, amikor Pali bácsi rábeszélésére tisztelegni akart Sveháti bányaigazgatónál, hogy pártfogását megnyerje vállalkozásához. De Sveháti nem fogadja és a kis király látja, hogyan kell ilyenkor a nagy királynak viselkednie. Ő is örök haragba áll Svehátival. Az idő azonban nem kegyelmes senki iránt és leghamarabb az érzékeny, büszke, haragtartó emberekkel végez. Apa meghal és meghal a gyár, a vállalkozás, majd később Pali bácsi is. Csak anya marad, aki apa halála óta egészen megváltozott, «mint a csillagok, melyek csak akkor kezdenek világítani, ha már lement a nap». A kis király körül megváltozik a világ képe, mind figyelőbb szemmel nézi s az mulásával mind közelebb kerül a földhöz. Fáj földi embernek lenni, kegyetlenül fáj azt látni, hogy aki egyedül maradt meg királyságunkból: anya, — anya súrolni kénytelen. De azért még egyszer föllobban a régi góg, amikor Svehátival találkozik. Nem köszön neki, kérdésére pedig azt vágja a szemébe: Mi ellenségek vagyunk... és maga megölte az apámat! — Ez még a kis király hangja. Az iskolában már kiborul belőle a fájdalom és tanárának megvallja: Olyan boldogtalan vagyok... Kenyeret szeretnék keresni én is. Már a férfi sír belőle; már férfialázat, amikor első tanítványul Sveháti fiát vállalja el.

Szitnyai valamennyi könyve közül ez a legharmonikusabb. Felépítése teljesen hibátlan, hangja, eszközei a legegyszerűbbek és mégis annyi bája van, mintha a költő első műve volna,

amelybe lelke minden gazdagságát beletette. Szitnyai fokról-fokra haladva jutott el ehhez az egyszerűséghez, amelynek átfogó ereje azonban még az élettelen dolgokban is megéreztetni az élet elevenségét s a történet mélységében a szimbolumot, amelyen át, mint minden igaz, művészi alkotás, mindnyájunk életébe bekapcsolódik. A gyermekkor kiskirályságától a kenyérkereső diák alázatosságáig a vallomás őszinteségével csendülnek ki e munkából mindazok az elemek, amelyek Szitnyai művészetének kicsirázatói voltak.

Majthényi György.

Lehel István: Jászai Mari utolsó szerepe. Budapest, 1930. Lehel István büszkén vallja magát Jászai Mari Eckermannjának. Kegyelettel és lelkiismeretes pontossággal igyekszik az utókor számára megmenteni ennek a nagy művésznőnek és elsőrangúan érdekes emberi egyéniségének nyilatkozatait, gondolkozását, szokásait. Az *Emlékiratok* közrebocsátása után, ime, pár hónappal ezelőtt jelent meg *Jászai Mari utolsó szerepe* című könyve, amelyre a magyar színészettörténet sokat fog még hivatkozni.

A nagy tragika betegségének és utolsó hónapjainak szívbemarkoló rajza után Jászai művészetének találó értékelését kapjuk, majd egy csómó jellemző anekdótászerű feljegyzést ennek a különös asszonynak nyilatkozatairól és társadalmi magatartásáról. De ezeknél is értékesebb része a kötetnek Jászai Mari életrajza. Filológiai szempontból különös érdekességet az ad neki, hogy Lehel István, az *Emlékiratok* kiadója, az önéletrásnak téves adatait helyreigazítja s levelek és egykorú hírlapok alapján hitelesebb képét nyújtja ennek a művészi pályafutásnak, mint aminőt önmagáról Jászai nyújtott.

Lehel István egy-két adatához azonban mindenesetre hozzá kell szólni.

Igy pl. a Budai Népszínház híres kánkántánca nem 1867-ben szerepelt először színpadon, hanem négy évvel előbb. Kassai Vidor, a nagy tragika férje sem «elsősorban röhögtető arc-fintorgatásai miatt» volt a közönség kedvence, hanem emberábrázolásának élesvonalú rajza miatt. Olvassa csak el Lehel István Verő Györgynek a Népszínházról írt könyvét, alkalmassint másképen fog itélni a kis Kassairól. Az Elektra-vita ismertetése is némileg egyoldalú. Bármilyen hatalmas művészi teljesítmény volt is Jászai játéka ebben a szerepben, ma már — az idők távlatából — kissé tárgyilagosabban kellene a támadók kifogásait a történetírónak megítélnie.

Érdekes az a táblázatszerű összeállítás is, amit Lehel István a nagy művésznőnek nemzetiszínházi szerepeiről a kötet végén közöl. Egy-két hiba azonban ide is becsúszott. Legszembeötlőbb köztük az, hogy a *Nők az alkotmányban* c. politikai vígjáték szerzőjéül Tóth Kálmán helyett Nagy Ignác említettik. Az *amerikai párbaj* szerzője sem Balázs László, hanem Balázs Sándor. Az sem indokolt, hogy az *Egy királynő szerelme* című darab szerzőjének csak álnevét közli az író.

A könyv igazi értékelése fogyatékos lenne, ha nem esnék szó Lehel István könnyed, fordulatos és sokszor artistikus stílusáról. De éppen mivel ilyen biztos stilisztának mutatkozik, kár mondataiba a közbeszéd élesen rikitó szavait kevernie. Nem értjük, miért kell Jászai színpadi egyéniségét akkép jellemeznie, hogy a nagy művésznő «minden szerepében *ordítóan* Jászai Mari volt». Az is kellenél fesztelenebb stílusviselkedés, amikor Jászai egyik elhatározásának félreértőjét számárnak — csak így, egyszerűen *számárnak!* — nevezi. Landaunak Jászai Mari Elektrájáról írt dicsérő bírálatát is lehetett volna másképen jellemeznie, mint azzal a megállapítással, hogy a

német szerkesztő *ajuldozó* hangon ír a nagy művésznőről.

Ezek azonban csak apróbb kifogások a mű igazi értékével szemben. Úgy képzeljük, hogy kedves olvasmányja lesz ez a könyv nemcsak a magyar színészettörténettel foglalkozóknak, hanem mindazoknak is, akiket egy érdekes és mélylelkiségű emberi egyéniség érdekel.

Galamb Sándor.

Szabó Pál: Emberek. Regény. A Franklin-Társulat kiadása. — Barna Bertalan este rendbehozta a jószágot s aztán olvasni kezdte a Nagyváradot. «Ezt nem így kellett volna megírni. Talán emígy . . . Bertalan már akkor házasember volt.» Kitért a béke s a harmínchetesek rohamaiban annyit vitézkedett káplár Barna már nem is gondolt arra az időre, mikor a táborig lapon Ádámnak nevezte magát, mert úgy látta, hogy nem igen marad körülötte élő ember a fronton. Nem gondolt már Török Erzsikére, a háború közben elpártolt, férjhezment menyasszonyára, akiért virtuskodva s igazán búsult jóideig. És — persze — sohasem gondolt a postamesterére, aki szép úriasszony volt, de akiért akkor sem gyöttrődött, amikor szakítottak. Élt szépen feleségével, a kisebbik Töröklánnyal, a szerető szívű, kedves Juliskával s élt a dolgainak. Az olvasásra, a könyvre, újságra már előbb rákapott. Most úgy érezte, hogy írni kellene «a

jövő miatt» a magyar faluról. Meg is írta első cikkét a nagyvárad lapnak.

Igy kezdhette Szabó Pál, a tehetséges parasztíró is : épebbet akart teremteni az erőtlen-erőltetett átlagregényeknél. Egyéniségét és íróiságát megemlégeztette abban, ahogy a parasztélet bensőbb, tudatosabb realitását, a «hétszerszép legény» parasztszerelmének regényességét, majd a háborúban emberül helytállt ösztönének természetességét is kifejezte. Még nem tudta stílusának és motívumainak jellegzetességét kiemelkedővé tenni, aminek részben tán az is oka, hogy regényírásra vállalkozott. A regény fejlődésének biztonságos ereje gyakran elvész, az epizódokban pedig a mellékalakok egy-egy jellemvonása sem hat igaznak, nemhogy egész jellemük megélevenednék. A katonának nem való kulcsáron s a köhögős postamesteren kívül jónéhány alak jelentéktelenedik el így, — parasztok : az öreg Vas Mihály meg Török molnár is.

«A felhőrongyok az udvarokon hálnak és hajnaltájt kószálni indulnak a szomszéd határba.» A bihari tájak és felhők ily képeiben, a megszemélyesítésben van itt költőiség, de valami hiányzik még abból az igazságból és tisztaságból, mely a népi megnyilatkozás jellemzője . . . Első könyv e regény s mindenesetre ígéret arra, hogy folytatása jelentősebb lesz.

László István.

Torday Emil.

Ki volt Torday Emil? Utazó, etnografus, szociológus, tudós, de mindenekfölött ember. Tovább folytatta Benyovszky Móric, Magyar László, Teleki Sámuel munkáját, földerítette a fekete, a «sötét» földrész egyes tájait. Többször megfordult Afrikában. Rátermettsége, a néprajzi megfigyelésekre és kutatásokra való kiválósága már első utazásán (1900—1904) megmutatkozik. A Kongó-állam megbízásából fölhajózik a Kongón és átkutatja a keleti nagy tavak vidékét, ahova ma már benyúlnak a vasutak is. De akkor? Virágzott a rabszolgakereskedelem és ennek a megszüntetésében Tordaynak oroszlánrészé van.

Még 1904-ben újra nekivág Afrikának, hívja a vadon szava, csalogatja vissza az őserdők világába, a Kongó déli mellékfolyói öntözte területekre. Ezt az útját a Royal Anthropological Institute, a harmadikat 1907-ben, két angol kíséreléssel a British Museum megbízásából teszi az Egyenlítő vidékére, ahol a *busongo*, *bankutu* nép ősi kultúráját tanulmányozták. Mindhárom utazásáról a tudományos eredményeket francia nyelven írta meg a belga kormány kiadásában megjelent kötetekben. Ezenkívül számos tudományos dolgozata jelent meg angol, francia és német folyóiratokban, meg a magyar Földrajzi Közleményekben.

Az csak egész természetes, hogy igen sok tudományos társulatnak volt a tagja. A *Napkeletnek* megindulása óta munkatársa volt. Hazájáról sohasem feledkezett meg. A Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának értékes néprajzi gyűjteményt ajándékozott,

ezzel a kegyeletes ajánlással: *Magyar László emlékének*.

De nagy érdeme Torday Emilnek az is, hogy megismertette a világgal Afrika lelkét, a négerek kultúráját, szokásait. Az egész világ sötét szemüvegen át nézte az amúgy is «sötét» világrészt. Torday írásai bevilágítanak a néger nép lelkébe és kiderül: «Csak kívülről nigger, belülről éppen olyan fehér, akárcsak ti», ahogy Tom Sawyer mondja Jim-ről, a néger rabszolgáról.

Torday, ahogy az angolok írták róla, ideális utazó, mert türelem, emberismeret és tapintat van benne. Az ilyen érintkezésből csak jó háramlik a fehérekre épügy, mint a feketékre. Könyvei csillognak a közvetlen, könnyed, egészséges humortól, belelátunk az afrikai néplélek mélységeibe, de viszont fölemelkedünk a csúcokra is. Mert az afrikai népléleknek is megvannak a maga emberi mélységei — «gigantikus erők szunnyadoznak benne, amelyek egyaránt ragadhatják jó vagy rossz felé».

Torday fölismerte ezeket az erőket. Arra inti az Afrikába utazókat: bánj úgy a feketével, ahogy szeretnéd, hogy ők bánjanak teveled. «A feketék — írja — sokkal inkább követik ezt a keresztény tanítást, mint a legtöbb keresztény a mi világrészünkben.» A feketék példája megtanít rá, hogy az emberi testvériségnek szélesebb értelmezése is lehetséges, mint amit a fehérek ajkukon hordanak. A feketék megbocsátják a fehéreknek színtelen arcukat és csúfságukat, ha nem is látnak félistent az európaiban,

mint ahogy sokan elvárnák tőlük; megbecsülik érdeme szerint. A feketék jó emberismerők. Hálás dolog gentlemanekként viselkednünk Afrikában. «Az európainak sohasem szabad elfelejtenie, hogy Afrikában minden szem rajta csügg — akárcsak nálunk a királyokon.»

Torday afrikai utazásaival megdöntötte a feketék kegyetlen hajlamairól, embertelen vadságáról szállongó hiedelmeket, emberi fokra állította, emberszámba vette őket. Nagy volt mint tudós, mert csak a tiszta igazság vezérelte; nagy volt, mint ethnografus és szociológus, mert meglátta a «fekete» lélek mélységes erőit, rejtelmeit; bátor volt, mint ember, mert szembe mert szállni megcsontosodott előítéletekkel; hön szerette hazáját, mert megcsontkitottságában sem fedkezett meg róla, fölemelte védő szavát érdekében. Lelkesen ismertette második hazájában, Angliában

a magyar irodalom termékeit, pompás nyelvezettel ültette át angolba a kiválóbb magyar munkákat. Nem tagadta meg magyarságát, magyar voltát soha, a magyar ügynek mindig bátorhangú szószólója volt. A londoni Petőfi centennáriumon ő mondotta az ünnepi beszédet s az ő fordításában szavalta el egy angol színésznő a Talpra magyar-t. Ő fordította angolra Tormay Cecil három világjárta művét: A régi ház-at, az Emberek a kövek között-et és a Bujdosó könyv-et. Torday művészi átültetésében ismerkedett meg a világirodalom a magyar étellel és a magyar fájdalommal s neki köszönjük, hogy lord Rothermere szíve — saját bevallása szerint — az angol Bujdosó könyv olvasása közben figyelt fel először a magyar tragédiára. Egy értékes külföldön élő magyarral lett kevesebb Torday Emil elhunytával.

Horváth Károly.

Tudományos élet.

A székeleyek eredete. — Magyar oklevéltan. — Zichy-Okmánytár. — A mise története. — Jancsó-Emlékkönyv. — A magyar barokk. — Bartók Béla a cigányzenéről.

A mult hó tudományos életének legérdekesebb megnyilatkozása Pais Dezső akadémiai székfoglalója volt. Nem csekélyebb dologra vállalkozott a kiváló nyelvészfilológus, mint arra, hogy a székelység eredetének nehéz, bonyolult kérdését oldja meg, még pedig — s ez itt az új — a történeti kritikában rég hitelüket veszített krónikák és az erdélyi helynevek segítségével. Szerinte a kétségbevont hun-avar-székel folytonosság történetileg elképzelhető és a Kézai-krónikának az elbeszélése, mely szerint a székeleyek a hun (értsd az avar) birodalom bukása után Erdélybe a Csigla-mezőre vonultak, hitelesnek vehető, mert a *Csigla* csakugyan gypűvel kerített lakóhelyet jelent s tudvalevő, hogy az avaroknak is ilyen gypű-

gyűrűik voltak. Már most Pais megállapította, hogy Erdélyben a Mezősége nem kevesebb, mint 47 ilyen *csigla* nevű hely akad, ami Kézai elbeszéléseinek érdekes támpontot biztosít. *Csaba* neve sem fantasztikus kitalálás: szerinte ez a török *csab* igének, melynek a magyarban a futást jelentő *csapni* (becsap, kicsap, csapás) ige felel meg, származéka és értelme szerint is szerepelhetett a futó, menekülő avarok vezérnevéül. Maga a *székely*, régi formájában *szikil* népnév is valószínűleg egy avar-török *szik* igének származéka, melynek a magyarban a szintén török *szökik* felel meg, s így a székeleyeket is az avar *menekülésről* nevezték el, akárcsak Németh Gyula kimutatása szerint a *kazarokat*, «menekülőknek».

A *szökik* értelmének felel meg számos *Szekcső* helynevünk is. (Az ezzel összefüggő *szék* etimológiáját máskorra ígérte a kitűnő nyelvész.) A krónikának azt a másik hagyományát, mely szerint Csaba Görögországba ment, majd időmultán onnan vissza Scythiába, szintén történeti ténynek fogadja el, még pedig abban az értelemben, hogy ez a Csaba az elsőnek unokája lehetett és vezére annak a *chunavoi* vagyis hun-avar népcsoportnak, mely a görög Leon Diakonos elbeszélése szerint a mai Albánia határán lakott. Így értendő tehát a híres «akkor gyere vissza, mikor Csaba Görögországból!» Sőt lehetséges, hogy a balkáni exodus is történeti tény, mert Paisnak vannak fogódzópontjai arra nézve, hogy a magyarokhoz csatlakozó kabar-törzs tulajdonképpen a Balkánról visszavándorolt hun-avarok származékai voltak. Így érthető aztán Anonymus elbeszélése is, mely szerint a magyarok bevonulásakor a rokon-székelyek hódolatát fogadták, mert hiszen soraik közt voltak a velük egyvérű hun-avarok is.

Egy még meglepőbb állítást fogalmazott meg a leleményes akadémikus: szerinte Anonymus *blach*-jai nem az oláhokat jelölik, hanem azt a bolgár népet, melynek a honfoglalás idején Erdélyben és a Tisza vidékén való jelenlétét épen Melich János helynévmagyarázatai igazolták. Szerinte van a bolgár nép egy részének *bulak* neve is és ennek szlávositott alakja lenne a *blach* népnév. Ez a magyarázat mindenesetre jobban megfelel a történeti adatoknak, mint az oláhokkal való azonosítás, mely eddig használatban volt. Épen e helyen fejtettük ki aggodalmunkat a *blach*-oláh azonosítással szemben: hiszen még eddig senki sem állította össze, milyen népeket jelöltek ebben a korban a *blach*, *vlach*, *voloch* szóval, holott nyilvánvaló, hogy a kutatásnak ezen kellene kezdenie, ha Anonymus ada-

tát hitelesnek veszi és helyesen magyarázni akarja. Pais elmélete még azt is megmagyarázza, miért van a székely rovásírásnak bolgár-török jellege és miért szorítkozik csupán Erdély területére.

*

Végre kezünkben van a *Magyar Oklevéltan* is. Hosszú idő óta foglalkoznak már nálunk ezzel a legfontosabb történeti segédtudománnyal, de mindeddig nem volt összefoglaló könyv, melyben a kutató a magyar oklevéltan eredményeit megkaphatta volna. Érdemes részlettanulmányoknak bővében voltunk. A múlt század végén Fejérpataky és Hajnik kutatásai biztosították az európai színvonalat, majd Eckhart Ferenc a hiteles helyekről írt dolgozatában olyan sajátosan magyar oklevélkiállító jogi intézményt tárt fel, melynek segítségével az oklevéltani kutatás lényegesen új szempontokat kapott. Végül Hajnal István mutatta ki a magyar oklevélírás kapcsolatait a francia írásgyakorlattal és széles távlatot nyitott meg az összehasonlító oklevélkutatás előtt. A modern oklevéltan német atyamestere, Bresslau is hozzájárult a magyar oklevéltan újabb fellendüléséhez, amennyiben a Szent István-kori okleveleknek német császári oklevélgyakorlattal való szoros kapcsolatára rámutatott.

Most a budapesti egyetem oklevéltanára, Szentpétery Imre, kinek királyi oklevéljegyzékéről minap beszámoltam, nagyszabású szintézisben állította elénk a magyar oklevéltan teljes területét, az alapfogalmaktól kezdve az oklevéltan magyar irodalmának ismertetéséig és a magyar középkori okleveles gyakorlatnak saját eredeti kutatásaival bővített világos történetét nyújtja. Megkülönbözteti a német császári oklevelek utánzásának korát, majd egy átmeneti időszakot, melyben az oklevelek iránti érzék lassan kialakul, aztán a gyakorlat kialakulá-

sának korát és a tömeges okleveles gyakorlat korszakát. Megkapjuk a királyok és királynék, a hiteles helyek, magánszemélyek és egyéb hatóságok okleveles gyakorlatának kritikai történetét e tárgyat különösen jellemző, apró részletekre is kiterjedő kritikai szellemben és végül egy érdekes fejezetet az oklevélhamisításról. Szentpétery művének nagy jelentősége abban áll, hogy sikerül mindenütt kimutatnia az európai kapcsolatokat a magyar oklevélhasználatban, de egyúttal a magyar oklevélanyag teljes ismeretében meggyőzően mutatja ki a magyar okleveles gyakorlat sajátos intézményeit, formáit, külön magyar életét, mely a horvát-szlavon-dalmát gyakorlatra is rányomta jellemző bélyegét. Előadásából úgy vesszük ki, hogy a magyar oklevélkutatásnak legégetőbb szükséglete egy nagyszabású fotográfált facsimile-kiadvány lenne, melyben a még ki nem adott magyar oklevelek tömegei megjelenhetnének, mint ahogy már a csehek és horvátok, sőt részben már a románok is kiadták az őket illető anyagot. Nem lenne szabad itt sem lemaradnunk! Addig is Szentpétery művét a magyar oklevéltan reprezentatív műve gyanánt könyvelhetjük el, melyből a külföld a magyar okleveles gyakorlat nemzeti sajátosságait és európai összefüggéseit e tudomány mai európai színvonalán álló szintézisben kapja meg.

*

Nemrégiben említettük, hogy Esterházy Pál herceg milyen követésre méltó példát állított a kiadatlan levéltári anyaggal rendelkező főúri családok elé az Esterházy-okmánytár megindításával. Most újra van alkalmunk egy másik, a tudományos világban már jól ismert főúr, gróf Zichy István mecénási érdemeit kiemelni Lukács Pállal összeállította és kiadatta a zselői levéltárnak középkori vonatkozású és még ki nem adott anyagát

a már 11 kötetet kitevő Zichy-Okmánytár pótkötete gyanánt. A kitűnő anyagot tartalmazó gyűjtemény 1268-tól 1490-ig terjed és függelékül közli a kisvárdai uradalom 1521-iki urbáriumát és Várday Ferenc erdélyi püspök számadásait. Ez a becses anyag 1700 táján került a Töttös- és a Várday-család hagyatékaképpen a Zichy grófi család birtokába. A legrégebb magyarnyelvű levelet (1486-ból) innen adta ki már korábban Jakubovich Emil. A nagyon művelt Várdai-nemzetség több érdekes külföldi levéllel is szerepel, melyből érdekes világitást nyerünk külföldi iskoláztatásukról. Egyikük Ferrarából írja meg, mennyit szenvedett a pestis miatt, másikkuk 1431-ben Konstanbba kér ijjat küldeni, hogy lovagi tornán résztvehessen, mert ott nem lehet magyar ijjat kapni. Egyébként jobbára magánjogi természetű levelek és okiratok gyűjteménye az új kötet, melyből úgy a történészek, mint a régi magyar nevekre és szavakra, mint csemegére leső nyelvészek kitűnő tanúságot foghatnak meríteni.

*

A többnyire igen jeles Szent István-könyvek között jelent meg legutóbb két művecske, melynek a történészek és irodalomtörténészek különösebb hasznát vehetik: Meszlényi Antal a magyar jezsuiták XVI. századi történetét állította össze az egyikben, míg Petró József a szentmise történetét adja, magyarázva az egyes részek eredetét, régiségét, jelentőségét és az esetleges országonkénti eltéréseket. A Petróéhoz hasonló munkát már régen várt az irodalomtörténetírás, a magyar irodalmi élet középkorának ugyanis még feldolgozatlan részeinek felkutatását könnyíti meg a mise-történet. Tudjuk ugyanis, hogy a mise-könyvek milyen fontos szerepet töltenek be az irodalmi műveltség kezdetén. Sajnos, a fiatalon elhunyt bencés Zalán Menyhért óta nem folyik rendsze-

res kutatás e téren, holott a magyar művelődés sajátos vonásai rejlenek a középkori miscelvényekben.

*

Jancsó Benedek mindenkor a legnagyobb magyar publicisták között fog szerepelni. Most, hogy a magyar nemzeti problémák közé a volt magyar nemzetiségek multja és jelene elkerülhetetlenül beiktatódott s hogy e téren lehetetlen immár a régi liberális struccpolitikát úzni, Jancsó Benedek politikamentes és reális nemzetpolitikai szemlélete mind mintaszerűbbnek tűnik fel és talán Rákosi Jenő fölé fog kerekedni. Legalább erről tanuskodik az a vaskos kötet, mely Jancsó Benedek-Emlékkönyv címen nemrégiben megjelent és a «Jancsó Benedek Társaságban» egyesített fiatal tudósoknak és publicistáknak a nagy mester szellemében írt dolgozatait tartalmazza. A kötet első részét Jancsó Benedek politikai és tudományos érdemeit méltató cikkek teszik ki, melyek helyesen jellemzik az embert, tudóst és publicistát egyaránt. A kötet túlnyomó részét az «dőszerű cikkek» alkotják, azaz a Jancsó Benedekhez legközelebb álló nemzetiségi kérdéssel, kisebbségi problémákkal foglalkozó tanulmányok. Itt kiemeljük Kniezsa István cikkét, mely szorongó aggodalommal mutat rá arra, mily csekély az a magyar tudományos fegyverzet, amely ma a szláv tudományos világgal szemben áll, mert igen csekély azon tudósaink száma, akik a szláv tudományos világ előtörését figyelemmel kísérik. Különösen áll ez a csehekkal való viszonylatban. Tudományos szempontból ma úgy áll, hogy ők jobban ismernek bennünket, mint mi őket, sőt egyes magyar problémákkal, így különösen magyar jogtörténettel intenzíven foglalkoznak. A történelmi cikkek közé sorolt tanulmányok írói közül Asztalos Miklós, a kötet érdemes szerkesztője,

kissé anakronisztikus szempontot alkalmaz, mikor párhuzamba állítja a mai román nemzetiségi politikát a XVII. század vallásharcaival s még hozzá ennek csupán egyetlen, legutóbbi fázisával. Legérdekesebb és kétségtelenül egészen új és helyes úton jár Hóman Bálint kitűnő tanítványának, Deér Józsefnek tanulmánya a magyar-horvát államközösség kezdeteiről, melyben kimutatja, mennyire a későbbi közjogi illuzió áldozata volt úgy a magyar, mint a horvát történeti iskola, mikor Szent László és Kálmán dalmáciai és horvátországi hódításai-ban nemzeti hódító imperializmust, vagy a horvát koronázásban közjogi ténytet látta. Kétségtelenül igaza van, mikor a koraközépkori dalmáciai hadjáratokat a patrimoniális királyság dinasztikus családi felfogásából magyarázza és a koronázásban is csak a családi, tehát magánjogi kapcsolatok kiterjesztésének az egyház részéről történt szentesítését ismeri fel. A később megfogalmazott híres magyar-horvát paktum is egy későbbi kor felfogásának a multba vetésével magyarázható, amikor már a ració-nális közjogi felfogás kialakulásával szükségesnek látszott a korábbi politikamentes, dinasztikus, családi terjeszkedés ellen az újabb felfogás érvényesítése a mult eseményeinek elmondásában. Ez a dolgozat a horvát tudományos világban még erős visszhangra fog találni.

*

A *Magyar Művészet*-ben Kapossy János a magyar barokkművészeti kutatás mai állásáról számol be és ő, aki a XVIII. századi művészi életét nemcsak kritikai intuícióval, hanem erős levéltári felszereléssel tanulmányozza, megint számos új szempontot és ismeretlen mesternevet tud elsorolni. Az olasz-osztrák-délnémet eredetű magyar barokkművészet legeredetibb, magyar vidéki ízléssel átítatott megnyilatko-

zásának a vidéki magyar kastélyokat tartja, melyeknek külföldi analógiáit eddig még nem sikerült felkutatni. Ilyen a művészileg is legjelentősebb Grassalkovich-kastély Gödöllőn, a hatvani kastély, a nagytétényi Rudnyánszky- a péceli Ráday-kastély, a pétervári Keglevich, az iharosberényi Inkey-kastély és több más. Már a mansard-pavillontetön is felismerhető a helyi jelleg, de még jellemzőbb helyi megoldásnak tartja Kaposy a homlokzati épületszárny udvari frontján végigvonuló árkaDOS, itt-ott mellvédes tornácot, melyen a «magyar földesúr meghittebb, jovialis» világának megnyilatkozását ismeri fel. Nem tartja lehetetlennek, hogy itt a magyar vidéki és népi építészet egyik kedvelt alkotóeleme szívódott fel a barokk-építészet formakincsébe.

*

Bartók Béla a Néprajzi Társaságban a cigányzene és a magyar népzene viszonyáról tartott nagyszerű elő-

adást. Hibáztatta a *cigányzene* kifejezést, mert félrevezeti a be nem avatottat: nyilvánvaló, hogy amit cigányzenének neveznek, az nem a cigányok zenéje, hanem magyar népies műzene, melyet részben zeneileg művelt vagy még többször dilettáns zeneszerzők írnak és benne a cigányoknak csak a szöveg nélküli előadás szerepe jut. Ő, aki mint köztudomású, a magyar *parasztszene* lelkes híve, mert abban régi, ősi magyar értéket lát, hibáztatja, hogy az ú. n. cigányzene rajongói a mai napig sem írtak a cigányzenéről tudományos könyvet, vagy nagyobb szabású tanulmányt. Aztán egy újabb német «magyar népzene» jelzésű kiadványon mutatta be, hogyan nem szabad magyar zenét kiadni. A nagy magyar művészt a társaság lelkesen ünnepelte Molnár Imrével együtt, aki a Néprajzi Társaságban ez idén is sokszor tolmácsolta művészi előadásban a magyar zene-folklore-előadások zenei példáit.

Eckhardt Sándor.

Magyar irodalom olaszul.

E cím alatt tulajdonképpen *Balla Ignác* működéséről számolunk be, aki élénk és sokoldalú propagandát fejt ki irodalmunk érdekében Olaszországban. Az *Alpes* kiadvállalat két kötetet adott ki magyar szerzőktől. Az egyik *Novellieri ungheresi* címen magyar novellagyűjtemény *Balla Ignác* és *A. Borgomaneri* szerkesztésében és fordításában, a másik *Bánffy Miklós gróf* «Dell' alba alla notte» című regénye *F. Vellani Dionisi* fordításában, *Balla Ignác* előszavával. Ezenkívül még két kisebb lexikonszerű ismertetésről kell megemlékeznünk, amelyeket ugyancsak *Balla Ignác* állított össze. Az egyik az *Arcilibro* című irodalmi almanachban jelent meg, a mai magyar írókat ismerteti ABC rendben, a másik a *Cordelia*-ban, az olasz lá-

nyok évkönyvében kapott helyet. Ebben a magyar írókat szedi ugyancsak ABC rendbe.

Külföldön ismertetni a magyar irodalmat nehéz és nagy felelősséggel járó munka. Ugyszólván lehetetlen úgy megoldani ezt a feladatot, hogy mindenki meg legyen elégedve: azok is, akiket ismertetnek, azok is, akikkel megismertetik. A fontosabb az lenne, hogy az olaszok legyenek megelégedve az eléjük adott irodalommal. Talán az lehetne a vezető szempont itt, hogy csak az alaposan és pártatlanul kiválogatott javát vigyük ki irodalmunknak. Kevés írónkat emlegetünk és fordítunk, de ez a kevés lelkiismeretes rostálás után jusson ki és az ismertetés is legyen alapos és sokoldalú.

Balla Ignác működését azonban — úgy látszik — inkább az a szempont vezeti, hogy az itthoniak ne haragudjanak meg. Nem nyugtalanodik a lelkiismerete amiatt, hogy esetleg az egész magyar irodalomból ábrándul ki néhány olasz barátunk, ha az általa ajánlott írók közül egyetkettőt kiválaszt és csalódik bennük. Mert Balla Ignác ismertetése alapján csak találomra válogathat az olasz olvasó. Ismertető módszerének két sarka az ABC és a lexikonforma, amelyben lehetőleg minden íróra ugyanannyi sor jut. Ezek a külsőségek jellemzik az ismertetések tartalmát is. Balla Ignác mindenkivel szemben finom és udvarias. Csak jót tud írni és ismertetéseinek hangja szellemesen kedveskedő.

Ha valaki fel is teszi, hogy csak jót ír, mint kritikus, bármennyire súlyos irodalomerkölcsi hiba is ez, tisztán irodalmi értéke még lehet annak, amit írt. Lehetséges, hogy meg tudja látni mindenkiben azt, ami érték, ki tudja válogatni minden író jó tulajdonságaiból a legjellemzőbbet. Ha rosszul is kritizál, még jellemezhet jól és magvasan.

Jellemző módszerének egyik legszembetűnőbb sajátága a külsőségek tisztelete. *Tormay Cécil*ről megjegyzi, hogy látszólag törekeny, *Eötvös Károly*ról úgyszólván mást sem mond, csak azt, hogy kávéházában milyen «vajda» volt, *Bánffy Miklós* regénye elé írt előszó majdnem kizárólag a Bánffy-család története. Ahol csak teheti, beszámol az író foglalkozásáról, különböző kitüntetéseiről és díjairól.

Ezek a külsőségek azonban nem véletlenül kerülnek ismertetéseibe, Balla Ignác szemei nem tudnak lehatolni a felület alá. Bizonyos, hogy egyike a legnehezebb írói feladatoknak rövid, pár soros jellemzéseket adni, de nem is sikerül Ballának mai íróink egyéniségét, munkásságának

lényegét megfogni szinte sohasem. Például *Mikszáth* jellemzésében — amelyik talán a legjobb a novelláskötetben — a társalgásba hanyagul elszórt aforizmáit, humorát, iróniáját, paradoxonait és érzelmességét emeli ki. Azt azonban nem mondja meg, hogy milyen ez a humor, hogy a látszólag könnyed csufolódás milyen hamar és észrevétlenül csap át a kesernyész öngúnyba.

Jellemzései közül ezek a sikerültebbek, amikor körülbelül rátalál a fontos vonásokra, de nem jutnak eszébe azok a jelzők, árnyalatok, amelyek az írói egyéniség lényegéhez vezetnek el. Legtöbbször azonban beéri azzal, hogy kiválaszt találomra egy jellemvonást, azt ismerteti részletesebben, nem törődve azzal, hogy az íróról színtelen vagy hamis képet ad. Így lesz *Komáromi János*ból Habsburg-ellenes történelmi regényíró, *Jakab Ödön* írói jelleme pedig abban áll az Arcilibro lexikona szerint, hogy fehér haja van, hasonlít Petőfihez és a hazát, bort, szerelmet éneklí meg.

E lexikon tudósokra vonatkozó adatai még fokozottabb felületességről tanuskodnak, mert akármelyik kézikönyvben utánanézhett volna adatainak. Nincs egyetlen címszó alatt sem kifogástalan szöveg. Szerinte *Gelevich Tibor* pesti katedrájának anyaga az olasz művészet, *Vojnovich Géza* «számos közleménnyel ismertetett kettőt a nagyobb magyar költők közül: Petőfit és Aranyt» és semmi több tudományos munkásságáról. *Horváth János*t elkereszteli Jenőnek és «magyar prózaírók és filozófusokról írt értékes tanulmányok szerzőjének» teszi meg.

Legjobb nem belekezdeni annak bírálatába, hogy kiket vett fel és hagyott ki lexikonából és novellagyűjteményéből. Azzal nem lehet megvádolni az óvatos és finom modorú Balla Ignácot, hogy valamilyen szempont szerint válogatott volna. Nem

válogatott semmit, felvett mindenkit, akinek egy kis hírneve vagy tekintélye van Magyarországon. Így bekerültek a novellagyűjteményben Balla válogatottjai közé a valóban jó író idősebbek a sok rossz mellett, de véletlenül sem szerepel a novellagyűjteményben egy fiatal vagy megszállott területi író sem, mint Berde Mária, Makkai Sándor, Tamási Áron.

A fordítások — a novelláké is, *Bánffy Miklós* regényéé is — sikerültebbek, mint a bevezető jellemzések. *Mikszáth* sziporkái ugyan lassabban és ritkábban pattognak, *Tormay Cécil* lendülete fáradtabb és retorikusabb, *Karinthy* szellemessége fakóbb, mint a magyarban, *Herczeg* finoman gúnyos modorából éppen a finomság veszik el, de ez talán nem is a fordítók hibája, hanem a fordítás tényéé. Különböztették, ami tőlük tellett, néhol lendületbe jönnek és meglepően találó olasz megoldásokat találnak a magyar szöveg nehézségeire. Legsikerültebb *Bánffy Miklós* regényének fordítása. Igaz, hogy ez adhatta a legkevesebb nehézséget csiszolt nyelvvel és nagyobb mélységeket nem érintő dilettantizmusával. A regény főproblémája nem az emberek lelke és egyénisége, hanem az események, amelyeket minden nyelven el lehet mondani nagyobb zökkenők nélkül.

Balla Ignác azok közé az idegenben élő magyarok közé tartozik, akik csak a legmagasabb elragadtatás hangján tudnak beszélni arról az országról, amelyben éppen élnek. Balla Ignác is révületbe esik és rajong mindenért, ami olasz. Ez nem is lenne baj, mert valóban sok szimpatikus vonás van az olaszokban és valóban őszinte barátainkként viselkednek. De ennek a nagy lelkesedésnek van kártékony oldala is. Ez a lelkesedés minél többet ad az egyiknek, annál többet vesz el a másiktól. Balla Ignácnál olyanfor-

mán fest az olasz-magyar kulturális viszony, mintha mi óriási kitüntetésnek éreznénk, hogy Olaszország kulturális gyarmata lehetünk. Ez első sorban abban nyilvánul meg, hogy kisebbnek tünteti fel a magyar irodalmat, mint amilyen valóban. Ötvennyolcvan éves történelemtől beszél a novelláskötet előszavában, ezért «a magyar irodalom a fiatal irodalmak közé sorolható.» Ha a mai értelemben vett irodalomról beszél, akkor is százszázötven éves történelmet emlegethetne, de éppen az általa is oly sokra becsült Horváth «Jenő» elmélete szerint régi irodalmaink, ha céljaikban és eszközeikben el is térnek a maitól, ép úgy irodalmak, mint a mai. Másodsorban nagyobbnak tünteti fel az olasz hatást a mai magyar irodalomban, mint amekkora a valóságban. Eltekintve attól, hogy az ilyen túlzásoknak mindig megvan a bőjtje, a valóság maga is elég mély és tartós vonzódást mutat a két nép között. Felesleges minden balkáni színezetű rajongás, amely nemcsak ránk megalázó, de az olaszokra nézve is bántó, mert feltételezi róluk, hogy nemcsak barátságot várnak tőlünk.

Balla Ignác munkássága még így is: számos tévedésével, sokszor elképesztő felületességével is hasznos, eredményes és jószándékú. Fáradhatatlan az alkalmak felkutatásában és kihasználásában, amikor a magyar irodalmat propagálhatja. Ezen a téren határozott tehetséget árul el. A tökéletes munkához az kellene, hogy vagy másokat is bevonna, hogy elégítsék ki az általa felkeltett kívánságokat, hiszen elég szakemberünk él Olaszországban, hogy közvetítse a jól megírt cikkeket a magyar irodalomról, vagy maga nézne gondosabban utána adatainak és mérlegelné jobban azt, amit leír.

Fábián István.

Színházi szemle.

A esodadoktor.

Bibó Lajos vígjátéka a Kamara-Színházban.

Olasz Pál uram nemcsak füvekkel és kotyvalékokkal, hanem jókora adag — emberismerettel is kuruzsol: a falu népének hiszékenységére épít, azt fölözi le magának. Fia, a tanult fiatal orvos, hiába akarná leszoktatni e kamatozó babonaterjesztésről, elszántan versenyt indít hát ellene a fölvilágosodás terjesztésével. De a versenyben alul marad, valameddig ravasz, a nép nyelvén kitűnően értő édesapja — megint csak számításból, házasító praktikából — sajátmaga úgyszólván kezére nem játssza a pacienturát. E párszavas tartalomjelzésből is meglátszik, hogy Bibó témájának mennyire két oldala van: az egyikén kis híja, hogy komoly dráma nem kerekedik belőle, melynek feszültségét nagyban fokozza az, hogy a két szellemi légkör összezapásában apa és fiú kerül egymással szembe. De a másik oldalon a konfliktus derűs elemei is nyomban megetszenek s Bibó most jóformán csak ezekre veti rá magát: a keserű piluiát, melyről egy újságnyilatkozatában beszélt, ugyan csak meghempergeti nem is valami finomított porcukorban, inkább afféle kissé nyúlós és nyersízű «tunkmasszá»-ban. Vígjátékában így azután van tagadhatatlan kedély is, de valamenynyire a számítás, a szerkesztésnek nem mindig gondja, sokszor csak darabos, elnagyoló munkája is kirí belőle. Legjobb az epizódrajzban, az átfutó figurák életszerű, keresetlen humorú megvilágításában. Parasztlainak jelenetei — noha a második felvonásban jóformán megismétlik azt, amit már az elsőben megkaptunk s a vígjáték éppen a közepetáján nagyon is egyhelyben topog — mozaik-színességükkel váltig lekötik az érdeklődést s bennük mindig

középponti nyomatékhoz jut a leg-gazdagabb naturalista megfigyeléssel és írói éberséggel megrajzolt parasztlalak: az apáé. Az úri renden lévők beállítására már inkább csak egy-egy hálás színpadi helyzet megteremtésére s minden áron való kizsákmányolására szolgál, ezek a drámába jobbra csak jeleneteikkel kapcsolódnak be, karakterükkel alig.

Színészi tekintetben is a falusi alakok felől mutatkozik a siker minden ígérete s a színháznak teljes odaadással vállalt, legjobb képességével megoldott munkája ezt az ígéretet derekasan be is váltja. A Nemzeti Színház együttesének egyik jeles tagja, Palágyi Lajos, ezúttal először mutatkozott be rendezői minőségben s amit nyújtott, azzal biztat, hogy tőle ezen a téren is figyelemreméltót várhatunk, tapasztalatának, hosszú vidéki színházirányító munkájában szerzett tudásának, éppen most, midőn az egyik érdemes színészrendező váratlanul sírbadólt, első színpadunk még nyilván sok hasznát láthatja.

A közreműködők élén Rózsahegyi Kálmán halad, neki a parasztfortélyból és melegszívűségből egyberőtt figurával, a falusi búbjosóval, megint alkalma nyílt megmutatni, hogy mai színjátszásunknak ő a legigazibb humoristája: nemcsak ész és kedély van alakításában, hanem mélység is s amit a szerzőnek egyébként csak úgy becsületszóra kellene elhinnünk, hogy: ennek az embernek garasos praktikáin túl egyéni szuggesztivitása is van egy egész falu népére, azt Rózsahegyi sokszor egy-egy mozdulatával vagy szemhunyorításával játszva hitelesíti. Keresztlányának, a falusi kis «katicabogár»-nak szerepében Somogyi Erzsí járt a valódi színészi alkotómunka magaslatán. Ez a kedves, friss talentumú színésznő ebben az évadban mintha

öszönösen eljutott volna oda, ahová a jóindulatú kritika kezdettől fogva tessékelt: a tiszta művészi egyszerűséghez. A *Vadkacsában*, a *Sári bíróban*, a *Bécsi menyasszonyban*, a *Magyar Elektrában* rendre arról tett tanuságot, hogy a túlzásra, némi operettgrimaszokra való hajlam nála csak olyan színpadi gyermekbetegség volt. Bibótól ezúttal meglehetősen konvencionális feladatot kapott, de ennek keretébe belevitte egy fiatal leánylélek egész érzelmi tavaszpompáját — a magáéból. Ez nem színpadi báj, hanem művészi igazság, mely éppen a néma percekben a legbeszédesebb. Sugár Károly is a jellem gyökeréig és a csodadoktor famulusának úri sorból kikopott figurájával. Petheő Attila finom ízléssel ágyazta be a vigjátéki hangnembe az orvos alakjának kissé nyers, de az ő jétékában férfias kedvességgel enyhített akcentusait. A többiek mind az epizódhoz tartoznak s közülük a maga helyén mindenki megállta a sarat. A falusi miliórajz ezen a színpadon mindig igazsággal és étellel teli.

A szénásszekér.

G. B. Shaw politikai burleszkje a *Vígshízházban*.

A híres «előszavas» drámák írója ezúttal magát a bevezető értekezést folytatja tovább a színpadon is: az akciómentes logikai játék, a dialektika kizárólagossága színpadon annál nagyobb mértékben, mint ebben a háromórás politizálgatásban, valóban el sem képzelhető. Abban, amiről itt szó folyik s főleg abban a látszólagos állásfoglalásban, melyet itt Shaw a szóbanforgó dolgokkal szemben tanúsít, nagyon észrevehető az elképesztés némi szándékossága. A szocialista prédikátor most a maga pártjának, sőt általában a világmegváltó demokráciának bábúját tépdési meg s a levelenként lecsipkedett lombkészséggel a végén egy valóságos — monarchát, egy okos,

talpraesett királyt koszorúz meg. Az elvtagadás vádját Shaw most nyilván eleve számításba is vette azok részéről, kiktől elvárja, hogy komolyabban vegyék őt, mint ahogy maga szokta venni önmagát. A hagyományos «előszót» könyvében most sem engedte el s abban buzgón magyarázgatja, hogy amiben mi a demokráciának szánt fricskát láthatnánk, valójában — szerelmi vallomás. De a színpadon csak annyi derül ki, hogy a vitában Shaw mindig az okosabb pártjára áll, még akkor is, ha a fenséges nép bizalmából az élre emelt politikusoknál történetesen a — király az okosabb.

A darabban jelenidőként a mi századunk végét emlegetik, de Shaw nem sok ügyet vet rá, hogy a külső viszonyokban a maiaktól valami lényegesen eltérőt éreztesen. Még azzal sem bajlódik, hogy alakjainak bármiféle emberi reliefet adjon: árnyalásuk szinte az operett tarka színfoltjaira van egyszerűsítve. Magnus királya is híján van minden valódiabb karakterbeli érdeknek, a szíve verését szinte meg sem halljuk a szája járásától. Papol majd három órán át s vitatkozik mindig és mindenkivel: két minisztertanácsban kormányának tagjaival, családi körben «szükséges rossz» hitvesével, a selymes budoárban még szükségesebb és még rosszabb szeretőjével s végül Amerika vigéc-diplomatájával. Mindenki ultimátumot terjesztget eléje, ő pedig egyre-másra bebizonyítja, hogy a szénásszekéren nem tanácsos a hegyeket cserélgetni, mert az egész alkotmány könnyen felborulhat.

Pozitív állásfoglalást vagy éppen tanácsot a darabból nehezen meríthetni itt tetszik meg valójában, mennyire negatív irányú Shaw egész gondolkodása. Racionalizmusa az ultima rációk felé mégcsak nem is törekszik, forgatja, fitymálja azt, ami van, de nem igen árulja el, hogy szerint mi legyen. A nyelvét nem arra használja, hogy vele hitet valljon, inkább csak

arra, hogy — kiöltögesse. A témái őt magát sem érdeklik oly mértékben, hogy irántuk az érdeklődés ránk valami túlságosan átragadhatna. Ami mégis érdekkel, valahányszor a színpadon megszólal, az ő maga: az eszejárása, valóban nem mindennapi szellemi ébersége. A nézőtér válogatottjai úgy élvezik műveit, mint a szellemnek önmagával való játékát. Csakhogy ezek a válogatottak vajmi hamar elfogynak s a további publikum a színészek félórás távbeszédei után már nem azért veri össze a tenyerét, mert az elmondottak logikai bravurját méltányolja — tapsával csak a bravuroszínészi beszédteljesítményt ünnepli.

Ezekben a Vígszínház előadása magas színvonalon mozog. Hegedüs Gyulához fogható sajtóképi beszélőszínész Európa-szerte nyilván kevés akad. Már az orgánumban is megvan az az egyéni varázs, mely az alak jelentékenységének, intellektusbeli fölényének hitelt szerezhet. Most mozgásának keresetlen eleganciája is hozzájárult, hogy vállán a darab atlaszi terhét a Shaw-i elképzelés szerint való nonchalance-szal hordozhassa. Művészpályájának ez bizonyára egyik oromdísz, — kár, hogy éppen ezt a máris közelgő elfeledtetés köde fenyegeti. Körülötte is a színészi képzelemnek egész csomó remeke készül a kárba vesztett fáradság sorsára jutni. Törzs szabályozható hisztériájú miniszterelnöke, Mály Gerő faragatlan, de emberséges indulatú radikális minisztere, Gombaszögi Ella s Makay Margit színezésben egymást pompásan kiegészítő miniszternői, Lázár Mária okos és graciózus királyi metresze, Gazsi Mariska praktikus megalkuvó királynéja: egytől-egyig az évad legkitünőbb színészi munkáihoz tartoznak. Csak Rajnainak nem ártott volna az amerikai követ alakjához a ragasztott orron kívül valami bensőbb eredetiséget is találnia.

Ékszerablás a Váci-utcában.

Fodor László vígjátéka a Vígszínházban.

Akárcsak a *Töltőtoll*, ez az újabb Fodor-vígjáték is külföldről került haza ujdonságnak; amaz a külföldi sikerekben itthon nem nagy támasztékot lelt, emerről sem vagyunk bizonyosak, hogy a «Váci-utcában» megél-e annyi ideig, mint «in der Kärntnerstrasse». Molnár Ferenc iskolájának terméke mind a kettő s mintáik nem is épen Molnár jobb művei, inkább a korai hervadásra született ötlet-darabok.

Ötlete most abból a bizonyos «modern romantiká»-ból sarjad, melynek egyik legkedveltebb — csakhogy már egy kissé túlságosan is elhasznált — tétele az, hogy a «gentleman» rabló különb s főleg a nők szemében kívánatosabb legény, mint a társaságbeli «gazi» gentleman-ek, kik a maguk bankdirektori vagy egyéb «közgazdasági» tevékenységükkel — bár a polgári felfogás által tiszteltebb formák közt — szintén a rablás és zsebmetszés nemes hivatásának élnek. Fodor is ezzel a kipróbált tétellel játszik s újat belőle legfeljebb néhány egészen külsőséges technikai fogással iparkodik kicsiklandozni. Ezeknek aztán feláldoz mindent, ami a valószínűség, sőt a legemibb színpadi vonalvezetés rovatába tartozik. Meglepetésből meglepetésbe hajszolja a nézőt, szerelmet gyanítat, ahol csak spekuláció van, a felvonást rendőri beavatkozással végzi, melyről a következő felvonás elején kiderül, hogy újabb rabló-trükk volt, a károsult nála meglopja a tolvajt s mikor azt hinnéd, hogy ez a poent: kisül, hogy a rabló áldozata mégsem bírja a rablót benne hagyni a pácban... és így tovább. Közben az alakok buzgón jellemezzetik egymást és magukat, noha a «jellem» az egyetlen ékszer, melynek ez az ékszerek körül lihegő társaság soha még csak a színét sem látta. — «Mi

lett belőlem? — kérdi a hösnő, egy «korunk»-at reprezentálni hivatott báróné. — Egy pesti asszony, aki szaladgál a Váci-utcában. Ékszereket és prémeket szimatol. Vásárol, mert eladta magát, hogy vásárolni tudjon. Nem eszik, csak csipeget. Nem szeret, csak szeretkezik. Nem szenved, csak unatkozik. Programja? Dél előtt egy cocktail, délután egy férfi, este egy veronáltabletta. Ez vagyok én, kedves barátom.»

A színházi képeslapok «Gerbeaud»-rovatából ismerősünk ez a City-gyöngye, akiről talán jó vígjátékot is lehetne írni, ha a szerző valami könyörtelen vivószekcióra szánná el magát. Fodor bravurosan elhesseget magától minden írói érdeklődést, hogy színdarabkészítői számításában még az se zavarja. Ebből áll elő az a teljes stíluszavar és felemáság, melyről a szerző is bizvást elmondhatná: «Ez vagyok én, kedves barátom».

A Vigszínház előadása is biztos volt a tempóban, de tapsogatózó a stílusban. Honthy Hanna nem először játszott itt prózai szerepet, akárhány szellemes és finoman pikáns alakítása máig emlékünken él. De e báróné «flott» romlottságát most valahogy nem bírta sem hangban, sem mozgásban eltalálni, valami fölösleges melancholikus vonást vitt a figurába, mely pedig a lelkiségből még ennyit sem bír meg. Rajnai «korunk színvonalán álló» banditája különösen az első felvonásnak jó lendületet ad, de utóbb a rutinon kívül egy csipetnyi egyéni szín vagy íz ki nem érződik belőle. Törzs is hol így, hol úgy próbálkozik a hanggal, végül is szintelen marad. Hegedüs sem kapja meg szerepétől azt a minimumot sem, ami iránt a nézőtérén már pusztá megjelenése is jogos várakozást kelt. Makay Margit az egyetlen, ki a «pesti barátónő» fogalmának tökéletesen megfelelő, a darab szempontjából jelentéktelen szerepéhez egy valódi «váci-

utcai» céltalan temperamentum és gyökértelen kedvesség egész ijesztő világát hozzáéreztetni. Jávor áldetektívje ügyes, Gárdonyi ékszerésze, meg Mály boltörzője jellegzetes.

Túl a rácsnon. — Amit az asszonyok akarnak.

Sierra Martinez színműve s a Quintero testvérek vígjátéka a Magyar Színházban.

A kétfelvonásos kolostori történet, mely Kosztolányi Dezső szép fordításában került elénk, költői mű, anélkül, hogy a színpadi «költőies»-séget hajszolná. Cselekménye kurta novellára is szűkösen futja, hangja végiglen tiszta líra s mégis több benne a benső drámaiság, mint akárhány hangos «Effektstück»-ben. Eredeti címe: *Bölcshódal*. Ez a bölcshódal egy egész dominikánus apácázárda tiszta kis társadalmának szívében fogan meg, tekintetében vet lobot és ajakán zsong, amióta a fejedelemasszony névnap ajándékai közé valami szerencsétlen leányanya egy parányi embervirágot rejtő kosarat csempészett. «Mari, az ezred lánya» mintájára most e kis leánycsecsemő lesz Teréza, a kolostor lánya. A nővérek és noviciák versenyt viselik gondját, a zárda öreg doktora keresztlányául vállalja, Juana testvér pedig az anyai szeretet egész melegével veszi pártfogásába. Tizenhét év múlva Teréza maga is anyányivá serdül, a doktorbácsi gondoskodásából derék vőlegénye is akad s a nővérek sajjó szívvel bocsátják szárnyra dédelgetett madárkájukat. A lemondás világa szembekerül a követelő étellel, melynek egy sugara belopódzott falai közé s most, hogy elröppen, meleg emlékét még sokáig ott hagyja maga után.

Sierra Martinez halk és delikát eszközökkel dolgozik, nála szinte egy falevél földrehullását is meghallani. Ezért van művében minden apró for-

dulatnak akkora helyzeti súlya s olyan plaszticitása. E plasztikát azzal is növeli, hogy az uniformizált apáca-társadalomban finoman érezteti az egyéni arcéleket, a vérmérsékleti árnyalatokat. A merev regulatizszepteltől a nő örök anyai ösztönén át a megbocsátó lelki liberalizmusig szóhoz jut itt minden hang, noha vezérszó-lammá a kolostori kórus harmóniájában egyik sem erősödhetik. De a figyelőbb fül az áhítatos együttesből is kihallja e hangszín-korrelációk fojtott drámaiságát.

A színház gondos munkája (a rendezés Góth Sándor kezében volt) épen csak erre a differenciálásra nem vetett elég ügyet, az együttest nagyon is egy-szólamúvá tette. A hangulati hatás így is erős volt, de relief helyett inkább falfestményt kaptunk. A fejedelem-asszony alakjában Góthné nagyon iparkodott elnémitani egyéniségének harsogóbb színeit, voltak is szép mo-zzanatai, de ahol egy bölcs lélek fölé-nyét kellett éreztetnie, még így is akárhányszor túlságosan kackiás han-got ütött meg. A fiatal Ákos Erzsí Juana nővérje látomásszerűen szép jelenség, előkelő mértéktartása is figye-lemreméltó, csak a dikciójában van még valami csekély iskolás íz. Góth orvosa egy kissé szintelen, Pethő vőlegénye daliás és rokonszenves. Egy egészen ifjú debütáns, Márkus Margit, játszotta a kis lelencet, meglepő egyszerűséggel és átérzettséggel. Kez-dőknél gyakori, hogy inkább a szín-padra figyelnek, mint a maguk lel-kére. Annál örvedetesebb, hogy Már-kus kisasszony mindjárt bemutat-kozásával az őszinte átélés nem min-dennapi fokára mutatott biztató ké-pességet.

*

A Quintero-testvérek vígjátéka szintén merőben novellisztikus darab, afféle «Krähwinkel»-történet, spanyol helyi színekkel, egy andaluziai kis-város hölgyeinek pletyka-hallalija egy

váratlanul körükbe cseppent madridi fiatalember elejtésére. *Amit az asszonyok akarnak*: természetesen a házasság, a másoké vagy a maguké. A jelen esetben senorita Juanita, kinek az egész város azt a feladatot szánja, hogy a szemrevaló vadnak a kegye-lemdőfést, a *kill*-t megadja, maga is azt akarja, amit a pletykaéhes asszonyok: senor Adolfo térdrekényszerítését. A poent azután az, hogy még a csinos madridi sem akar mást, mint amit az asszonyok akarnak: az általános és zajos ügybuzgalom következtében azonban alig bírja módját ejteni, hogy nyakát az igába hajthassa. Mindez nem túlságosan mullatságos fordulatok közt esik meg s a főbab az, hogy a figurák belül egészen üresek, csak szavakban élnek, akár-mennyire szapora szavúak is egyébként.

Góth Sándor, ki a darabot fordította és rendezte, pergő ütemet diktált, de minden színészi túlzást is szabadjára engedett, pedig diszkrétebb színek itt többet mondanának. Ezt mint színész, Góth maga is megérezte, a városka lelkipásztorából afféle csendes bonhommiájú Constantin abbé-változatot faragván. De már Góthné a legagresszívabb fogadatlan prókátor és hírharang szerepében szinte telje-sen a közönség (s hozzá még a ki-sebbpénzüek) felé játszott, jelenéseivel az együttesből rendre kiugrott. Ebben az egyébként pompás techni-kával sziszegő Mészáros Giza sem maradt el mögötte. Simon Marcsa ki-tűnő realista megfigyeléssel rajzolta meg a süket papgazdasszonyt, neki meg a szerepe ötletlen és kevesetérő. A tehetséges Rádai Imre madridi vőle-génye megnyerő külsejű, izlésesen tar-tózkodik a pojácskodástól és meggyő-zően fiatal. Ákos Erzsí finoman beszél és mozog, csak még mintha egy kissé kívülről szemlélné a maga játékát.

A *Túl a rácson* nemes szimfóniája után ez a darab bizony csak olyan «könnnyű zene», ezúttal mandolinnal

és kasztanyettel. De az egész színházi este mégis mintegy varázsütésre magasba lendítette a Magyar Színháznak ebben az évadban ugyancsak alant bukdácsoló munkavégzését. Legutóbb már a külső-királyutcai zengerájok vetélytársává szegődött, most végre a színházjeggyel, mit pénztárában árulnak, megint — színházba szól és deszkáin a költő és a sorsharag ikerpárjából valahára a költőt is megint szóhoz juttatja.

Meddig fogsz szeretni?

Halász Imre vígjátéka a Belvárosi Színházban.

Egészen fiatal szerző jelentkezett ezzel a darabbal, írói igényei nem túlságosan magasak, egyelőre inkább csak színpadi készségből vizsgáljuk le, de abból figyelemreméltó sikerrel. Alighanem ennek szól a Színpadi Szerzők Egyesületének elismerése is, mely az újonnan alapított Beöthy-érmet első ízben az ő munkájának ítélte.

Az operett-szövegíró meg muzsikustársszerzője egyszerre fognak tüzet a primadonna, illetőleg a szubrett oldalán. Amaz csak kétévi időre hajlandó nyakát a házasság igájába hajtani, emez házasság nélkül «örök» szerelmet esküszik. További sorsuk természetesen a nők kezében van. A primadonna a próbaházasságból színleg kiengedné a férjet, csak hogy egyidejűleg arról is gondoskodik, hogy most már azt ne bocsássa szabadon a — féltékenység. Az «örökre» szerződő komponista pedig tehetetlenül rázza megunt szerelmének láncát.

Ennyivel s ily kevéssé újjal «beérkezett» színpad szerző előállni sem igen merne. A fiatal Halász Imre nem sokat aggodalmaskodik, nem is igen mesterkedik, átlátszóan, szinte mindent eleve sejtetően exponál, hanem azután a témát olyan ügyesen és frissen forgatja, hogy színpada egykettőre megélénkül, a színes szálak a

motollán fürgén futnak idestova s a végén takaros, tetszetős szöttek kerül ki belőlük.

Technikai könnyedsége, sőt tagadhatatlan gráciája meillett a szerzőnek még valami fiatalos kedvessége is felőllik. Eddig még — szerencsére — nincs meg benne a routinier-k hideg számítása, érezhető játékos kedvvel buzgólkodik a témája körül, helyelközzel pedig bizonyos szatirikus távolságba is bír helyezkedni azzal szemben; valamelyest ironizálja is azt a «műfaj»-t, melynek itt maga is szolgálatába szegődött.

Darabjának színpadi megoldása nagy nehézségekkel nem jár, de elegáns játékot, pergő ütemet, színészi biztosságot annál inkább megkíván. Mindezzel a Belvárosi Színház bőkezűen szolgált. A két vezetős szerepre két olyan közreműködőt nyert meg, akinek pályája erről a színpadról indult el: Titkos Ilonát meg Delly Ferencet. Öröm volt látni, amint évek óta selejtes feladatokban kallódó tehetségük most mintegy újra lobbott vetett. Titkos Ilona decens és a lélek valódi hullámmzását éreztető játéka az előkelőbb jellemkomédia szintjén mozgott s Delly is szakított minden operett-édeskészséggel. Székely Lujza (a szubrett) olyan közvetlen és temperamentumos volt, mint még soha; a szerepfelmondás gépies árnyalatát most már beszédének alig egy-két fordulatán éreztük. Rátkai Márton szerepeltetése a komponista alakjában nem bizonyult egészen szerencsés gondolatnak, neki gazdag a leleménye és biztos a tudása, de megjelenése, komikai eszközei már inkább más szerepterületre utalják. A fiatal Várady Lajos — mint ebben az időben már többször — most is igen biztató tehetségnek mutatkozott, a rendszerint igen szürke feladatokra fogott Sugár Lajos pedig megmutathatta, hogy fantáziájából színesebb alakokra is futja.

Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle

A hirtelenül jött tavasz a művészeti életre is jótékony hatást gyakorolt, felébresztette letargiájából. Nem sok, de annál válogatottabb kiállítás került a közönség elé. A Szépművészeti Múzeum két tárlata közül az egyik öt év új szerzeményeit mutatja be, a másik válogatott sor művészkepmással frissíti fel a sablonkiállítások egyhangúságát. A Nemzeti Szalón a modern japán festőművészetet mutatta be s lapzártakor nyílt meg az Iparművészeti Múzeum rendkívül gazdag erdélyi kiállítása, melynek részletes ismertetését, éppen gazdagsága miatt, a következő számra hagytuk. Ennyi rendkívüli esemény között csak a Műcsarnok tavaszi kiállítása az, amely évről-évre visszatérő s ezúttal, e hónapban az egyetlen, amely élő magyar művészek munkáit sorakoztatja fel.

A Szépművészeti Múzeum új szerzeményeinek kiállítása régóta várt esemény volt. Az intézmény már évekkkel előbb meghonosította a gyarapodás csoportonkénti kiállítását, az ilyféle erőpróbákban a látogató sohasem csalatkozott, most sem csalatkozik. Sajnos, a múzeum nem gyarapodhat úgy, mint kiváló vezetője szeretné, aki a mai sanyarú helyzetben inkább páratlan energiájára és szívósságára támaszkodhat, mint az állam nagyobbmérvű segítségére. Petrovics Elek főigazgató a maga köré gyűjtött mecénások segítségével évről-évre rendkívül jelentős műtárgyakkal gyarapítja múzeumát, teszi akkor, mikor az áldozatkész műbarát mindinkább fehér hollóvá kezd válni. Sajnos, még nem vált köztudomásúvá az a kipróbált tétel, hogy a múzeumban elhelyezett elsőrangú műalkotás nem holt tőke, mert évről-évre biztos kamatot hoz az idegenforgalom révén. Castelfranco nem na-

gyobb város, mint Valdagno vagy Monselice, mégis az előbbiben több idegen fordul meg, mint hat hasonló olasz városkában, mert egy Giorgioneképet őriz falai között. A műtárgyának nemcsak esztétikai, hanem funkcionális erejük is van s az idegenforgalom jelentőségére nem kell felhívni a figyelmet.

Az új szerzemények kiállítása 74 válogatott darabot mutat be a közönségnek. Az anyag nem öleli fel a gyarapodás összességét, egy szép sorozat modern magyar kép, melyet a múzeum ezen öt év alatt szerzett, az Új Magyar Képtárban látható, más műtárgyak pedig már előbb végleges helyükre kerültek. Az olasz képek sorozatából kiválik egy firenzei trecentista meglehetősen méretű Madonnaképe, Girolamo Romanino nagyon kvalitásos, fényvel és árnyékkal mintázott szerelmespárja (Sir Joseph Duveen ajándéka), Palma Vecchionak gróf Andrassy Gyula gyűjteményéből vásárolt Santa conversazione-ja, Sordenone heroikus Szent Lukácsa, Magnasconak, ennek a rendkívül markáns, de sokszor modoros settecentistának bámulatosan friss, atmoszferikus tájképe. A nagy meglepetések közé tartozik még a felsőolasz Giuseppe Bazzani-nak (1690—1769) Szent Terézt és Szent Józsefet Jézussal ábrázoló képei. Bazzani az olasz későbarokk egyik legégyénibb, legexatikusabb hangulatú, páratlanul finom valóőrökkel dolgozó mestere, akiről a műtörténeti kutatás csak a legújabb időben vett tudomást. Az olasz művek sorozatát egy XVIII. századi felsőolasz terrakotta-Madonna egészíti ki, mely Bernini stílusának még szenvedélyesebbé fokozását mutatja.

Az olasz későbarokkhoz kapcsolódó osztrák XVIII. századi festészetet, mely hazánkban annyi templomot

dekorált, Maulbertsch egyik kis remekműve, a Brüsszelben szerzett Kálvária, azonkívül Martin Johann Schmidt és Dorfmeister egy-egy alkotása képviseli. A legutóbbi aránylag igénytelen, de becses számunkra, mert a festő egyik Magyarországon készült alkotásának a soproni Szentlélek-templom főoltárképének vázolata. A német festészetet id. Jörg Brennek késői modorát kiválóan jellemző keresztfelállítás és Martin Schaffnernek dekoratív Krisztus siratás-képe reprezentálja, a spanyolt Luis Tristan és Zurbaran, a flamandot Van Dyck egy-egy vászna.

Természetes, hogy a gyarapodás legnagyobb része magyar mesterek ecsetjét dicséri. A sort Jézus születését ábrázoló 1430 körül készült, üde színezésű képtábla nyitja meg, amely a gyűjteményben nagy hiányt pótol, lévén a múzeum első, Zsigmond király korabeli, biztosan magyar eredetű festménye. Hozzá hasonlóan minőségi darab Szent Katalin Podolinról származó, csaknem életnagyságú faszobra, melyről szerencsés kezek távolították el a durva átfestést. Jelentéktelenebb, de vonzó színhatású, XVI. századeleji magyar képek Glück Frigyes adományából kerültek a múzeumba.

A magyar barokkfestészet nagyobbara alig méltatott mestereinek igyekszik elégtételt szolgáltatni a múzeum. Közülük a legismertebbnek, Mányoki Ádámnak három portróját is sikerült megszerezni, mindhárom kitűnik tárgyilagos jellemzésével. Stock János Márton nagyszombeni festőnek (1742—1800), ennek a teljesen ismeretlen mesternek tehetségére egyszerre két oldalról derül fény, mint arcképfestő úgy a konvercionális, mint genrékszerű beállítására révén számot tarthat az emlékezetre, annál is inkább, mert ebben a korban nem nagyon bővelkedtünk festőegyéniségekben.

A biedermeier-festőket az ugyan- csak alig ismert Kozina Sándor port-

réja képviseli, hangulatban ehhez az időhöz kapcsolódik Herbstoffer Károly miniatürszerűen finom képe. Munkácsy Mihály négy alkotása közül kettő emelkedik ki, De Marches báróról készült ragyogó kis arcképe s egy ugyancsak kisméretű, de jelentékeny tájképe. Székely Bertalan hatalmas női arcképén különösen megkapó a háttér csendéletének tiszta, mély festőisége. László Fülöp Apponyiról, Rákosi Jenőről és Lord Rothermere-ről készült virtuóz portréival szerepel, Szinnyi-Merse Pál legjobb időből (1873) való «Padon ülő nő»-je jobban jellemzi a mestert, mint késői képeinek bármelyike. Értékes gyarapodás Ferenczy Károly hatalmas vászna, Csók István színes csendélete, Rippl-Rónai kétfigurás pompás képe amely e nagy mesternél aránylag ritka olajképek közé tartozik, a legújabbak közül Egry József, Erőnyi István és Bernáth Aurél egy-egy alkotása. Különösen a legutóbbi, mely bársonyos tónusaival, végtelenül gazdag reflexeivel méltán képviseli fiataljainkat. A magyar szobrok közül kiemelkedik Fémess-Beck Vilmos, Pátray Pál és Bokros Dezső egy-egy szobra, míg az újabb külföldi plasztikát Charles Despiau «Női képmás»-a s a belga George Minne két szobra teszi megközelíthetővé. Valamennyi kitűnő a maga nemében.

A legújabb külföldi festészetből Suvis de Chavannes monumentális Magdolnája s egy jellegzetes Eugène Carrière-kép nyújt izelítőt, különösen az előbbi tartjuk hézagpótlónak, sőt annál is többnek, tekintve, hogy a nagy modern freskőfestő alig festett táblaképeket. A modern francia képek fantasztikus árai, sajnos, megakadályozzák a múzeumot abban, hogy e téren bizony szegényes kollekcióját kiegészítse. Renoir, Degas és Van Gogh egy-egy jellegzetes alkotásának hiányát nagyon érzi a múzeum, hogy csak a főbűkket említsük. Remélhető azonban, hogy a réseket sikerül betölteni,

mert az új szerzemények kiállítása mutatja, hogy a vezetőség mindent megtett, amit e nehéz időkben megtehetett.

*

Idegen, távoli, sejtelmes világba vezet a Nemzeti Szalón új kiállítása, mely Japán élő reprezentatív művészetét mutatja be. «Japán kétségtelenül távol fekszik a mi hazánktól — írja Felvinczi Takács Zoltán dr., a kitűnő katalógus szerkesztője — ne feledjük azonban, hogy e harcias nép, mely a szigetország sajátos jellegét és világhatalmát megteremtette, eredetileg ahhoz az északázsiai művelődési körhöz tartozott, melyből a másik oldalon a húnok és magyarok szakadtak ki, hogy legnyugatibb ágai legyenek annak az uraltáji nép- és nyelvsaládnak, melynek a japániak legkeletibb tagjai». Tegyük hozzá, hogy a rokonság, ami a művészetet illeti, évszázadok alatt elmosódott, de a japán művészet jellegzetességei, éppen az oly ritkán idekerülő anyag miatt, nagy érdeklődésre tarthatnak számot.

A legújabb japán művészetről mindenki azt hinné, hogy a repülőgépek s a rádió óriási közlekedési vívmányainak hatása alatt Európával közeli kapcsolatba került. Ez pedig nem áll. Noha témailag itt-ott feltűnik egy-egy európai motívum (pl. egy-egy európai ember arca a képeken), megmaradt ízig-vérig nemzeti jellegűnek. Nem a szépet keresi, hanem a jellegzetességet, nem komponál a nyugati művészet értelmében, hanem a dekoratív aszimmetriára fekteti a fősúlyt. A japán kép ma sem kép, hanem grafika s keret nélkül függ, két lécz között. A kínai művészet rendkívül erős és többnyire groteszk stilizálásaival szemben bizonyos fanyar érzelmesség jellemzi az alkotásokat. Európai szemnek mindenképp a hallatlan, szinte légies finomság tűnik fel, amely sokszor már egy a túlfinomultsággal. A mai japán művészet nem méltatlan

folytatója Ittamaro, Sharaku és Hokuzai művészetének, ha a stílusváltozásokat nem is érezzük oly hamar felismerhetőnek, mint az európai művészetben. Ennek azonban a szem iskolázatlansága, az élmény szokatlansága lehet az oka, nem az, hogy művészetük konzervatív jellegű.

*

A Művészeti Múzeumok Barátainak egyesülete magyar művészképmásokat állított ki a Szépművészeti Múzeumban. E kicsiny, három-négy teremben elhelyezett gyűjtemény nemcsak önarcképeket mutat be, hanem festők képeit szobrászokról, festőkről és építészekről, ezenkívül néhány szobrot is. Mányoki Ádámtól Rippl-Rónai Józsefíg három évszázad művészképmásainak java került együvé, oly gazdag sorban, hogy részletes méltatásuk szinte lehetetlenség. Néhány különösen értékes vagy érdekes vászon említéséről azonban nem mondhatunk le. Ilyen például Balassa Ferenc 1820-ban készült finom, szinte angolos hangulatú önarcképe, Hóra János Alajosnak Szentpétery Józsefről, a biedermeierkori pesti ötvösök eme legnagyobbjáról készült kissé száraz, tárgyilagos portréja, a Pestre vetődött s itt festőiskolát alapított olasz Giacomo Marastoni önarcképe vagy Borsos József hatalmas képe, mely Zitterbarth János építész ábrázolja. Borsos képmása is szerepel a kiállításon, az osztrák August Rettenkofen örökítette meg műtermében.

Székely Bertalan és Ferenczy Károly önarcképei régen ismert és méltatott értékei a magyar pikturának. Meglepetés Nemes Elzának (e művésznév alatt gróf Nemes Nándorné, Ransonnet Eliza bárónő rejtőzött) halk finom önportréja. Hollósy Simon öregkori önarcképe modern, bátor színakkordjaival bizvást megérdemelné, hogy a múzeumba kerüljön. Rippl-Rónai vörössapkás önarcképén kívül

a tragikus sorsú Csontváry Tivadar lázas erejű, vizionárius önvallomása keltett nagy figyelmet.

*

A Múcsarnok tavaszi tárlata, mely nem is töltötte meg a hatalmas épület valamennyi termét, ezúttal kevés jelentős alkotást mutatott be a közönségnek. Karlovsky Bertalan három képmása körül különösen a két férfi-arckép válik ki, mint a kiállítás legjobb portréi. Finom tónusú Szüle Péter Ujságárusa, a jobbak közé tartozik Wellmann Róbert Koeszler Jánosról

készített rajzos karakterű arcképe. A tájképek közül kiválik Benkhard Ágost üde, színpompás Öreg bükkös erdője és Szabó Dezső Fűzfák c. borongós hangulatú vászna. A grafikák között legjelentékenyebbek Tichy Kálmán fantasztikus és bájos mesejele- netei.

A kiállítás szobrászati része igen gyenge. A sok hangos és erőszakoltan patétikus alkotás között örömmel pihen meg a szem Esseő Erzsébet ötletes állatfiguráin. Kitűnt a fiatal Hampel Károly erőteljesen mintázott Tanulmányfeje. *Genthon István.*

Uj szerzemények kiállítása a Szépművészeti Múzeum Grafikai Osztályában.

A múzeumok nemcsak a legnagyobb művészi alkotások őrzői, hanem — főleg a hazai termékekkel szemben — egyben archívumok is, melyekben helyet foglalnak másod-, sőt tizedrangú munkák is, hogy lehetőleg teljes képet adjanak a nemzet művészeti törekvéseiről. Az egész koncert szempontjából szükség van önmagukban jelentéktelen kis hangocsákra is, melyek egy-egy ritka pillanatban többet jelenthetnek művészi egyedértéküknél. A múzeum feladata határt vonni a reprezentatív, azaz kiállításra alkalmas és a fontos, de mégis csak raktáranyag között. Ennek a mérlegelésnek eredménye a Szépművészeti Múzeum új kiállítása, mely a legjavát mutatja be annak, amit rajzokban és grafikai munkákban az utolsó nyolc évben szerzett.

Az anyag nagyobb része ajándék, vagy valamely pénzadomány felhasználásával vétetett s ezzel bizonyosságot szolgáltat arról, hogy az áldozatkész- ség szép magyar erénye még a mostani nehéz viszonyok között sem veszett ki egészen. Különösen a kevés számú, de elsőrangú külföldi rajzanyag, egy- két lap kivételével, mind ajándék. G. B. Tiepolo két vöröskrétarajza az

olasz rajzgyűjtemény legszebb da- rabjai közé tartozik; közülök egy fej- tanulmány, Meller Simon ajándéka, művészi értékén túl azért is nagyon fontos, mert a Régi Képtár egyik képéhez készült tanulmányul. Meller Simon ajándékai Delacroixnak, a ro- mantikus kor nagy művészenek Ham- let-illusztrációja s az impresszionista Camille Pissaronak és Puvis de Cha- vannesnak szép rajzai is. Rendkívül fontos szerzemény E. Manet ragyo- góan szép vázolata «Spanyol táncosok» című híres festményéhez, mely — noha az impresszionizmus korának kezdetén készült — üde közvetlenségével máris teljes képét adja Manet új művészi szemléletének. (Majovszky Pál min. tan. úr hozzájárulásával vétetett.)

A gyűjtés súlypontja azonban ter- mészetszerűleg nem annyira az ide- gen, mint inkább a magyar művészet termékeire volt vetve s ezen belül is a legnagyobb figyelem a XIX. század első felének mindinkább veszendőbe menő művészeti emlékei felé fordult. Az eredmények arra figyelmeztetnek, hogy távol vagyunk még attól, hogy tiszta képünk lehessen mult századi művészetünk kialakulásáról. Mindun- talan ismeretlen nevek bukkannak fel

vagy alig ismert művészek új és meglepő munkái s messze van még az idő, hogy az anyaggyűjtés munkáját lezárhassuk s megrajzolhassuk e kor kielégítő képét. Mennyi tehetség és mennyi feltörekvő művészi akarás volt ebben az országban, melyről még nem tudunk.

Nem hallottunk még eddig semmit egy Pollencig József nevű «festő»-ről, kinek elragadó vízfestménye a kiállítás egyik legérdekesebb darabja: udvari bált ábrázol 1795-ben, Sándor Lipót nádor budai palotájában. Neve nem hangzik nagyon magyarosan, igaz, de lehetetlen, hogy ne legyen magyar művész. Olyan jóízű, magyar kedély szól e lapból, mint akár Gvadányi «Peleskei nótáriusá»-ból, vagy Csokonai «Dorottájá»-ból. A zene hangjaira lassan táncraperdülő, magyar ruhába öltözött úrinépe nem kerülhetett ki idegen művész ecsetjéből, ki nem is tudná érzékelteni speciálisan magyar jellegét egy előkelő társaságnak, mely talán nem is volt ennyire magyar. A valóság igézetével villan fel e kis festményben a XVIII. század végének élete, melyről — sajnos — egyébként oly kevés festett emlékünk maradt. S hogy minden rutintól mentesen, néha kissé ügyetlenül mozognak az alakok, az csak a lap báját emeli, mert a kifejezés meggyőző erejében nincs hiány.

Alig tudunk valamit a süketnéma Balassa Ferencről is. A kiállítás «Nápolyi szüret» című vízfestménye s az a néhány munka, mit tőle még ismerünk, figyelemreméltó tehetségnek mutatják.

Ha nem is annyira ismeretlen, de érdeméhez képest túlságosan kevés figyelemre méltatott arcképfestő: Kosina Sándor. Tőle egy egész rajzsorozat látható a kiállításon, 1830-iki olaszországi útján készített tájfelvételek, melyeket tiszta formaérzék s nagy rajzbiztonság jellemez. (Valamennyi vitéz Draskóczy Istvánné úrnő ajándéka.)

A századközép jól ismert nagyjainak, Brocky Károlynak, Barabásnak kitűnő vízfestményei a kiállítás diszei közé tartoznak. Brocky lapjai azért is rendkívül fontosak, mert bécsi korszaka eddig egészen hiányzott a gyűjteményből, most pedig olasz útjának és londoni munkáinak korábban szerzett tekintélyes sorozatával együtt világosan áttekinthető képet adnak fejlődéséről. Fessl Frigyeszt ábrázoló arcképeben Sterio Károly is olyan festői kvalitásokat árul el, melyeket eddig nem sejtettünk; úgyszintén nem volt fogalmunk arról, hogy Molnár József oly kitűnő aquarellfestő volt, mint amilyennek hármasképe mutatja.

Meglepetés egy eddig teljesen ismeretlen művészeknek, Pap Zsigmondnak két aquarellarcképe s nagyon kedvesek a szintén alig ismert Ruprecht Adélenek, egy Sopronban élt festőnőnek vízfestményei.

Írók rajzai mindig különleges varázssal bírnak. Victor Hugo, Goethe, Jókai vagy Thackeray rajzait művészi értéküknél nagyobb érdeklődéssel lapozzuk. Ebből a szempontból igen örvendetes szerzemény Balogh Zoltánnak, az «Alpári» költőjének népszerű írotársáról, Lisznyay Kálmánról készített rajza. (A Nemzeti Múzeum Széchényi-könyvtárának ajándéka.) Balogh Zoltán különben nem volt dilettáns, Pesten és Bécsben tanult s először festőnek indult. Művészettörténeti érdekességet személyének egyébként az ad, hogy Izsó Miklósnak rokona és barátja volt s egyike azoknak, kik bécsi tanulmányait számára lehetőségessé tették.

Különlegességek Canzi Ágostnak kora néhány pesti alakját ábrázoló aquarell-karikaturái is. E sorozathoz tartozott valamikor Petőfi karikatúrája is, mely ma a Petőfi Múzeum tulajdona. A sorozatból csak egy önarckép, Weber Antal építész és Borsos József (?) karikatúrái ábrázolnak is-

mert személyeket, de az ismeretlen-ség nem árt a többi lapnak: bőven kárpótolt érte a belőlük áradó kedves humor és művészi színvonaluk.

A magyar festészet nagyjai: Zichy, Munkácsy, Szinyei munkáik egész sorával szerepelnek a kiállításon. Különösen gazdagon van képviselve Munkácsy Mihály, kinek ifjúkora színes elevenséggel lép a kiállításból a látogató elé. Gyermekkori kísérleteitől a müncheni tanulmányévek munkáin át düsseldorfi idejéig fontos rajzok és olajvázlatok szemléltetik Munkácsynak egyre izmosodó tehetségét (valamennyi Gömbös Gyula honvédelmi miniszter úr ajándéka), míg későbbi rajzai már teljes erejében mutatják. Mindegyik más-más szempontból nevezetes. Vagy olyan képötletet rögzítenek, mely nem került kivitelre, vagy éppen az adja meg fontosságukat, hogy valamely ismert nagy mű kompozíciójának korábbi tervét kapjuk bennük s ilymódon mély betekintést nyerünk a művészi alkotás lassan érlelő folyamatába. Mint ahogy a közönséges életben a habozás, azaz annak tárgya sokszor jellemzőbb, mint a tett, — egy kép létrejötténél is nagyon fontos az első ötlet, amikor a később kiformalódó mű, — egyelőre bizonytalanul derengő környezetbe ágyazva, még csak csillogó szikra alakjában jelentkezik a művészen. Erre a szikrára, a kép lényegére kell összpontosítania minden figyelmét, mert ennek a világánál kell eldőlnie, mi segíti elő, mi hátráltatja a kép eszméjének érvényesülését. Csak akkor lesz képe egységes és igazán kifejező, ha ezt az eszmét tisztán és zavartalanul érvényre tudja juttatni. Nagyon érdekes példa erre Szinyei Merse Pál «Pacsirta»-jának néhány rajza: Az első ötlet még több alakos kompozíciót vázol, melyben a főalak már azonos a képen látható nő alakjával, de a két mellékalak még azt a bizonytalanságot tünteti fel, mellyel a művész a

képötlet első felbukkanásakor önmagában keresgélt. És nagyon jellemző, hogy ez a két alak Böcklin alakjaival tart bizonyos fokig rokonságot, mert az első zavaros homályba még tudatalatti emlékek is belekeveredtek s ezek zavaró voltát csak papírosra vetítve lehetett tisztán felismerni. Csak a további tisztító és selejtező folyamat vezetett ahhoz az eredményhez, hogy a pacsirta énekének egyetlen, lehető kifejezője a magány és a végtelen csend.

A kiállításban számszerint legtöbb darabbal Rippl-Rónai József van képviselve s még hozzá nagyszúlyú darabokkal. Közülük hét vízfestmény és tusrajz. (Petrovics Elek főigazgató ajándékai.) Remek alkotásai a századvégi legjobb törekvéseknek. «Minél kevesebb minél többet kifejezni», ez volt Rippl-Rónai művészi elve. Ebből az elvből nőtt ki raffináltan szűkszavú stílusa, melynek természetszerűleg dekoratív megoldásokhoz kellett vezetnie. Egyszersmind a kontúrnak döntő fontosságúvá kellett válnia. Mindezek a sajátosságok jellemzik a kiállítás szép rajzait.

Nagyon érdekes, hogy éppen az összefoglaló, a dekoratív művészet eszméjének párisi harcosai mindnyájan foglalkoztak a műipar kifejlesztésével, Maillol, M. Denis stb. Rippl-Rónai tevékenységének nagyrészt egyidőben szintén kárpitok, bútorok, üvegek stb. tervezése foglalta le. Ennek a kornak termékei azok a különleges szépségű könyomat-próbalevonatok, melyek Meller Simon ajándékából kerültek a múzeumba: báli meghívó, menükártya, plakátok. A feladatigénytelen, a megoldás annál kevésbé az. Ezeket a befejezett szépségű munkákat ő emlékirataiban egyszerűen így említi: «mikor ízlésemet aplikálni kellett...»

Magyarabb talajból fakadt Ferenczy Károly művészete. Ez az egyre magasabbra törő tehetség ifjúkorának lágy

érmességét levetkőzve, a naturalizmuson át, élete végső szakaszában a legszigorúbb synthesisig érkezett el. Utolsó művei az intellektuális alapon álló érzelmi, gondolati és formai összefogottság tökéletes példái s átmenetet képeznek a ma művészetéhez. Fejlődésének útját nem értik azok, akik benne csak a naturalizmus irányának reprezentánsát látják. A kiállításban levő, különböző időből származó rajzai jól képviselik Ferenczyt és fogalmat adnak nagy művészi kultúrájáról is.

A kiállítás utolsó szakasza a fiatalokat illeti. A kiállított anyag azonban nem mutatja meg sem azt, hogy a rajzművészet mily kiváló képviselőkre talált a fiatal generáció számos tagjában, sem azt, hogy mi figyelemreméltót vásárolt a múzeum e művészek terméséből. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy az újabb magyar rajzokból szerzett anyag az Új Magyar Képtár egyik külön termében nyert elhe-

lyezést. Egy kis választék a modern grafikából kárpótolt ezért a hiányért. Hiszen grafikai művészetünk az utolsó évtizedben váratlan és örvendetes módon fellendült s tartalom és technika szempontjából valóban kifogástalan lapokat hozott létre. Elég Fáy Dezső, Szőnyi István, Aba-Novák, Komjáti stb., stb. fametszeteire és rézkarcaira utalnom.

A kiállítás külön szekrényét a vázlatkönyvek nagy tömege borítja el, pedig ez a szerzett anyagnak csak töredéke. Csupán Mednyánszkytól 188 vázlatkönyv és napló került a gyűjteménybe (özv. dr. Hisz Sándorné úrnó ajándékai), Szinyei Merse Páltól 13. Nagyon fontos Gyárfás Jenő vázlatkönyve a Tetemrehívás idejéből való rajzokkal, Munkácsyié, Madarász Viktoré stb. Jelentékeny gyarapodást jelentenek a Múzeumnak eddig is nagy kincseket őrző vázlatkönyvgyűjteménye számára. *Hoffmann Edith.*

Zenei szemle.

Jan Kiepura, a világhírű lengyel tenorista, az idén Puccini «Turandot» c. parádés, nagy operájában vendégszerepelt. Nem hiában áhitoznak az operai igazgatók ma egy új Puccini után. Minden kritika dacára, amely a tömegizlésre számító hatáskeresése miatt talán méltán illetve az olasz mestert, nem egyhamar találni még egy ilyen vérbeli színpadi muzsikust. A fény és árnyék harmonikus elosztásával felépített kitűnő szöveg (Adami-Simoni) is hozzájárult, hogy ez az utolsó műve is azok közé az operák közé tartozik, ahol a vendégszereplő művész biztos sikerre és teli nézőtérre számíthat. Kiepura nemcsak szárnyaló, fényes, hajlékony tenorjával, de művészi alakításával is megérdemelte nagy sikerét. Utóbbi fénypontja volt a hármas rejtvény jelenete. Turandot kérdésszerűen feltörő motivuma szinte

hisztériás drámaiságával már eleve a megfejthetetlenségre, az örökké kérdésmaradásra van beállítva. Háromszor csattan fel a motivum. Utána lélegzetfójtó csend: a hallgató együtt keres, izgul, találgat a herceggel. Kiepura hatalmas fokozással és lendületekkel építette fel e feszültség feloldását. A végső győzelemben a diadalittas férfi benső tűztől fűtött, újongó kitorése elementáris erővel hangzott fel érces fényű tenorján «Turandot!» Ebben a névben csakugyan benne volt a rejtvény végső kulcsa, a kérdés nyugvópontra hanyatlása, a jégnek a tűzben való elolvadása. A harmadik felvonás áriájának meleg líráját, érzéki tónusát is a kifejezés olyan őszinte melegségével hozta érvényre, amely sohasem téveszti el hatását. Hallgatósága egy szép és meleg este emlékét vihette magával.

A legutóbbi hangversenyek nemcsak külsőleg, de a teljesítményekben is némi nyári lanyhaságot mutattak. *Jean Marie Darre*, a fiatal francia zongoraművész azért még elég szép számban vonzotta híveit zenekari hangversenyének meghallgatására. — A magyar zongorások közül nem egy akad, aki semmiben sem marad melle Darré képességei mögött, de hiába a francia pianisztikus iskola híve, a művész kedves egyénisége mégis csak egy «plus» a tömeg szemében. Dacára kitűnő formaérzékének, világos, rendkívül értelmes előadásának Mozart d-moll zongoraversenyével még sem tudott hatást kelteni. Annál nagyobb volt a sikere *Járay István* zongoraversenyében. Pompás temperamentuma, virtuoz zongoratudása itt teljes mértékben érvényesülhetett. Az Eszterházy Pál hercegnek ajánlott mű egyike a leghálásabb és leghatásosabb magyar zongoraversenyeknek. Formája világos, áttekinthető, a hangszernek romantikus értelemben vett minden szín és technikai lehetőségeit kikapcsoló briliáns lendülete egy pillanatra sem lankad. A műsor utolsó számának *Saint-Saëns V.* zongoraversenyének tartalmi ürességét sem az «exotikus» hangfestések, sem a bravuros előadás nem takarhatta.

*

Kresz Géza és felesége, *Drewett Nóra* együttes szonátaestét rendeztek. *Kresz* nyolc éve él Kanadában, Torontó városában, ahonnan évente amerikai és európai hangversenykörútra indul. Az új világ polgáraiban megvan a friss, érdeklődő, fogékony szellem a komoly zeneművészek befogadására, de kultúrájuk újkeletűsége már magával hozza ezen a téren is a nagy ki egyenlítetlenségeket, az értékelés naiv ingadozását, amely a legértékesebb mellett a legselejtesebbnek is talajt nyújt. Ami pedig az igazi művészetet illeti, még mindig európai importra

szorulnak. *Kresz Géza* is egyike azoknak, akik európai kultúrájukkal szerzik elismerést a magyar névnek. Amerika egyik legkitűnőbb quartettjének, a «Hart House»-quartettnak első hegedűse, amely 1924-ben privát alapítványból alakult. Több száz hangversenyt adott már ez a quartett az Egyesült Államok városaiban, ahol műsoraikon magyar nevek (*Bartók*, *Dohnányi* stb.) is sűrűn szerepelnek. Egyes zenetanfolyamok, iskolák, collegek, hatalmas áruházak szerződtetik őket egy-egy tanulságos, komoly műsor eljátszására. Az amerikai tehát szívesen áldoz zenei célokra, de főképp a virtuozitást méltányolja: a tömegekre ható tökéletes technikát és szép tónust. A kifinomodott kultúrát igénylő stílusérzék, benső értékeket már kevéssé tudja értékelni. *Kresz Géza* jelen hangversenyével is bebizonyította, hogy ezen a téren kevés versenytársa akadhat Amerikában. *Beethoven c-moll*, *Brahms S-dur* szonátájának, de különösen *Frunch Cezar A-dur* szonátájának kitűnő interpretálása nagy élvezetet nyújtott hallgatóságának. *Isaye*, a mostanában elhunyt világhírű belga hegedűművész emlékére a hálás tanítvány szólóhegedűre írt, érdekes balladáját adta elő. *Drewett Nóra*, a neves zongoraművész konzertiánisan játszotta a művet zongoraszólamán.

*

A Budapesti Ének és Zenekar egyesület olyan magas színvonalú előadásban mutatta be *Händel «Eszter»* c. gyönyörű oratóriumát, amilyenre a külföld legelső hasonló egyesületei is büszkék lehetnének. *Händel* hatalmas kórusai valósággal az élmény erejével hatottak. Benne él ezekben a kórusokban egy nagy közösség minden gyásza, szenvedése, öröme, felmagasztosulása s talán éppen ezért sohasem állottak oly közel az emberek szívéhez, mint ma. Inkább a zárt, komolyan súlyos akkordtömbökre épülő karstílust mu-

tatják, amely különösen az egyes szakaszokat lezáró együttesekben extatikus erejével megrázó hatású. A szólórészek közül a szoprán szólamaiból (*Sándor Erzsi*) plasztikus erővel bontakozik ki a szelíd, passzív asszonyból a népét megmentő hősnővé emelkedő Eszter alakja. Az alt szólóban, a halálra ítélt zsidó nép sorsán kesergő panaszokban, szavakkal alig leírható szépségek rejlenek. Ilyen tökéletes zenével szemben az ember úgy érzi, mintha természetfölötti kinyilatkoztatásban, valami rejtelmes világerő szemléletében volna része, amely az

emberi lét legbensejét tárja fel. *Basili-des Mária* ihletett éneke fejedelmi ajándék volt, amilyent csak a művészet kiválasztott papnői tudnak nyujtani.

Külön említést érdemel *Ádám Jenő* karnagy őszinte lelkesedéssel, nagy lelkiismeretességgel és tudással végzett munkája. A kórusok szólamvezetésének tisztaságán, erőmegosztásán, nagyszerű összefogásán meglátszott, hogy a rokális stílus kitűnő ismerője a vezető, aki tisztában van az emberi hang minden technikai és kifejezési lehetőségeivel. *Prahács Margit.*

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE. Helyettes szerkesztője: HARTMANN JÁNOS.

A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.

A nemzeti gondolat és a magyar feltámadás

---

irodalmi programjával bontott zászlót nyolc évvel ezelőtt a NAPKELET s kezdésünket páratlan megértéssel és lelkesedéssel fogadta a magyar olvasóközönség. Az egyre súlyosodó időkben, amidőn a magyar irodalomban egykor oly hatalmas idegen szellem újra kísérletezik régi szerepkörének átvételére, ma még nagyobb mértékben van szükség az ideális irodalmi célokat szolgáló folyóirat és a magyar olvasóközönség megértő együttműködésére. Ezért bizalommal kérjük a NAPKELET olvasóit és barátait, hogy irodalmi törekvéseink előmozdítása céljából a NAPKELET-et ismeretségük körében ajánlani és bennünket új előfizetők szerzésével támogatni szíveskedjenek.

Azon lelkes közreműködők részére, akik folyóiratunknak új előfizetőt szereznek, kiadóhivatalunk az alább felsorolt művek közül szabadon választható 2 darab jutalomkönyvet ajánl fel:

1. **Floretti.** A Napkelet Könyvtárában megjelent Assisi Szent Ferenc Kis Virágai c. kiadvány finom papírra nyomott és ízléses félkeménykötésű külön kiadása.

2. **Gulyás Pál: Misztikus ünnepi asztal** c. könyve. A fiatal költőgeneráció egyik legerősebb egyéniségének nagy sikert aratott verseskötete.

3. **Reményik Sándor: Atlantisz harangoz** c. könyve. A mai Erdély első poétájának legszebb költeményei a Napkelet Könyvtárában.

4. **Gróf Bethlen Margit: A boldog sziget Istene** és

5. **Bibó Lajos: A föld** c. könyve. Mindkettő a Napkelet Könyvtárának igen keresett novelláskötete.

6. **Boldog Margit legendája.** A szentéletű magyar királyleány csodálatos életének leírása régi magyar nyelven.

Minden új előfizető bejelentése után kiadóhivatalunk azonnal portómentes küldéssel postára adja a kiválasztandó két művet.

Ú J K Ö N Y V E K

A Kis Magyar Legendárium. Fordította *Tormay Cecil*. Ára 1.50 P.

Misztikus Ünnepi Asztal. *Gulyás Pál* költeményei. Bolti ára 3 P. Előfizetőink 2 P-ért rendelhetik meg a kiadóhivatalnál.

Kritikai Dolgozatok és Vázlatok. *Rédey Tivadar* irodalmi és színházi tanulmányainak gyűjteménye. Ára 4 P.

A Magyar Irodalmi Ritkaságok c. kiadványsorozat (szerk. *Vajthó László*) legújabb száma *Péterfy Jenő* dramaturgiai dolgozatai. Ára 1 P. *Bessenyei: Egy Magyar Társaság* iránt való jámbor szándék. Ára 80 fillér. *Benyák Bernát: Joas* (piarista iskolai dráma 1770-ből). Ára 1.50 P.

Ezek a könyvek megrendelhetők a NAPKELET kiadóhivatala útján is.

A NAPKELET KÖNYVTÁRA

A magyar szellem legszebb alkotásait, a magyar mult legnevezetesebb emlékeit és a legértékesebb külföldi klasszikus művek magyar fordítását tartalmazza a kiváló nyomdai előállításban megjelent kiadványsorozat:

1. <i>Madách: Az ember tragédiája.</i> II. kiadás. (Elfogyott.)	13. <i>Condivi: Michelangelo élete.</i> Gróf Zichy Rafaelné fordításában.
2. <i>Tormay Cecile: Megállt az óra.</i> Novellák.	14. <i>Magyar Anonymus.</i> Pais Dezső fordításában.
3. <i>Szekfű Gyula: Történetpolitikai tanulmányok.</i>	15. <i>Oláh György: Görög tűz.</i> Regény
4. <i>Komáromi János: Zúg a fenyves.</i> Regény.	16. <i>Assisi Szent Ferenc Kís Virágai.</i> Tormay Cecile fordításában. III. kiadás.
5. <i>Vörösmarty-anthológia.</i> (Elfogyott.)	17—18. <i>Mussolini beszédei.</i> Gróf Zichy Rafaelné fordításában.
6—7. <i>Somssich Andor: Liszt Ferenc élete.</i>	19. <i>Magyar népballadák.</i> Gragger Róbert tanulmányával. Sajtó alá rendezte Gálos Rézső. (Elfogyott.)
8. <i>Reményik Sándor: Atlantisz harangoz.</i> Versek.	20—21. <i>Hekler Antal: Leonardo da Vinci életrajza.</i>
9. <i>Bethlen Margit: Boldog sziget Istene.</i> Novellák.	22. <i>Boldog Margit legendája.</i> Sajtó alá rendezte Baros Gyula.
10—11. <i>Szabó Mária: Felfelé.</i> Regény.	23. <i>Bibó Lajos: A föld.</i> Elbeszélések.
12. <i>Mohács Magyarországa.</i> Burgió követ jelentései Bartoniek Emma fordításában.	

A kiadványok bármelyike egy-egy számának bolti ára 1.80 pengő. Vidékre való szállítás esetén portóköltség kótetenként 20 fillér. Kapható minden könyvkereskedésben.

A NAPKELET előfizetői részére a következő kedvezményes árakat tartjuk fenn: Bármelyik szám a kiadóhivatalban átvéve 1.40 pengő, postán való szállítással 1.60 pengő. A kettős számból álló kötet ára kétszeresen számítandó.

A könyveket az ár előzetes beküldése ellenében vagy utánvétellel szállítja a kiadóhivatal.

A NAPKELET LEXIKONA

---

az ismeretek minden ágát felölelő legjobb kézi lexikon. Tartalmi összeállításában kitűnő, adataiban teljesen megbízható, könnyen kezelhető, aránylag kis terjedelmével is igen bő ismeretanyagot ad, mert 30.000 címszót ölel föl s külső előállításában fényűzően szép munka. A közel 1500 oldalra terjedő és 2 kötetből álló lexikont 600 rajz és szebbnél-szebb mómelléklet díszíti.

Bolti ára 48 pengő. Minden könyvkereskedésben kapható.

A NAPKELET előfizetői 24 P kedvezményes áron rendelhetik meg a kiadóhivatalnál. Az ár hathavi részletben is törleszthető.

Egyetlen intelligens olvasó sem nélkülözheti ezt a világviszonylatban is elsőrangú művet!